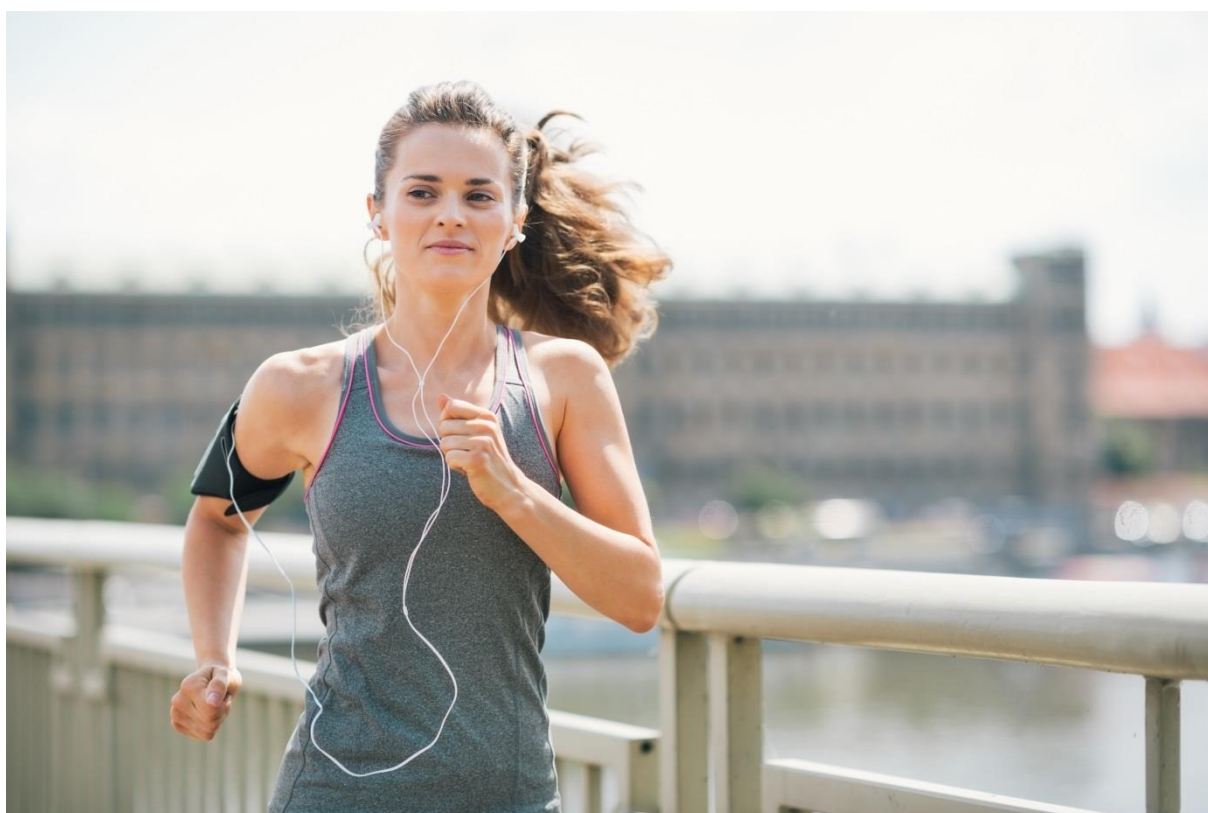

Jaarrapport 2017

Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten
Postbus 90170
5000 LM Tilburg

Telefoon:	013 462 35 21
E-mail	info@fysiopensioen.nl
Internetsite:	www.fysiopensioen.nl

INHOUDSOPGAVE

Pagina

BESTUURSVERSLAG

1	Voorwoord	4
2	Bestuursverslag	7
	Kerncijfers	8
	Karakteristieken van het pensioenfonds	10
	Bestuursparagraaf	23
	Communicatie	31
	Goed Pensioenfondsbestuur (pension fund governance)	35
	Pensioenparagraaf	39
	Beleggingsparagraaf	48
	Financiële positie	61
	Risicoparagraaf	65
	Toekomstparagraaf	75
	Intern toezicht en verantwoordingsorgaan	77

JAARREKENING

1	Balans per 31 december	87
2	Staat van baten en lasten	88
3	Kasstroomoverzicht	89
4	Toelichting behorende bij de jaarrekening	90
5	Toelichting op de balans	96
6	Toelichting op de staat van baten en lasten	114

OVERIGE GEGEVENS

1	Bestemming van saldo van baten en lasten	121
2	Actuariële verklaring	122
3	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	124

BIJLAGEN

1	Verloopstaat deelnemers	133
2	Begripsomschrijvingen	136

1 VOORWOORD

VOORWOORD

Terugblikkend op het afgelopen jaar kom ik tot de conclusie dat een redelijke mate van tevredenheid op zijn plaats is. Enerzijds waren de financiële resultaten met een portefeuillerendement van 5,4% en een stijging van de dekkingsgraad met 6,4% naar 100,8% goed te noemen. We zijn er nog niet, maar wel op de goede weg. Anderzijds is bij de door het bestuur geformuleerde focusdossiers de doelstelling voor het grootste deel behaald. Ik constateer dat vooral op het gebied van Integraal Risico Management en de implementatie van verdergaande digitale communicatie grote stappen voorwaarts zijn gezet.

In het algemeen heeft de burger maar weinig vertrouwen in de pensioensector. Ook wij hebben daar ondanks onze goede resultaten evenals alle andere pensioenfondsen veel last van. Eigenlijk is dat wel heel bijzonder, want wij behoren met het Nederlandse pensioenstelsel al heel lang tot de top van de wereld. Hoogste tijd dat we het vertrouwen terugwinnen. Helaas hebben we hier te maken met het adagium: vertrouwen komt te voet en gaat te paard.

Aangescherpte wet- en regelgeving en strenger toezicht zijn dan een logische eerste stap. De gedachte was daarbij dat het vertrouwen zou herstellen als we transparanter zijn. Dus informeren we de deelnemers nu uitgebreid over alle zaken van belang. Ook wijzen we de deelnemers er voortdurend op dat niets zeker is en dat de bedragen die wij op hun uniforme pensioenoverzicht (UPO) publiceren geen gegarandeerde Euro's zijn. Het pensioenstelsel is en blijft echter complex. Incidenten worden uitvergroet. Hiermee neemt het vertrouwen helaas niet toe. Het beeld dat later de "pensioenpot" leeg zal zijn en dat het voordeliger is om zelf wat te regelen blijft hardnekkig aanwezig.

Uiteraard heeft iedereen recht op een eigen mening, maar dan wel bij voorkeur gebaseerd op de juiste feiten. Nederland staat op de tweede plaats wat betreft de beste pensioenstelsels van de wereld. Daarbij is er het afgelopen decennium een stevige professionaliseringsslag gemaakt onder pensioenfondsbesturen. Ook ons bestuur is steeds professioneler en kenmerkt zich door een zelfkritische houding, leergierigheid en een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Bijzonder is dat alle bestuursleden ook zelf deelnemer binnen het pensioenfonds zijn en dat er daarmee een duidelijk "alignment of interests" is.

Regelmatig verschijnen in de media lijstjes met betrekking tot de "prestaties" van pensioenfondsen: dekkingsgraden, kosten en dergelijke. Vaak worden hierin appels met peren vergeleken. Zo heeft een beroepspensioenfonds als het onze met zijn onvoorwaardelijke indexatie op papier een veel lagere dekkingsgraad dan pensioenfondsen die alleen een voorwaardelijke indexatie hebben. De aanspraken werden en worden elk jaar in ieder geval met 2% verhoogd. Dat kunnen maar weinig pensioenfondsen zeggen. Appels met appels vergelijkende zouden wij veel beter scoren. Zonder die toezegging van 2% indexatie per jaar zou de dekkingsgraad 152% bedragen. Dan staan we ineens bijna boven aan in dezelfde ranglijstjes.

In weer een ander lijstje lijken onze vermogensbeheerkosten hoger dan die van andere fondsen. De relatie tussen kosten, genomen risico en behaald rendement wordt echter meestal niet toegelicht. Bovendien, als je voorop loopt in transparantie, zoals SPF doet, dan doe je jezelf tekort ten opzichte van pensioenfondsen die nog niet alle onderliggende kosten laten zien. Die lijstjes vertellen dus niet het hele verhaal, maar ons bestuur krijgt er wel vragen over en wij moeten mensen en middelen vrijmaken om de misverstanden weer recht te zetten. Onnodige controles en verantwoording die erg veel tijd kosten en daarmee geld. Onze deelnemers, de fysiotherapeuten, herkennen dat vast: ook zij worden afgerekend op lijstjes en behandelgemiddelden zonder dat de casemix en persoonlijke omstandigheden voldoende in ogenschouw worden genomen.

Wat echter als een paal boven water staat is dat een deelnemer gedurende zijn pensionering gemiddeld drie keer de betaalde premie terugkrijgt en in een positief scenario zelfs vijf keer. Het zou mooi zijn als dit in de discussie wat meer nadruk zou krijgen. Een ieder mag van mij en het bestuur verwachten dat alle inzet gericht zal blijven op continuering van deze uitkomst.

Namens het Bestuur,

Doreth van den Heuvel, voorzitter

2 BESTUURSVERSLAG

KERNCIJFERS

Deelnemers, premievrijen, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden

	2017		2016		2015		2014		2013	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Deelnemers	21.108	61,4	20.579	62,1	20.009	62,4	19.348	62,7	18.829	63,2
Premievrijen wegens beroeps-arbeidsongeschiktheid	243	0,7	265	0,8	277	0,9	289	0,9	303	1,0
Gewezen deelnemers	8.017	23,4	7.735	23,3	7.426	23,2	7.178	23,2	7.047	23,6
Ouderdomspensioenen	4.049	11,8	3.698	11,2	3.477	10,9	3.254	10,5	2.874	9,6
Nabestaandenpensioenen	779	2,3	733	2,2	685	2,1	644	2,1	606	2,0
Wezenpensioenen	136	0,4	147	0,4	155	0,5	171	0,6	165	0,6
	<u>34.332</u>	<u>100,0</u>	<u>33.157</u>	<u>100,0</u>	<u>32.029</u>	<u>100,0</u>	<u>30.884</u>	<u>100,0</u>	<u>29.824</u>	<u>100,0</u>

Premies, saldo waardeoverdrachten, pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten (x € 1.000)

	2017	2016	2015	2014	2013
Bijdragen van deelnemers	67.414	65.365	70.206	67.168	65.796
Saldo waardeoverdrachten	-	9	492	-934	-1.079
Pensioenuitkeringen	-51.750	-47.252	-43.799	-40.307	-35.363
Uitvoeringskosten	-5.849	-5.846	-5.927	-5.630	-6.198

Technische voorziening, fondsvermogen, totaal vermogen (x € 1.000) en dekkingsgraad in %

	31-12-2017	31-12-2016	31-12-2015	31-12-2014	31-12-2013
Technische voorziening					
- voor risico pensioenfondsen	3.590.397	3.619.360	3.220.754	2.965.681	2.389.333
Fondsvermogen	29.695	-201.922	-141.184	40.524	102.562
Beleggingen					
- voor risico pensioenfondsen	3.671.071	3.460.130	3.097.807	3.031.216	2.541.994
Overige activa	2.041	4.012	1.801	2.750	3.104
Saldo overige vorderingen en schulden	-53.020	-46.704	-20.038	-27.761	-53.203
Totaal vermogen	<u>3.620.092</u>	<u>3.417.438</u>	<u>3.079.570</u>	<u>3.006.205</u>	<u>2.491.895</u>
Aanwezige dekkingsgraad	100,8	94,4	95,6	101,4	104,3
Beleidsdekkingsgraad	99,0	90,4	97,1	105,2	-
Reële dekkingsgraad	121,4	110,6	117,0	-	-
Vereiste dekkingsgraad	122,0	121,8	122,4	118,0	119,5
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,3	104,2	104,3	104,2	104,3

Verdeling beleggingsportefeuille voor risico pensioenfondsen (x € 1.000)

	2017		2016		2015		2014		2013	
		%		%		%		%		%
Vastgoedbeleggingen	586.156	16,2	540.497	15,8	455.167	14,8	372.920	12,4	370.370	14,9
Aandelen	1.024.914	28,3	1.003.373	29,4	932.800	30,3	949.263	31,6	742.372	29,8
Vastrentende waarden	1.707.710	47,1	1.582.210	46,2	1.397.212	45,3	1.381.913	46,0	1.152.645	46,2
Derivaten	8.440	0,2	32.339	1,0	44.522	1,5	74.278	2,5	20.330	0,8
Overige beleggingen	295.761	8,2	259.948	7,6	250.272	8,1	226.546	7,5	206.100	8,3
Totaal beleggingen	3.622.981	100,0	3.418.367	100,0	3.079.973	100,0	3.004.920	100,0	2.491.817	100,0
Bij: Derivaten met een negatieve waarde	48.090		41.763		17.834		26.296		50.177	
Totaal beleggingen debet	3.671.071		3.460.130		3.097.807		3.031.216		2.541.994	

Beleggingsopbrengsten en kosten vermogensbeheer (x € 1.000)

	2017	2016	2015	2014	2013
Directe beleggingsopbrengsten	53.773	55.666	56.306	63.541	59.532
Indirecte beleggingsopbrengsten	146.954	278.049	2.897	436.601	6.705
Kosten van vermogensbeheer	-7.888	-8.123	-6.810	-6.129	-6.692
	192.839	325.592	52.393	494.013	59.545

Beleggingsrendement

(in procenten)

	2017	2016	2015	2014	2013
Direct en indirect	5,57	11,15	1,77	19,90	2,50
Kosten vermogensbeheer	-0,22	-0,24	-0,22	-0,22	-0,27
Totaal	5,35	10,91	1,55	19,68	2,23

Kosten vermogensbeheer volgens J402 in % van gemiddeld belegd vermogen

Directe kosten vmb	0,62	0,63	0,63	0,58	0,62
Transactiekosten vmb	0,14	0,13	0,12	0,11	0,08
Totaal kosten vmb	0,76	0,76	0,75	0,69	0,70

Kosten pensioenbeheer (x € 1)

Uitvoeringskosten per deeln.	222,00	230,00	241,00	237,00	272,00
------------------------------	--------	--------	--------	--------	--------

Welvaartsvastheidsbescherming

(In procenten)

	01-01-2018	01-01-2017	01-01-2016	01-01-2015	01-01-2014
Welvaartsvastheidsbescherming	2,04	1,74	1,79	2,07	2,22

Toeslagverlening

(In procenten)

	01-01-2018	01-01-2017	01-01-2016	01-01-2015	01-01-2014
Verhoging	2,00	2,00	2,00	2,00	3,00

een toelichting op dit percentage vindt u op pagina 41 en 42

KARAKTERISTIEKEN VAN HET PENSIOENFONDS

Profiel

Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten (hierna: het pensioenfonds), statutair gevestigd te Amersfoort, is opgericht op 9 oktober 1973. De stichting voert vanaf 1 april 1978 de pensioenregeling uit. De laatste statutenwijziging dateert van 8 mei 2017. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41188538. Het pensioenfonds is een beroepspensioenfonds en is aangesloten bij de Pensioenfederatie. De stichting heeft tot doel uitvoering te geven aan het pensioenreglement. De stichting voert de pensioenregeling uit die op verzoek van de beroepspensioenvereniging "Deelnemersvereniging Pensioenfonds Fysiotherapeuten (DPF)" door de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid is verplicht gesteld voor alle in Nederland in de vrije sector werkzame fysiotherapeuten.

Deelnemersvereniging (DPF)

Om het draagvlak van de verplicht gestelde pensioenregeling, zoals vastgelegd in de Wvb, te kunnen toetsen is in 2006 de beroepspensioenvereniging opgericht onder de naam "Deelnemersvereniging Pensioenfonds Fysiotherapeuten". DPF bepaalt de inhoud van de regeling en draagt onder meer kandidaten voor ter benoeming als bestuurslid van het pensioenfonds. Het bestuur van het pensioenfonds overlegt minimaal eenmaal per jaar met het bestuur van DPF.

Verplichtstelling

De verplichtstelling geldt sinds 31 maart 1978 en luidt sinds de laatste wijziging van 12 februari 2015 (verhoging pensioenleeftijd van 65 naar 67):

"De deelname in de Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten is verplicht gesteld voor de fysiotherapeuten, die als zodanig in Nederland werkzaam zijn en de eerste dag van de maand, volgende op de maand, waarin de 67ste verjaardag valt, nog niet hebben bereikt. Waar een fysiotherapeut werkzaam is, wordt naar de omstandigheden beoordeeld."

Missie

Het pensioenfonds ontwikkelt uitsluitend activiteiten die het pensioenfonds in staat stellen zijn opdracht - bescherming tegen de financiële gevolgen van overlijden, pensionering of beroepsarbeidsongeschiktheid, op basis van solidariteit en collectiviteit van (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden - zo goed mogelijk te verzorgen en uit te voeren. Het pensioenfonds ontwikkelt géén activiteiten die niet behoren tot de kerntaken van een pensioenfonds en heeft dus geen nevenactiviteiten.

Visie

Het is de visie van het bestuur dat het pensioenfonds een moderne, professionele financiële dienstverlener dient te zijn om succesvol in te spelen op de belangen van alle stakeholders. Daartoe heeft het bestuur 7 sleutels voor succes opgesteld:

Sleutel 1: een passende pensioenregeling

Sleutel 2: effectieve communicatie

Sleutel 3: een goede en stabiele financiële positie

Sleutel 4: voldoende professionele ondersteuning

Sleutel 5: een bestuur dat voldoet aan de eisen van geschiktheid

Sleutel 6: goede samenwerking tussen bestuur en controlerende organen

Sleutel 7: samenwerking met andere pensioenfonds

Voor de uitwerking van deze sleutels wordt verwezen naar het desbetreffende document op de website van het pensioenfonds.

Strategie

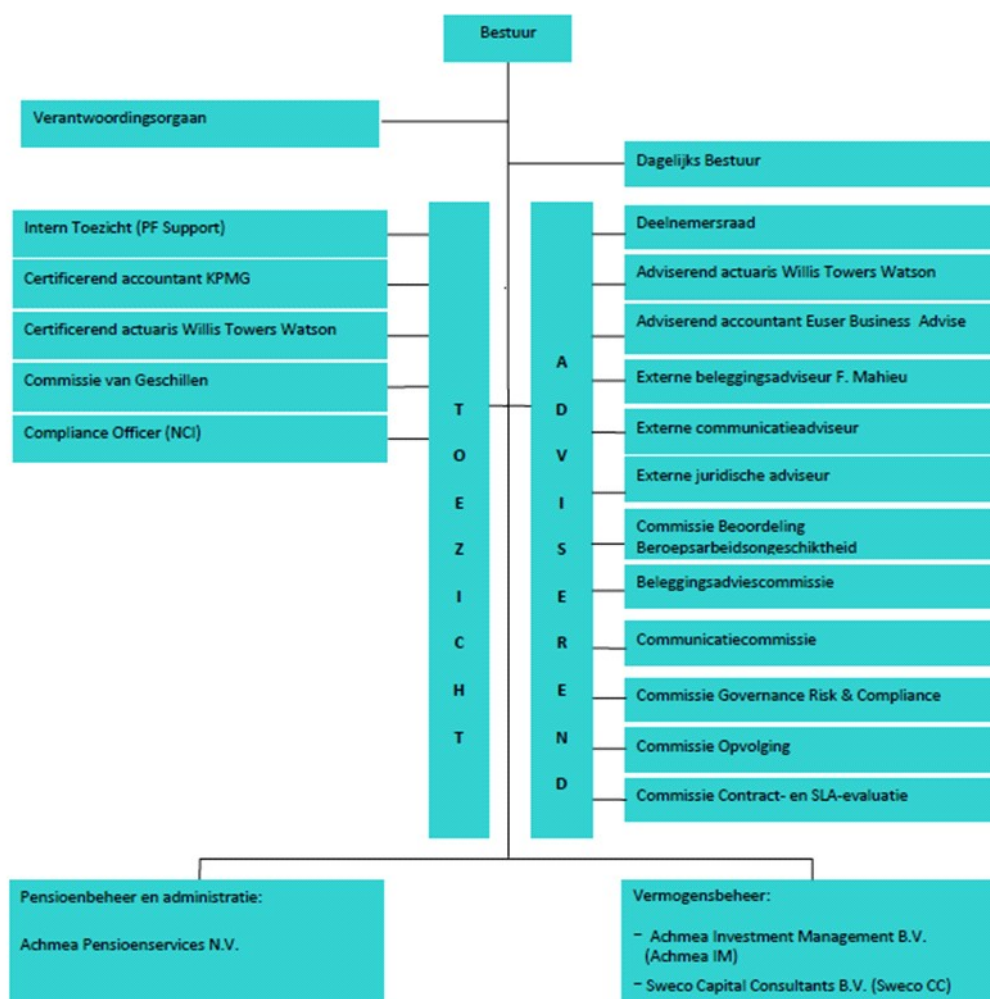
De bovenstaande missie en visie hebben geleid tot de onderstaande strategische doelstellingen:

- 1 Het pensioenfonds heeft ten doel, overeenkomstig de bepalingen van de statuten en van het pensioenreglement, fysiotherapeuten alsmede hun nabestaanden bewust te maken en deels te beschermen tegen geldelijke gevolgen van ouderdom, invaliditeit en overlijden;
- 1 Het pensioenfonds licht de belanghebbenden, zoals hierboven beschreven, in over hun collectieve oudedagsvoorziening en de daarmee samenhangende dienstverlening, zoals administratie en beheer;
- 1 Het pensioenfonds wil de beoogde pensioenuitkeringen op korte en lange termijn veiligstellen. Daartoe belegt het de toevertrouwde middelen op een verantwoorde en solide wijze. Het beheerst het risico dat niet aan de verplichtingen kan worden voldaan (risico op onderdekking) en het risico op reservetekort.

Organisatie van het pensioenfonds

Verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden

In het vervolg van dit hoofdstuk beschrijven wij de huidige organisatie van het pensioenfonds. In het hoofdstuk Personalia is een overzicht opgenomen van de personele invulling daarvan.

Bestuur

Het bestuur van het pensioenfonds bestaat uit maximaal 8 leden. Met inachtneming van de statuten kiest het bestuur een voorzitter, een plaatsvervangend voorzitter, een secretaris en een plaatsvervangend secretaris. De voorzitter en de secretaris bepalen als dagelijks bestuur (DB) het dagelijks beleid van het pensioenfonds en zij vertegenwoordigen gezamenlijk het pensioenfonds in en buiten rechte, een en ander zoals bepaald in het Reglement DB.

Benoeming en ontslag van bestuursleden

Alle bestuursleden worden gekozen uit de deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden die lid zijn van DPF. De bestuursleden van het pensioenfonds worden voorgedragen door de Algemene Vergadering van DPF. Het bestuur van het pensioenfonds benoemt de voorgedragen kandidaat-bestuursleden. De procedures daaromtrent zijn vastgelegd in een convenant tussen het pensioenfonds en DPF. De leden van het bestuur worden benoemd voor een periode van zes jaar en kunnen zich herkiesbaar stellen (maximaal 2 termijnen). Het bestuur kan, de deelnemersraad gehoord hebbende, een bestuurslid ontslaan.

Geschiktheid

Het pensioenfonds heeft een geschiktheidsbeleidsplan. Dit geschiktheidsbeleidsplan gaat in op:

- a. de kring van beleidsbepalers;
- b. de vereiste geschiktheid;
- c. de mate van geschiktheid zowel collectief als individueel;
- d. het beleid ter bevordering en handhaving van de geschiktheid;
- e. de periodieke evaluatie van de geschiktheid.

Evaluatie geschiktheid en functioneren

Het bestuur heeft een procedure vastgesteld voor een periodieke zelfevaluatie. Het gaat om het functioneren van het bestuur als geheel - onder begeleiding van een externe adviseur - en van de individuele bestuursleden. Het doel van de zelfevaluatie is om de kwaliteit en het functioneren van het bestuur in stand te houden en/of te verbeteren.

Op grond van de bevindingen wordt waar nodig het geschiktheidsbeleidsplan verder aangescherpt. Alle bestuursleden beschikken individueel over voldoende deskundigheid/geschiktheid en de deskundigheid/geschiktheid van het bestuur als geheel is op het gewenste niveau.

Commissies, werkgroepen en adviseurs

Het bestuur heeft bestuurlijke commissies ingesteld, die onder meer tot taak hebben om besluiten van het bestuur voor te bereiden. Het bestuur kan bevoegdheden geheel of gedeeltelijk delegeren aan deze commissies. De samenstelling en bevoegdheden van de bestuurlijke commissies zijn vastgelegd in afzonderlijke reglementen. Het bestuur benoemt de leden van de commissies. Verder stelt het bestuur waar nodig en op ad hoc basis werkgroepen in.

Het bestuur heeft de volgende commissies ingesteld: de beleggingsadviescommissie (hierna: BAC), de communicatiecommissie, de commissie Governance, Risk en Compliance (hierna: commissie GRC), de commissie Contracten- en SLA-evaluatie (hierna: commissie CSE) en de commissie opvolging. Voorts kent het pensioenfonds de externe commissies van geschillen en beoordeling beroepsarbeidsongeschiktheid. Deze bestaan uit uitsluitend externe deskundigen.

Het bestuur laat zich bijstaan door een adviserend accountant, een adviserend actuaris en een adviseur vermogensbeheer, welke laatste extern voorzitter is van de BAC. Afhankelijk van het onderwerp maakt het pensioenfonds op incidentele basis ook gebruik van andere externe deskundigen.

Hieronder volgt een korte omschrijving van de commissies.

1. Beleggingsadviescommissie

De commissie heeft tot taak advisering, beleidsvoorbereiding en monitoring van de beleidsuitvoering ten behoeve van het bestuur inzake vermogensbeheer en balansmanagement. De commissie bestaat uit ten minste drie en ten hoogste vijf personen, die door het bestuur worden benoemd. Ten minste één, maar bij voorkeur twee leden van het bestuur hebben zitting in de BAC. De commissie heeft een externe expert-voorzitter.

De BAC is in het verslagjaar 6 keer bij elkaar gekomen voor een reguliere interne vergadering en in totaal 14 keer met de beide uitvoeringsorganisaties (Achmea IM en Sweco CC).

2. Communicatiecommissie

De commissie brengt gevraagd en ongevraagd advies uit aan het bestuur over het te voeren communicatiebeleid en formuleert waar nodig en/of gewenst voorstellen voor aanpassing van dat beleid. Ook houdt de commissie toezicht op de uitvoering van de communicatie voor zover ze daar niet zelf gestalte aan geeft. De commissie bestaat uit ten minste twee bestuursleden die door het bestuur worden benoemd en laat zich bijstaan door een externe communicatieadviseur.

De communicatiecommissie is in het verslagjaar 7 keer bij elkaar gekomen. Ten behoeve van consistente communicatie door het pensioenfonds en DPF, is bij de vergaderingen van de communicatiecommissie een bestuurslid van DPF als toehoorder aanwezig.

3. Commissie Governance, Risk en Compliance

De commissie brengt gevraagd en ongevraagd advies uit aan het bestuur ten aanzien van het vast te stellen governance-, risk- en compliancebeleid. Zij bereidt voor het bestuur de invulling voor van compliant en zorgvuldig pensioenfondsbestuur, waaronder de invulling van wetsvoorschriften en aanpassing van statuten, reglementen en andere fondsdocumenten. De commissie heeft een belangrijke beleidsvoorbereidende, uitvoerende en monitorende rol op gebied van het integraal risicomanagement van het pensioenfonds. De commissie bestaat uit ten minste twee bestuursleden die door het bestuur worden benoemd.

De commissie GRC is in het verslagjaar 5 keer bij elkaar gekomen.

4. Commissie Contracten- en SLA-evaluatie

De commissie voert contractonderhandelingen met partijen die werkzaamheden uitvoeren voor het pensioenfonds en voert evaluatiegesprekken over SLA's die met uitvoeringspartijen zijn overeengekomen. Resultaten worden ter besluitvorming voorgelegd aan het bestuur. De commissie wordt gevormd door het dagelijks bestuur van het pensioenfonds, ondersteund door de adviserend accountant en waar nodig de voorzitter van de BAC.

De commissie CSE is in het verslagjaar 4 keer bij elkaar gekomen.

5. Commissie opvolging

De Commissie heeft tot taak de bewaking van de continuïteit van het bestuur. Uit dien hoofde brengt de commissie gevraagd en ongevraagd advies uit aan het bestuur ten aanzien van werving en selectie van nieuwe bestuursleden, deelnemersraadsleden en indien van toepassing commissie- en werkgroepleden. Ook coördineert de commissie uitvoerende werkzaamheden op haar terrein. De commissie bestaat ten minste uit het DB van het pensioenfonds en een lid van de communicatiecommissie.

De commissie heeft in het verslagjaar 1 reguliere vergadering belegd.

6. Commissie van Geschillen

De onafhankelijke commissie van geschillen beoordeelt het geschil tussen een belanghebbende en het pensioenfonds met betrekking tot een beslissing van het bestuur, zoals beschreven in het desbetreffende reglement. De commissie bestaat uit een jurist, een actuaris en een fysiotherapeut (niet zijnde een bestuurslid van het pensioenfonds). Deze worden door het bestuur benoemd voor een periode van vijf jaren.

De commissie had in 2017 geen nieuwe geschillen onderhanden (2016: 3).

7. Commissie Beoordeling Beroepsarbeidsongeschiktheid

De commissie beoordeelt conform het desbetreffende reglement verzoeken tot vrijstelling van premiebetaling van deelnemers die blijvend en volledig beroepsarbeidsongeschikt worden. De beoordeling door de commissie leidt tot een advies aan het bestuur over het wel of niet verlenen van premievrije pensioenopbouw. De commissie bestaat uit een arts en een arbeidskundige of fysiotherapeut (niet zijnde een bestuurslid van het pensioenfonds), die door het bestuur worden benoemd voor een periode van 5 jaren.

De commissie behandelde in 2017 23 (2016: 22) aanvragen voor premievrijstelling. Eind 2017 waren er 25 toegekend (inclusief overloop 2016).

Het verantwoordingsorgaan (VO)

Het bestuur legt verantwoording af aan het VO over het gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het pensioenfonds stelt het VO in de gelegenheid advies uit te brengen over:

- a. het beleid inzake beloningen;
- b. het wijzigen van het beleid ten aanzien van het VO;
- c. de vorm, inrichting en samenstelling van het intern toezicht;
- d. het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillenprocedure;
- e. het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- f. een melding van disfunctioneren van het bestuur;
- g. de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Het VO bestaat uit 5 leden en 1 aspirant-lid. Het VO kent twee geledingen: vertegenwoordigers van deelnemers en pensioengerechtigden. In het VO zijn de deelnemers en de pensioengerechtigden evenredig op basis van onderlinge getalsverhoudingen vertegenwoordigd. Deze leden vormen een zo evenwichtig mogelijke afspiegeling van de betreffende geleding.

Voor de evenredige vertegenwoordiging worden het aantal deelnemers en het aantal pensioengerechtigden binnen het pensioenfonds uitgedrukt in twee percentages die samen honderd procent bedragen. Vanuit deze percentages worden de zetels naar rato verdeeld. De leden van het VO hebben een zittingstermijn van 5 jaar.

Het intern toezicht

Het intern toezicht wordt uitgevoerd door een externe visitatiecommissie. Het bestuur heeft hiertoe opdracht verleend aan een extern en onafhankelijk bedrijf: PF Support te Rotterdam. De visitatiecommissie, die bestaat uit drie leden, bezoekt jaarlijks het bestuur van het pensioenfonds. Het intern toezicht richt zich vooral op het beoordelen van de beleids- en bestuursprocedures en -processen, op de checks and balances, de wijze waarop de uitvoering van de regeling wordt bestuurd en aangestuurd en op de wijze waarop wordt omgegaan met de risico's op de korte en langere termijn voor het pensioenfonds. Een samenvatting van het oordeel en de bevindingen van de visitatiecommissie wordt in het jaarverslag van het pensioenfonds opgenomen.

De Compliance Officer

Het bestuur heeft het Nederlandse Compliance Instituut (NCI) aangewezen als externe compliance officer. De compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode. Jaarlijks wordt door het bestuur en andere verbonden personen een digitale verklaring van naleving van de gedragscode ingevuld en ondertekend. Op de website worden, in overleg met de compliance officer, alle relevante (neven-)functies van bestuursleden gepubliceerd. De compliance officer licht jaarlijks in het voorjaar zijn rapportage toe en overlegt waar nodig met de commissie GRC. Omwille van functiescheiding levert NCI aan het pensioenfonds op afroep een andere functionaris als vertrouwenspersoon inzake toepassing van de incidenten- en klokkenluidersregeling.

Deelnemersraad

Het pensioenfonds kent een adviesorgaan in de vorm van een deelnemersraad. Het bestuur vraagt de deelnemersraad om advies bij bijvoorbeeld een wijziging van het pensioenreglement. De deelnemersraad heeft verder de bevoegdheid om adviezen aan het bestuur uit te brengen over andere onderwerpen.

De deelnemersraad telde in 2017 25 leden, had 5 vacatures en is samengesteld uit (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden. De deelnemersraad vergadert minimaal eenmaal per jaar samen met het bestuur.

Vijfentwintig zetels zijn bestemd voor de leden van de verenigingsraad van DPF. Drie zetels zijn bestemd voor invulling door en uit het bestuur van DPF. De resterende twee zetels zijn bestemd voor niet-leden van DPF.

Aftredende leden van de deelnemersraad kunnen, aansluitend op hun zittingsperiode van maximaal 6 jaar, opnieuw worden voorgedragen en benoemd.

Certificering en externe deskundigen

Het bestuur laat zich bijstaan door externe adviseurs op actuariel, juridisch, fiscaal, financieel, communicatie en organisatorisch terrein.

Voor de certificering heeft het pensioenfonds overeenkomsten met zowel een actuaire als een accountant.

Het bestuur heeft de heer R.T. Schilder AAG van Willis Towers Watson (Amstelveen) benoemd als certificerend actuaire. De certificerend actuaire maakt een actuariel verslag waarin een verklaring wordt opgenomen van zijn bevindingen bij de jaarlijkse verslagstaten. Hij toetst de fondsmiddelen en beoordeelt de vermogenspositie van het pensioenfonds. De certificerend actuaire is onafhankelijk van het pensioenfonds en verricht daarvoor geen andere werkzaamheden.

Volgens de wet dient er een scheiding te zijn tussen de organisaties van de certificerend actuaire en de adviserende actuaire. Als een organisatie beschikt over een gedragscode die door DNB goedgekeurd is, mogen de certificerend en adviserend actuaire van dezelfde organisatie komen. Er moet echter altijd sprake zijn van twee verschillende personen. Zowel de certificerend actuaire - de heer Schilder AAG - als de adviserend actuaire - de heer R. Kruijff AAG (Apeldoorn) - werken bij Willis Towers Watson. De werkzaamheden worden goed gescheiden en het bestuur is in het bezit van de beschrijving van een heldere taakverdeling. Het werken met één kantoor is voor het pensioenfonds kostenbesparend. Willis Towers Watson beschikt over een door DNB goedgekeurde gedragscode.

Het bestuur heeft de heer S. Van Oostenbrugge RA van KPMG benoemd als certificerend accountant. De certificerend accountant verstrekt een controleverklaring bij de jaarrekening en de verslagstaten ten behoeve van De Nederlandsche Bank (DNB). Hij geeft een oordeel over de betrouwbaarheid van de weergave van de gegevens over de grootte en samenstelling van het vermogen van het pensioenfonds en het resultaat ultimo het verslagjaar. Hij doet verslag van zijn werkzaamheden in de vorm van een controleverklaring en een verslag aan het bestuur. Hierin zijn opmerkingen en aanbevelingen opgenomen over de administratieve organisatie en interne beheersing van het pensioenfonds.

De uitvoeringsorganisatie maakt het jaarverslag. De certificerend accountant controleert de jaarrekening en beoordeelt de verenigbaarheid van het bestuursverslag met de jaarrekening.

De adviserend actuaire en de adviserend accountant - de heer J. Euser RA - geven het bestuur advies rondom uiteenlopende onderwerpen, gerelateerd aan hun werkgebied.

Uitvoeringsorganisatie

Het bestuur heeft met inachtneming van de Beleidsregel uitbesteding pensioenfondsen ervoor gekozen om de uitvoering van het pensioenbeheer, de beleidsvoorbereiding hiervoor, de ondersteuning van het bestuur en het vermogensbeheer uit te besteden.

Het pensioenbeheer, inclusief pensioenadministratie en de bestuursondersteuning zijn uitbesteed aan Achmea Pensioenservices N.V. (APS) te Tilburg .

Het vermogensbeheer voor vastgoed en infrastructuur is uitbesteed aan Sweco Capital Consultants B.V. (Sweco CC) te De Bilt en aan Achmea Investment Management B.V. (Achmea IM) te Zeist voor de overige beleggingen (beheerrol en fiduciaire rol). De vermogensadministratie is eveneens uitbesteed aan Achmea IM. Custodians zijn KasBank en Bank New York Mellon.

APS, Achmea IM en Sweco CC zijn voor de uitvoering van de werkzaamheden van het pensioenfonds in het bezit van een ISAE 3402 type II-verklaring. De verklaringen zijn opgesteld door de uitvoeringsorganisatie en zijn gecontroleerd door haar accountant. In de ISAE wordt geconcludeerd of de beheersdoelstellingen vanuit de processen zijn behaald. Dit door het toetsen van de opzet, bestaan en werking van de beheersmaatregelen. Het bestuur beoordeelt deze rapportages waarin ook mogelijke verbeterpunten zijn opgenomen om vast te stellen of de processen van het pensioenfonds voldoende geborgd zijn.

Het pensioenfonds heeft afspraken over de uitbestede dienstverlening met alle uitvoeringsorganisaties in overeenkomsten en Service Level Agreements (SLA's) vastgelegd. De afzonderlijke SLA's zijn zodanig ingericht dat het bestuur inzicht heeft in de wijze van inrichting en uitvoering van de uitbestede bedrijfsprocessen en de daarin door de uitvoeringsorganisatie verankerde maatregelen van interne controle en risicobeheersing inclusief maatregelen gericht op fraudepreventie. Handhaving van de getroffen maatregelen, gericht op een beheerste en integere bedrijfsvoering, vindt plaats via interne en/of externe audits bij de uitvoeringsorganisaties. Over de uitkomsten van deze audits wordt het bestuur geïnformeerd. Daarnaast heeft de certificerend accountant van het pensioenfonds toegang tot alle gegevens en informatie betreffende de aan de pensioen- en vermogensbeheerders uitbestede werkzaamheden.

Personalia Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten

Bestuur

Naam	Geboortedatum	Woonplaats	Benoemd per	Aftredend per
Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel (vz.)	03-06-1960	Utrecht	01-01-2012	31-12-2022
De heer R. van Pommeren (secretaris)	09-01-1951	Velp	03-09-2008	31-12-2020
De heer W.J.T. Sillen (plv. secretaris)	13-03-1958	Sweikhuizen	13-10-2010	31-12-2022
Mevrouw M.P.G. Hofmans MSc (plv. vz.)	15-05-1960	Ravenstein	01-01-2012	31-12-2023
De heer J.H. Sluis MSc	10-08-1982	Harderwijk	01-01-2014	31-12-2019
De heer A. Barszczowski	27-08-1984	De Goorn	01-01-2017	31-12-2022
Mevrouw C. Vermeulen* (asp. bestuurslid)	29-07-1962	Roelofarends- veen	aspirant	n.v.t.
De heer B. de Berg (asp. bestuurslid)	06-04-1958	Rotterdam	aspirant	n.v.t.

* benoemd tot bestuurslid per 1 januari 2018

Dagelijks Bestuur

Naam	Functie
Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel	voorzitter
De heer R. van Pommeren	secretaris

Bestuur Deelnemersvereniging

Naam	Functie	Woonplaats
De heer J.J.H. Poen	voorzitter	Oss
Mevrouw E. Visser	secretaris	Bodegraven
De heer D. Bolkestein	penningmeester	Nijeveen

Verantwoordingsorgaan

Naam	Geboortedatum	Woonplaats	Aftredend per
De heer J.J.H. Poen	10-03-1949	Oss	31-12-2017
Mevrouw E. Visser	22-12-1973	Bodegraven	31-12-2018
Mevrouw I. de Lijster	07-04-1983	Herten	31-12-2020
De heer H.J.M. Paauw	03-11-1948	Heino	31-12-2020
De heer H.S. Teunissen	02-08-1959	Capelle a/d IJssel	31-12-2021
De heer J.H. Vos (aspirant lid VO)*	04-04-1980	Bunnik	n.v.t.

*benoemd per 01-01-2018

Deelnemersraad

Naam	Geboortedatum	Woonplaats	Aftredend per
De heer D. Bolkestein	08-09-1980	Nijeveen	31-12-2022
De heer F.A. van Dijk	18-11-1947	Grevenbicht	31-12-2018
De heer M. van Engelen	19-01-1975	Pijnacker	31-12-2021
De heer R. Even	21-01-1989	Losser	31-12-2021
De heer J. van Gerwen	23-01-1956	Echt	31-12-2021
De heer E. Griesheimer	10-01-1972	Wadenhoijen	31-12-2019
Mevrouw C.J. Haverhoek	28-04-1963	Buitenpost	31-12-2019
Mevrouw H. Heemskerk	09-04-1987	Leiden	31-12-2019
De heer F. Houvast	25-06-1957	Den Ham	31-12-2018
De heer M. Lankhorst	24-06-1960	Hoofddorp	31-12-2021
Mevrouw I. Smeets-de Lijster	07-04-1983	Herten	31-12-2022
Mevrouw J.C.M. Maas	19-10-1951	Nijmegen	31-12-2023
De heer K. Menkveld	18-11-1983	Hatterij	31-12-2018
De heer D. Paap	02-06-1987	Groningen	31-12-2021
De heer H.J.M. Paauf	03-11-1948	Heino	31-12-2018
De heer J.J.H. Poen	10-03-1949	Oss	31-12-2019
De heer J.M. Quist	01-06-1988	Oosterhout	31-12-2020
De heer J. Snijder	24-12-1986	Deventer	31-12-2018
De heer H.S. Teunissen	02-08-1959	Capelle a/d IJssel	31-12-2023
Mevrouw A.P.M.C. van der Valk	15-02-1987	Hedel	31-12-2023
Mevrouw E. Visser	22-12-1973	Bodegraven	31-12-2021
Mevrouw A. Vos	01-09-1957	Tilburg	31-12-2018
De heer J.H. Vos	04-04-1980	Bunnik	31-12-2021
De heer P. Weltevreden	22-02-1977	Losser	31-12-2021
Mevrouw M.M. van Lierop	07-03-1977	Elst	31-12-2022

Commissie beoordeling beroepsarbeidsongeschiktheid

Naam	Aftredend per
Mevrouw Dr. I. van Ham, (arts)	31-12-2018
De heer H.N.M. van Rhee, (fysiotherapeut)	31-12-2021

Commissie van geschillen

Naam	Aftredend per
Mevrouw Mr. A.J. van Wulfften Palthe-Scholten (voorzitter)	31-12-2018
Mevrouw Drs. M.C.M. Slabbers AAG, (actuaris)	31-12-2019
De heer M.H. van Lijf, (fysiotherapeut)	31-12-2021

Beleggingsadviescommissie

Naam
De heer R. van Pommeren (bestuurslid)
De heer W.J.T. Sillen (bestuurslid)
De heer J. Verschut
De heer F. Mahieu (voorzitter)
De heer A. Barszczowski (aspirant-lid)

Communicatiecommissie

Naam

Mevrouw M.P.G. Hofmans MSc (voorzitter)

De heer J.H. Sluis MSc (bestuurslid)

*Commissie Governance, Risk en Compliance**

Naam

De heer J.H. Sluis MSc (voorzitter)

Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel (bestuurslid)

*Per 1 januari 2018 treedt mevrouw C. Vermeulen toe

Commissie opvolging

Naam

De heer R. van Pommeren (voorzitter)

Mevrouw M.P.G. Hofmans MSc (bestuurslid)

Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel (bestuurslid)

Commissie contracten- en SLA-evaluatie

Naam

De heer R. van Pommeren (voorzitter)

Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel (bestuurslid)

De heer J. Euser (adviserend accountant)

Werkgroepen

Naam

Werkgroep
pensioenvoorziening
fysiotherapeuten

Leden

Bestuursleden
Mevrouw Mr. T.P.J.A. van den Heuvel
Mevrouw M.P.G. Hofmans MSc (voorzitter)
De heer R. van Pommeren
Niet-bestuurslid
De heer J.J.H. Poen (deelnemersvereniging)

Opdracht

Het deelnemen in een
overlegplatform met een
bestuursdelegatie van DPF
en KNGF, waarin van
gedachten wordt gewisseld
over alles wat de
pensioensituatie van
deelnemers raakt.

Werkgroep
bestuurdersportaal

Bestuursleden:
De heer W.J.T. Sillen
De heer A. Barszczowski

Het verbeteren en verder
professionaliseren van het
bestuurdersportaal.

Diversiteit in bestuur en organen

Het bestuur streeft diversiteit binnen de organen van het pensioenfonds na. Dat is vastgelegd in het diversiteitsbeleid. In de visie van het bestuur kunnen wijzigingen in bemensing binnen de organen van het pensioenfonds niet worden afgedwongen door opleggen van de quota, zoals die zijn aangegeven in de Code Pensioenfondsen. Het bestuur acht het (statutair) vastleggen van strikte normen niet passend voor een pensioenfonds, dat nu eenmaal een andere maatschappelijke rol vervult dan een beursgenoteerde onderneming. Het lijkt niet passend en niet verantwoord als een pensioenfonds in het uiterste geval moet overgaan tot zogenaamde 'crisisbenoemingen'. Het pensioenfonds zoekt daarom bij het streven naar diversiteit aansluiting bij het afspiegelingsbeginsel. Dit uitgangspunt geldt voor het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de deelnemersraad. De beoogde diversiteit sluit daarom aan bij de diversiteit in de beroepsgroep. Het bestuur neemt bij vacatures de volgende maatregelen:

- 1 het pensioenfonds legt vacatures tijdig - en voorzien van een duidelijk profiel - voor aan voordragende organen;
- 1 in het profiel wordt voor de beoogde diversiteit onder meer ingegaan op de huidige samenstelling van het fondsorgaan en de gewenste samenstelling.

In het bijzonder ten aanzien van de deelnemersraad, geldt daarenboven dat in de samenstelling rekening wordt gehouden met leeftijd, geslacht, geografische spreiding, de status van actief deelnemer, slaper dan wel gepensioneerde, alsmede zelfstandigheid dan wel loondienstverband van de beroepsgenoot.

Het bestuur heeft het diversiteitsbeleid eind 2017 geëvalueerd, ziet geen aanleiding om een en ander aan te passen en is tevreden over de mate waarin de diversiteitsdoelstellingen zijn bereikt. In cijfers:

Bestuur:

3 vrouwelijke bestuursleden, waarvan 1 aspirant (benoemd per 1-1-2018) uit 1960 (2x) en 1962

4 mannelijke bestuursleden uit 1951, 1958, 1982 en 1984

1 mannelijk aspirant-lid uit 1958

Verantwoordingsorgaan

2 vrouwelijke leden uit respectievelijk 1973 en 1983

3 mannelijke leden uit 1948, 1949 en 1959

1 mannelijk aspirant-lid uit 1980

Deelnemersraad (momenteel 27 leden)

8 vrouwelijke leden uit 1951, 1957, 1963, 1973, 1977, 1983 en 1987 (2x)

19 mannelijke leden uit 1947, 1948, 1949, 1956, 1957, 1959, 1960, 1972, 1973, 1975, 1977, 1980 (2x), 1983, 1986, 1987 (2x), 1988 en 1989.

Nevenfuncties bestuursleden 2017

Mevrouw T.P.J.A. van den Heuvel

- Zelfstandig ondernemer. Eenmansbedrijf op het gebied van Beleid, bestuur en juridisch advies in de gezondheidszorg;
- Gastdocent bij onder meer Politieacademie en NSPOH;
- Lid SER-Subcommissie Verplichtstelling Beroepspensioenregelingen;
- Secretaris Stichting Zelfregulering Pensioenfondsen;
- Lid agendacommissie Pensioenfederatie;
- Lid bestuur Pensioenfederatie;
- Lid Raad van Toezicht MEE-groep, waaronder MEE Utrecht, Gooi & Vecht en MEE Amstel en Zaan;
- Voorzitter Raad van Toezicht van het NPi, Kenniscentrum Paramedische Zorg;
- Praktijkmanager afdeling kaakchirurgie Spijkenisse Medisch Centrum (is vervallen per 01-01-2018).

De heer R. van Pommeren

Geen nevenfuncties.

De heer W.J.T. Sillen

- Teamleider fysiotherapie en Diëtetiek SJG Weert;
- Eigenaar www.wikifysio.nl;
- Klantenraad Achmea Investment Management.

Mevrouw M.P.G. Hofmans

- Praktijkhoudster Instituut Fysiotherapie Groesbeek.

De heer J.H. Sluis

- Fysio- en manueel therapeut (niet praktiserend);
- Klantenraad Achmea Pensioenservices;
- Bestuurslid Stichting Pensioen Opleidingen (SPO);
- Associate Partner bij Health Care Strategy Group;
- Eigenaar New Health Care Solutions;
- Voorzitter Stichting Wezenfonds der Nederlandsche Tafelronde.

De heer A. Barszczowski

- Algemeen fysiotherapeut in Amsterdam Zuidoost;
- Krav Maga trainer bij Krav Maga Tactics;
- Waarnemer bij Heliomare Revalidatie Centrum.

Mevrouw C. Vermeulen (aspirant bestuurslid)

- Praktijkhoudster Fysiotherapie Alkemade te Roelofarendsveen;
- Voorzitter Fysionair Groep;
- Voorzitter VFKL (Verenigde Fysiotherapeuten Ketenzorg Leiden e.o.).

De heer B. de Berg (aspirant bestuurslid)

- Maatschapslid en sportfysiotherapeut in praktijk voor fysiotherapie te Rotterdam;
- Directeur Medisch Centrum Schiebroek BV;
- Voorzitter Vereniging van huurders Medisch Centrum Hillegersberg;
- Voorzitter Zorggroep Zelfplus Rotterdam e.o.;
- Docent Stichting Trauma Opleiding .

Overzicht externe adviseurs en uitvoeringspartners

Certificerend Accountant

De heer S. Van Oostenbrugge RA, KPMG Accountants N.V. te Utrecht.

Adviserend Accountant

De heer J. Euser RA, Euser Business Advise te Vlissingen.

Certificerend Actuaris

De heer Drs. R.T. Schilder AAG, Willis Towers Watson te Amstelveen.

Adviseurend Actuaris

De heer R. Kruijff AAG, Willis Towers Watson te Apeldoorn.

Adviseur Beleggingsadviescommissie

De heer F. Mahieu te Tilburg.

Communicatieadviseur

Achmea Pensioenservices N.V. te Tilburg.

De heer J. Hezemans, MStrategy te Amsterdam.

Vermogensbeheerders

Sweco Capital Consultants B.V. te De Bilt.

Achmea Investment Management B.V. te Zeist.

Achmea Investment Management Strategisch Portefeuille Advies B.V. te Zeist (fiduciair).

Uitvoeringsorganisatie

Achmea Pensioenservices N.V. te Tilburg.

Compliance officer

De heer A. de Jong, Nederlands Compliance Instituut (NCI) te Capelle aan den IJssel.

BESTUURSPARAGRAAF

In deze paragraaf gaat het bestuur in op de ontwikkelingen op pensioengebied in 2017. Wat waren de belangrijkste ontwikkelingen? En hoe speelde het bestuur hierop in? Er is met name aandacht voor de financiële positie van het pensioenfonds en voor de wijzigingen in de regelgeving.

Hoofdpijnen

Het bestuur heeft het afgelopen jaar 12 keer voltallig vergaderd (inclusief 2 brainstorm-meetings). Naast de bestuursvergaderingen hebben er diverse commissievergaderingen plaatsgevonden en vergaderingen van het bestuur met het VO, het bestuur van DPF en het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Fysiotherapeuten (KNGF). Met alle externe adviseurs en uitvoeringspartijen zijn evaluatiegesprekken gevoerd. Naast de reguliere beleidscyclus stonden de volgende focusdossiers op de agenda:

1. Integraal Risico Management
2. Uitvoering, evaluatie en monitoring verbeterplan APS en Sweco CC
3. Grip op kosten
4. BTW
5. Verhogen kennis vermogensbeheer bestuur
6. Ontwikkelingen omtrent nieuw pensioencontract
7. Implementatie verdergaande digitale communicatie

Resultaten op hoofdpijnen

Op de focusdossiers is in 2017 goede vooruitgang geboekt. Op elk punt wordt in dit bestuursverslag in de relevante paragrafen nader ingegaan. Het bestuur is positief over de in 2017 behaalde resultaten op de verschillende dossiers.

Het Bestuur is tevreden over de in 2017 behaalde financiële resultaten. Dit is terug te voeren op enerzijds een degelijk beleggingsrendement en anderzijds de rentestijging gedurende het jaar, waardoor de kritische dekkingsgraad en daarmee pensioenkorting uit beeld verdween en werd opgeschoven richting de minimaal vereiste dekkingsgraad. Het bestuur betreurt dat er de komende jaren geen extra-toeslagen boven de onvoorwaardelijke 2% in het vizier komen. Wel heeft het pensioenfonds vooralsnog uitzicht op tijdig financieel herstel zonder verdere ingrepen.

Uit de haalbaarheidstoets blijkt dat op de langere termijn een goed pensioenresultaat voor de deelnemers wordt behaald. Dit is te danken aan de degelijke financiële opzet van het pensioenfonds, met een goede balans tussen rendement en risico. Ook is het bestuur tevreden over de mate waarin het op basis van de rapportages van de vermogensbeheerders grip heeft op het financieel risicomanagement.

De totale kosten van het pensioenfonds (vermogens- en pensioenbeheer) zijn in het verslagjaar gestegen. Het bestuur zou dit ten algemene graag anders zien, want hogere kosten leiden veelal tot een lager pensioen. Kostenbeheersing en grip op kosten zijn dan ook een belangrijk thema. In samenspraak met de adviserend accountant is voor 2017 in kaart gebracht waar bezuinigingen mogelijk waren.

De vermogensbeheerkosten als percentage van het vermogen bleven gelijk. In euro's stegen de kosten. Dit is terug te voeren op het gegroeide vermogen, met daarbij hogere transactiekosten. De performancegerelateerde kosten daalden. De kosten zijn relatief hoog omdat het pensioenfonds belegd is in "duurdere" beleggingscategorieën, waaronder private equity en hedge funds. Daarnaast wordt ook meer dan gemiddeld belegd in vastgoed en infrastructuur. Verder voert het fonds over de meeste asset categorieën een actief beleggingsbeleid. De extra opbrengsten hiervan wegen ruimschoots op tegen de extra kosten. De risico-/rendementsverhouding van de portefeuille neemt daarmee ook toe. Tegelijkertijd zijn met een aantal vermogensbeheerders waaronder die voor vastgoed scherpere prijsafspraken gemaakt.

De pensioenbeheerkosten zijn in euro's gelijk gebleven aan vorig jaar maar per deelnemer rond de drie procent gedaald. Dit komt met name door de stijging van het aantal deelnemers en doordat de voorgenomen bezuinigingen zijn geëffectueerd. Het is echter bijna niet mogelijk om de kosten verder terug te dringen zonder op de kwaliteit in te boeten. Beroepspensioenfondsen hebben in tegenstelling tot de meeste andere fondsen te maken met hoge incassokosten omdat elke individuele deelnemer zelf zijn premie afdraagt en dit niet via de werkgever loopt. En omdat die premie afhankelijk is van de hoogte van het inkomen, moeten we elk jaar per deelnemer een zeer arbeidsintensieve inkomensuitvraag doen.

De pensioenregeling is in 2017 inhoudelijk niet gewijzigd. In de aanloop naar 2018 heeft het pensioenfonds er in samenspraak met de beroepspensioenvereniging (DPF) voor gekozen de pensioenrichtleeftijd niet te verhogen naar 68 jaar. Fysiotherapie geldt als een zwaar beroep en het bestuur ziet ook dat er bij beroepsgenoten eerder behoefte is aan pensioenvervroeging dan aan een hogere pensioenleeftijd. De fiscale ruimte door de relatief beperkte opbouw van de regeling maakt dit ook mogelijk.

Ontwikkeling financiële positie in 2017

Algemene ontwikkeling pensioenfondsen

De dekkingsgraad van een pensioenfonds is een maatstaf voor zijn financiële gezondheid. In 2017 is de marktrente toegenomen. Daardoor daalde de kostprijs van pensioen en steeg de dekkingsgraad in 2017. De beleggingen van pensioenfondsen hebben in 2017 over het algemeen een positieve tendens laten zien. Door deze ontwikkeling is de dreiging van een korting in 2018 of 2019 voor de meeste pensioenfondsen naar de achtergrond verschoven. Deze positieve trend wordt voornamelijk veroorzaakt door de rendementen op zakelijke waarden. Toch bleef in 2017 de financiële positie van veel pensioenfondsen ondermaats waardoor bij veel pensioenfondsen nog een herstelplan van kracht is.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden. Per 1 januari 2017 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 90,4% en per 31 december 2017 99,0%. De minimaal vereiste dekkingsgraad van het pensioenfonds is 104,3% (per 31 december 2017). De vereiste dekkingsgraad bedraagt per 31 december 2017 122,0%.

Herstelplan

Per 1 januari 2017 lag de beleidsdekkingsgraad met 90,4% ruim onder de vereiste dekkingsgraad. Het pensioenfonds heeft daarom in 2017 een evaluatie van het herstelplan ingediend bij DNB. In deze evaluatie van het herstelplan heeft het pensioenfonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 10 jaar vanaf 1 januari 2017 de vereiste dekkingsgraad te behalen.

De in het herstelplan beschreven mogelijke maatregelen zijn:

- ┆ Het achterwege laten van de voorwaardelijke toeslag (extra toeslag bovenop de 2% onvoorwaardelijke toeslag)
- ┆ Korten van de pensioenaanspraken.

Uit de evaluatie van het herstelplan per 1 januari 2017 bleek dat het pensioenfonds volgens de herstelplan-projectieregels naar verwachting kan herstellen binnen 10 jaar zonder korting van de pensioenaanspraken. Daarom heeft het bestuur, ondanks de ontoereikende financiële positie, in 2017 geen maatregel tot het korten van de pensioenaanspraken hoeven nemen.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds (99,0%) ligt eind 2017 lager dan de vereiste dekkingsgraad (121,8%). Dit betekent dat het lopende herstelplan geactualiseerd moet worden naar de situatie per 1 januari 2018. Uit deze actualisatie blijkt dat de financiële positie van het pensioenfonds volgens het herstelplan in 2023 is hersteld. Herstel wordt dus verwacht binnen de gestelde hersteltermijn van 10 jaar en zonder aanvullende maatregelen. Daarnaast blijkt uit de actualisatie dat indexatie naar verwachting vanaf 2021 weer deels mogelijk is.

Het korten van de pensioenaanspraken is in het algemeen mogelijk in de volgende gevallen:

1. Als uit het herstelplan blijkt dat met inzet van overige financiële sturingsmiddelen herstel tot het vereist eigen vermogen binnen de door het bestuur vastgestelde termijn niet mogelijk is. Vermindering van aanspraken zal dan per jaar gelijkmatig gespreid over de duur van het herstelplan plaatsvinden en wel op dusdanige wijze dat herstel tot het vereist eigen vermogen wel wordt bereikt binnen de door het bestuur vastgestelde termijnen. Uitsluitend de korting in het eerste jaar zal onvoorwaardelijk worden toegepast. Eventuele kortingen in latere jaren zullen alleen worden toegepast indien en voor zover dit noodzakelijk blijkt bij het in die latere jaren op te stellen herstelplan.
2. Wanneer de beleidsdekkingsgraad 5 jaar op een rij lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad op dat moment ook lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. Een eventuele korting wordt in een dergelijk geval op basis van het beleid van het pensioenfonds gespreid over 10 jaar. Deze situatie kan zich voor het eerst voordoen ultimo 2020.

Risicohouding

Het beleid van het pensioenfonds moet aansluiten bij de risicohouding van het pensioenfonds.

De risicohouding van het pensioenfonds is gedefinieerd als:

- 1 de mate waarin het pensioenfonds, na overleg met het VO en DPF, bereid is beleggingsrisico's te lopen én
- 1 de mate waarin het pensioenfonds risico's kan lopen gegeven de kenmerken van het pensioenfonds.

De kwalitatieve risicohouding luidt: "de actieve deelnemers en de gepensioneerden hebben de wens tot handhaving van het risicoprofiel van het pensioenfonds ondanks de lage dekkingsgraad. Daarbij moet de focus zijn op beleggen voor de lange termijn. De deelnemers en pensioengerechtigden willen dat relatief snel tot toeslagverlening kan worden overgegaan. Daarbij is een kans op beperkte negatieve schokken acceptabel."

Uitgaande van de kenmerken en de financiële ambities van het pensioenfonds en het bovengenoemde overleg met de deelnemers heeft het pensioenfonds zowel een risicohouding voor de korte als voor de lange termijn bepaald.

Voor de korte termijn is de risicohouding vastgelegd in termen van een bandbreedte van de vereiste dekkingsgraad. De vereiste dekkingsgraad geeft aan welke buffer het pensioenfonds moet aanhouden om, gegeven de beleggingsrisico's en actuële risico's, op de korte termijn nadelige gevolgen van de ontwikkeling op met name beleggingsgebied te kunnen opvangen.

Voor de lange termijn is de risicohouding vastgelegd in termen van het verwachte pensioenresultaat. Vanuit de vereiste dekkingsgraad wil het pensioenfonds op lange termijn bezien een jaarlijkse toeslag van gemiddeld ten minste 3% kunnen geven, conform de ambitie van het pensioenfonds. Voor het bepalen van een ondergrens van het verwachte pensioenresultaat vanuit de feitelijke dekkingsgraad heeft het pensioenfonds rekening gehouden met de onvoorwaardelijke toeslag in de regeling van 2% per jaar. Het pensioenfonds hanteert dit als ondergrens voor het gemiddeld te behalen pensioenresultaat.

Haalbaarheidstoets 2017

Jaarlijks wordt met een haalbaarheidstoets vastgesteld hoe de actuele financiële situatie zich verhoudt tot de geformuleerde lange termijn risicohouding. Bij deze toets wordt het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in een slechtweersscenario berekend en wordt getoetst of deze uitkomsten liggen binnen de grenzen die voor deze waarden door het pensioenfonds zijn geformuleerd.

De uitkomsten van de Haalbaarheidstoets 2017 waren:

- een verwacht pensioenresultaat van 172% vanuit de feitelijke dekkingsgraad, terwijl hiervoor een ondergrens geldt van 107%. Dit impliceert dat gedurende de looptijd van de haalbaarheidstoets, bovenop de onvoorwaardelijke toeslagverlening (die correspondeert met pensioenresultaat van circa 107%), ook volledige voorwaardelijke toeslagverlening op basis van het in de Abtn gedefinieerde nFTK toeslagpercentage plaatsvindt. Op korte termijn is echter naar verwachting geen mogelijkheid tot (volledige) voorwaardelijke toeslagverlening.
- een maximale afwijking in een slechtweersscenario van 49,6%, terwijl hiervoor een bovengrens geldt van 50%.

Op basis van de aanvangshaalbaarheidstoets 2017 voldoet het pensioenfonds daarom aan de geformuleerde grenzen.

Stappen op weg naar een nieuw pensioenstelsel en overige ontwikkelingen

Kabinet Rutte III: vernieuwing van het pensioenstelsel; persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling en doorsneesystematiek afgeschaft

Op 26 oktober 2017 trad het kabinet Rutte III aan. In het regeerakkoord 'Vertrouwen in de toekomst' staat dat Nederland een sterk pensioenstelsel heeft. Maar dat veranderingen op de arbeidsmarkt, de stijgende levensverwachting, de financiële crisis en de lage rente echter ook kwetsbaarheden van ons stelsel bloot hebben gelegd. Verwachtingen worden onvoldoende waargemaakt, er zijn spanningen tussen generaties en het stelsel sluit niet meer aan bij de veranderde arbeidsmarkt. Het kabinet wil bij de hervorming van het pensioenstelsel samen met de sociale partners aansluiting zoeken bij de contouren van een nieuw pensioenstelsel zoals opgenomen in de SER-rapporten. Een vernieuwing die de kwetsbaarheden in het huidige stelsel adresseert. En die de sterke elementen handhaaft: verplichtstelling, collectieve uitvoering, risicodeling en fiscale ondersteuning.

Het kabinet wil het pensioenstelsel hervormen tot een meer persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling. Daarbij wordt zo ver nu bekend de doorsneesystematiek afgeschaft. In het regeerakkoord schetst het kabinet de volgende onderdelen.

- Voor alle pensioencontracten wordt een leeftijdsonafhankelijke premie verplicht; dus voor defined benefit én defined contribution. De deelnemers krijgen een opbouw die past bij de ingelegde premie. Daarmee wordt de huidige uniforme opbouw bij DB afgeschaft. Het kabinet noemt drie voordelen:
 - o er komt een einde aan de herverdeling die het gevolg is van de doorsneesystematiek;
 - o de pensioenopbouw wordt transparanter; en
 - o de pensioenopbouw sluit beter aan op de arbeidsmarkt.
- Bezien wordt of het fiscaal kader alleen nog op de pensioenpremie kan worden begrensd (in plaats van op de uitkering zoals nu bij DB). Bij de vormgeving van het fiscale kader blijft het kabinet oog houden voor het faciliteren van een adequate pensioenopbouw.
- Risico's blijven samen gedeeld worden. En pensioen blijft een levenslange uitkering.
- Sociale partners ontwikkelen een nieuwe pensioencontract:
 - o Opbouwfase: persoonlijke pensioenvermogens;
 - o Collectieve uitkeringsfase: in principe wordt aangesloten bij de spelregels van de Wet verbeterde premieregeling.
- Er wordt een collectieve buffer mogelijk, die wordt gevuld uit overrendement, voor bescherming tegen onvoorziene veranderingen in de levensverwachting en schokken op de financiële markten. Er komen wettelijke regels over de maximale grootte en de opbouw- en uitkeerregels van de buffer, waarbij de buffer niet negatief mag worden.
- Het streven is dat zoveel mogelijk pensioenfondsen de overstap maken naar het nieuwe pensioencontract.
- Het nieuwe stelsel moet Europeesrechtelijk houdbaar blijven. Het kabinet wil namelijk de huidige verplichtstelling voor bedrijfstak- en beroepspensioenfondsen handhaven.
- Het kabinet wil meer ruimte bieden voor keuzevrijheid en gaat onderzoeken of een beperkte eenmalige uitkering bij pensionering mogelijk is. Na de hervorming van het pensioenstelsel wil het kabinet bezien of vermogensopbouw in de eigen woning kan worden geïntegreerd in de vermogensopbouw voor pensioen.

In het nieuwe kabinet is minister Koolmees (D66) verantwoordelijk voor de pensioenen. Bij zijn aantreden gaf minister Koolmees aan met spoed de arbeidsmarkt en het pensioenstelsel te willen hervormen. Sociale partners moeten begin 2018 een akkoord op hoofdlijnen sluiten met het kabinet over de hervorming van het pensioenstelsel. Koolmees zei dat hij uitkijkt naar het definitieve pensioenadvies van de SER en daaraan veel waarde hecht vanwege het maatschappelijke draagvlak. De beoogde datum van inwerkingtreding ligt nog steeds in 2020.

Het bestuur volgt de actualiteiten rondom de toekomstige veranderingen van het pensioenstelsel op de voet. Alle bestuursleden bezoeken met enige regelmaat de relevante bijeenkomsten en symposia, zodat iedereen afdoende op de hoogte is om te zijner tijd tot goed afgewogen besluiten te kunnen komen. Daarnaast heeft een beleidsmedewerker van de Pensioenfederatie in december een toelichting gegeven op dit onderwerp en is de voorzitter van het pensioenfonds als bestuurslid van de Pensioenfederatie tijdig op de hoogte van alle wijzigingen.

Kabinet schrapt onnodige fiscale pensioenregels

Het kabinet schrapte per 1 januari 2017 een aantal onnodige en lastig uitvoerbare fiscale pensioenregels:

- 1 Het pensioen kan ingaan op de eerste van de maand waarin de pensioenleeftijd wordt bereikt;
- 1 De 100%-toets verdwijnt. Volgens deze toets mocht het ouderdomspensioen nooit boven het laatste loon uitkomen;
- 1 Er hoeft geen verklaring van doorwerken meer worden afgegeven bij het uitstellen van pensioen. In plaats daarvan mag een ouderdomspensioen op zijn laatst ingaan 5 jaar na het bereiken van de AOW-leeftijd.

Voor zover nodig heeft het pensioenfonds dit in het pensioenreglement geïmplementeerd.

Pensioenfonds met uitkeringsovereenkomst moet BTW blijven betalen

Voormalig Staatssecretaris Wiebes wilde defined benefit-regelingen (uitkeringsovereenkomsten) niet in aanmerking laten komen voor een vrijstelling van BTW. Op 9 december 2016 deed de Hoge Raad hier uitspraak over. De Hoge Raad oordeelde dat een pensioenfonds dat een uitkeringsovereenkomst uitvoert, geen gemeenschappelijk beleggingsfonds is, omdat de deelnemers niet een beleggingsrisico van voldoende betekenis dragen. Daarom moet een pensioenfonds dat een uitvoeringsovereenkomst uitvoert BTW blijven betalen over de kosten voor het vermogensbeheer. Dit geldt niet voor een pensioenfonds dat een premieovereenkomst uitvoert. Daar werkt het beleggingsresultaat direct door in het saldo op de pensioenrekening. De Eerste Kamer had aangedrongen op een gelijk fiscaal speelveld voor premie- en uitkeringsovereenkomsten. De huidige Staatssecretaris gaat daar niet in mee.

Het pensioenfonds is van mening dat haar deelnemers wel degelijk het volledige beleggingsrisico dragen en dat het pensioenfonds derhalve in aanmerking dient te komen voor vrijstelling van BTW. Het pensioenfonds geeft zijn bezwaren niet op en is, ondersteund door een gerenommeerde BTW-adviseur, samen met andere beroepspensioenfondsen en de Pensioenfederatie, hard aan het werk om dit alsnog voor elkaar te krijgen. Naast de benodigde bezwaar- en beroepsprocedures is een en ander ook bij de Europese Commissie aangekaart.

Automatische waardeoverdracht klein pensioen

Pensioenfondsen hebben bij beëindiging van de deelneming vanaf 1 januari 2019 het recht om nieuwe kleine pensioenen automatisch over te dragen naar de nieuwe pensioenuitvoerder waar de gewezen deelnemer pensioenaanspraken verwerft. Bij beëindiging van de deelneming vanaf 1 januari 2018 mag een klein pensioen niet meer worden afgekocht. Dit is geregeld in de Wet waardeoverdracht klein pensioen.

Het pensioenfonds heeft zijn processen hierop aangepast en zal in de loop van 2018 het pensioenreglement erop aanpassen.

Toezichthouders

De Nederlandsche Bank (DNB), de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) houden toezicht op pensioenfondsen. DNB beoordeelt de prudentiële en financiële aspecten. De AFM ziet toe op gedrag en communicatie. De AP ziet toe op de gegevensbescherming en de 'meldplicht datalekken'.

Volgens DNB waren voor 2017 de financiële positie, de toekomstbestendigheid en het verandervermogen belangrijke uitdagingen voor de pensioensector. DNB deed onderzoek naar:

- ┆ Duidelijke verwachtingen: correcte en heldere informatievoorziening;
- ┆ Verandervermogen, beheersing strategische risico's en effectiviteit van bestuursmodellen;
- ┆ Houdbare bedrijfsmodellen en beheerste consolidatie;
- ┆ Robuuste pensioenadministraties;
- ┆ Systematische Integriteits Risico Analyse (SIRA).

Evaluatie toetsingsproces bestuurders door DNB en AFM

De toezichthouders toetsen bestuursleden voordat ze benoemd worden. De laatste jaren is het toetsingsproces aangescherpt, mede door de financiële crisis. Het toezicht besteedt meer aandacht aan de strategie, het bedrijfsmodel en aan gedrag en cultuur van financiële instellingen. De externe commissie Ottow deed op verzoek van DNB en AFM onderzoek naar het toetsingsproces. In het rapport van de commissie staat dat kandidaten unaniem positief zijn over de toetsing. Die zorgt voor kwaliteitsborging van bestuurders en leden van de raden van toezicht en verhoogt het lerend vermogen van de sector. De conclusie is dat het toetsingsproces van bestuurders en commissarissen adequaat is, maar dat op onderdelen verbeteringen mogelijk zijn. Zo hebben kandidaten en instellingen nog onvoldoende zicht op de inrichting van het toetsingsproces en op de beoordelingscriteria. Er is in de financiële sector wel brede steun voor het doel en het belang van de geschiktheidstoets. DNB en de AFM gaan beter informeren over de toetsing en meer nadruk leggen op zorgvuldige oordeels- en besluitvorming.

In het boekjaar is de instemming van DNB ontvangen met de herbenoeming van onze plaatsvervangend voorzitter Mary Hofmans. Tevens stemde DNB in met de benoeming van nieuw bestuurslid Cora Vermeulen.

Europa

Nieuwe Europese pensioenrichtlijn

Eind juni 2016 bereikten vertegenwoordigers van de Europese Commissie, de Raad en het Europees Parlement een compromis over IORP-II (Institutions for Occupational Retirement Provision), de nieuwe pensioenfondsenrichtlijn. Belangrijk is dat er geen hogere kapitaaleisen in deze IORP-II richtlijn staan. En ook zijn bevoegdheden niet naar de Europese Commissie gedelegeerd. De uitgangspunten voor IORP-II zijn:

- ┆ zorgen voor duidelijke spelregels voor grensoverschrijdende activiteiten van pensioenfondsen (IORP's);
- ┆ zorgen voor goede governance en risicomanagement binnen IORP's;
- ┆ leveren van duidelijke en relevante informatie aan (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden;
- ┆ zorgen dat de toezichthouders over de instrumenten beschikken om effectief toezicht te kunnen houden.

Landen moeten de richtlijn omzetten in nationale wetgeving. In het tweede kwartaal van 2018 wordt het wetsvoorstel tot implementatie van de richtlijn ingediend en wordt duidelijk wat de impact zal zijn voor de pensioenfondsen in Nederland.

Privacy versterkt met Algemene verordening gegevensbescherming (AVG)

In de Europese Unie (EU) had elke lidstaat een eigen privacywet. In Nederland de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp). De nationale wetten zijn gebaseerd op de Europese privacyrichtlijn uit 1995. Deze richtlijn is verouderd als gevolg van de stormachtige ontwikkeling van internet. Daarom is de Europese privacywetgeving herzien. Het resultaat is de Europese Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Een verordening heeft - anders dan een richtlijn - rechtstreekse werking. Een nationale wet is hiervoor dus niet meer nodig. Wel kan een lidstaat van de EU ter uitvoering van een verordening aanvullende nationale regels geven.

De Algemene verordening gegevensbescherming zorgt onder meer voor:

- ┆ versterking van de positie van mensen van wie gegevens worden verwerkt. Zij krijgen nieuwe privacyrechten en hun bestaande rechten worden versterkt;
- ┆ meer verplichtingen voor organisaties die persoonsgegevens verwerken, zoals pensioenfondsen en hun uitvoeringsorganisaties;
- ┆ dezelfde bevoegdheden voor alle privacy toezichthouders in de EU, in Nederland is dat de Autoriteit Persoonsgegevens (AP).

Pensioenfondsen moeten hiermee aan de slag en bijvoorbeeld:

- ┆ een privacybeleid opstellen of actualiseren en een privacyverklaring publiceren op de website;
- ┆ een verwerkingsregister opstellen;
- ┆ eventueel een Functionaris Gegevensbescherming aanstellen;
- ┆ verwerkersovereenkomsten aangaan met partijen die voor het pensioenfonds persoonsgegevens verwerken.

Het pensioenfonds heeft in 2017 de rapportages van in het bijzonder APS over de voortgang van de voorbereidingen op de komende privacywetgeving nauwgezet gevolgd. Het bestuur is er op basis hiervan van overtuigd dat de uitvoerder in 2018 zelf, als gegevensverwerker voor het pensioenfonds, tijdig compliant is en zodanig de dienstverlening heeft opgetuigd dat het pensioenfonds ook zelf kan voldoen aan de AVG. Daar waar nodig heeft het pensioenfonds ook zelf maatregelen getroffen om compliant te zijn.

Veilige grensoverschrijdende elektronische identificatie en authenticatie

De eIDAS-verordening moet zorgen voor veilige elektronische identificatie en authenticatie voor de toegang tot grensoverschrijdende onlinediensten. eIDAS staat voor electronic IDentification, Authentication and trust Services. De verordening verplicht tot acceptatie van elektronische identificatiemiddelen (hierna: id-middelen) uit andere lidstaten. Deze verplichting geldt als een openbare instantie in een lidstaat een onlinedienst aanbiedt waarvoor nationaal recht vereist dat bij toegang tot die dienst elektronische identificatie plaatsvindt. Uit uitspraken van het Europese Hof van Justitie blijkt dat verplichte bedrijfstakpensioenfondsen en beroepspensioenfondsen een openbare dienst aanbieden. De verplichting tot acceptatie van elektronische id-middelen uit andere lidstaten treedt in werking op 29 september 2018. Er komt een wetsvoorstel dat pensioenfondsen verplicht tot acceptatie van id-middelen als bedoeld in de eIDAS-verordening. De beoogde datum van inwerkingtreding is 1 januari 2019. Naar verwachting gaat deze verplichting voor pensioenfondsen vanaf deze datum gelden.

Zowel pensioenuitvoerder APS als het bestuur van het pensioenfonds zelf hebben vergaande stappen gezet om compliant te zijn aan bovenstaande regelgeving en verwachten een en ander tijdig af te ronden.

Verzamelwet Pensioenen per 1 april 2018

De medezeggenschap bij beroepspensioenfondsen wordt versterkt. Het VO kreeg op 1 april 2018 dezelfde adviesrechten als bij een pensioenfonds dat onder de Pensioenwet valt. Het VO bij een beroepspensioenfonds kreeg daardoor adviesrecht bij collectieve waardeoverdracht, liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds en over de uitvoeringsovereenkomst. Het kreeg ook een beroepsrecht als een besluit niet in overeenstemming is met het advies van het VO. Het pensioenfonds zal deze adviesrechten in de loop van 2018 in het reglement van het VO opnemen.

Pensioencommunicatie in Verzamelwet Pensioenen

In de Verzamelwet Pensioenen 2017 staat een aantal zaken die van invloed is op de communicatie van pensioenfondsen.

- ┆ Bij de start van de deelname aan de pensioenregeling is het voldoende als de pensioenvergelijker op de website van het pensioenfonds staat; toesturen is niet verplicht.
- ┆ Het pensioenfonds kan belanghebbenden elektronisch informeren over het voornemen tot elektronische informatieverstrekking, waarmee instemming van de betrokkene nodig is (positieve optie).
- ┆ Het pensioenfonds wordt verplicht elektronisch verstrekte informatie te bewaren tot één jaar na het overlijden van de pensioengerechtigde, dan wel tot één jaar na het aflopen van de uitkering aan de nabestaanden. De deelnemer of gewezen deelnemer kan ten hoogste eenmaal per jaar kosteloos de elektronisch verstrekte informatie opvragen.

- | De voorwaardelijkheidsverklaring wordt opgenomen in 'de overige, persoonlijke, informatieverstrekking over toeslagverlening'.
- | De bedoeling is te verduidelijken dat de verplichting om bepaalde informatie op de website beschikbaar te stellen, niet geldt voor informatie die betrekking heeft op de periode voor 1 juli 2016 (datum invoering websiteverplichting). En dat voor gewezen deelnemers, gewezen partners en pensioengerechtigden geen Pensioen 1-2-3's hoeven te worden gemaakt. Helaas zijn de tekst en toelichting van de wet onduidelijk over de reikwijdte van de websiteverplichting. Het pensioenfonds gaat er vooralsnog van uit dat de informatie op verzoek verstrekt kan worden.

Zie voor de uitvoering hiervan door het pensioenfonds de Communicatieparagraaf.

COMMUNICATIE

Deze paragraaf gaat in op de doelstellingen en activiteiten van het pensioenfonds in 2017 op het gebied van communicatie.

Doelstellingen

Om een toekomstbestendig pensioenfonds te blijven heeft het bestuur de communicatievisie van het pensioenfonds in 2017 herzien. Op basis van de missie en kernwaarden van het pensioenfonds is deze opnieuw vastgelegd in de communicatievisie 2020 en uitgewerkt in een nieuw communicatie-beleidsplan 2018-2020. Door veranderingen in de gezondheidszorg, binnen de beroepsgroep en op pensioengebied blijft de visie in beweging. Zo blijft het pensioenfonds continu kijken hoe het zijn deelnemers kan faciliteren. Het bestuur heeft vanuit de Visie2020 drie strategische communicatiedoelstellingen bepaald, en hieraan gekwantificeerde KPI's gesteld voor de communicatie in 2017.

De 3 strategische communicatiedoelen voor 2017 zijn:

1. Deelnemers staan open voor communicatie
2. Deelnemers ervaren communicatie als meer dan alleen pensioen
3. Dienstverlening optimaliseren en digitaliseren

Terugblik 2017

We geven hieronder inzicht in de realisatie van deze doelen voor 2017.

Openstaan voor communicatie

Om te weten wat de deelnemers beweegt, liet het pensioenfonds verschillende onderzoeken uitvoeren. Begin 2017 is via een online lezersonderzoek de mening van deelnemers gevraagd over de Fysiopensioen die zij eind 2016 ontvingen. De uitkomsten van onderzoek naar de beweegredenen om bij pensionering al dan niet te kiezen voor conversie, zijn in 2017 benut voor de communicatie rond deze keuze.

In 2017 deden 1.447 deelnemers mee aan het NIPO BOB onderzoek. Dit onderzoek richt zich op imago, vertrouwen, draagvlak, openstaan voor informatie, informatiebehoefte, pensioenbewustzijn en tevredenheid met het pensioenfonds. De uitslagen van het onderzoek zijn in lijn met de landelijke trends. Daarbij is er een lichte daling van het vertrouwen en tevredenheid te zien, met name bij de jonge deelnemers (<45 jaar) en een stabiel maar beperkt vertrouwen bij de oudere deelnemers. Kanttekening daarbij is dat pensioengerechtigden positiever zijn dan jonge deelnemers. Naarmate deelnemers meer openstaan voor pensioeninformatie zijn de tevredenheid en het vertrouwen groter.

In een kwalitatief onderzoek is aan deelnemers gevraagd hoe zij de inkomensopgave ervaren en wat nog verbeterd kan worden. Op basis van de reacties heeft het pensioenfonds verdere verbeteringen doorgevoerd in dit proces en ontwikkelt het hiervoor een vernieuwde 'customer journey' op de processen aanmelden en afmelden.

Het bestuur monitort telefonische vragen van deelnemers en webbezoek via maandelijkse klantrapportages. Signalen uit de rapportages worden gebruikt om communicatie-uitingen te verbeteren en/of aan te vullen. Gedurende het verslagjaar zijn deze rapportages verbeterd.

Alle digitale uitingen zijn gesegmenteerd enerzijds op leeftijdscategorie, anderzijds op bijvoorbeeld dienstverband als loondienst of zelfstandige. Daarnaast is ervoor gekozen om het Fysiopensioen magazine volledig digitaal en gesegmenteerd uit te brengen.

Meer dan pensioen alleen

Om het vertrouwen in het pensioenfonds te vergroten heeft het pensioenfonds ook in 2017 gebruik gemaakt van steunzenders. Het pensioenfonds heeft zich in november 2017 gepresenteerd op het Fysiocongres van het KNGF. Via het KNGF zijn nieuwsberichten verspreid van het pensioenfonds.

Via Hogescholen komt het pensioenfonds in een vroeg stadium in contact met aspirant deelnemers. Het bestuur verzorgde presentaties op zes opleidingen voor fysiotherapie. Op 3 Hogescholen kregen 360 afgestudeerde fysiotherapeuten van het pensioenfonds bij de diploma-uitreiking een felicitatie met presentje. Op de Hogescholen krijgen de studenten de brochure 'Maak op tijd kennis met SPF'. Het KNGF verspreidt deze brochure ook in het starterspakket voor nieuwe leden.

Ook studieverenigingen zijn benaderd om aandacht te vragen voor oriëntatie op het pensioenfonds in de eindfase van de studie fysiotherapie.

Via de verschillende communicatiemiddelen stimuleerde het pensioenfonds de pensioencheck door het gebruik van Pensioenplanner, het Pensioenregister en pensioentesten van NIBUD en Wijzer in geldzaken.

Dienstverlening optimaliseren en digitaliseren

In 2017 heeft het pensioenfonds zich gericht op verdere digitalisering van de communicatie. Door de toename van digitale uitingen heeft het pensioenfonds meer inzicht in de diverse data. Deze wordt steeds meer geanalyseerd om zo beter te voldoen aan de communicatiebehoefte van de deelnemers.

De huisstijl van het pensioenfonds is vernieuwd. Hiermee is de identiteit van het pensioenfonds aangepast aan de nieuwe strategische en digitale wijze van communiceren. Ook de website van het pensioenfonds werd vernieuwd. Daarbij is het inloggen op Mijn pensioen sneller en makkelijker gemaakt.

Aan het begin van 2017 kregen pensioengerechtigden waarvan het pensioenfonds nog niet beschikt over het e-mailadres een actiekaart met het verzoek hun e-mailadres via de kaart aan het pensioenfonds te verstrekken. 535 gepensioneerden hebben deze kaart retour gestuurd en hun emailadressen zijn geregistreerd.

In 2017 is het pensioenfonds overgegaan van de papieren Fysiopensioen op het digitale Fysiopensioen. Dit magazine is twee keer gepubliceerd. Alle deelnemers waarvan het pensioenfonds het e-mailadres heeft, ontvingen het magazine. De uitgave van december was gesegmenteerd; de inhoud en vorm van het magazine was afgestemd op deelnemers jonger dan 45 jaar, deelnemers ouder dan 45 jaar en pensioengerechtigden.

Het pensioenfonds organiseerde voor pas gestarte deelnemers een webinar. Aan deze 'Minicursus Pensioen' deden 25 fysiotherapeuten mee. Om oudere deelnemers voor te bereiden op pensionering is het webinar 'Keuzes voor pensioen' georganiseerd. Aan dit webinar hebben 178 fysiotherapeuten mee gedaan.

Deelnemers die in 2017 60 jaar werden, kregen een e-mail of brief over de keuzes die zij hebben bij pensionering.

Via e-mail werden deelnemers in loondienst geattendeerd op de mogelijkheid tussentijds het inkomen te wijzigen, mocht dat in de loop van 2017 veranderd zijn.

Deelnemers met een inkomen boven het maximum beroepsinkomen zijn via e-mail geattendeerd op de mogelijkheid om extra pensioen op te bouwen bij het pensioenfonds. 28 deelnemers hebben er voor gekozen dit te doen.

Het pensioenfonds stuurde in 2017 vijf keer een e-mailbericht aan deelnemers. Daarnaast kwam vijf keer de E-Fysiopensioen uit. Alle deelnemers waarvan het pensioenfonds beschikt over het e-mailadres ontvangen deze digitale post. Via de E-Fysiopensioen bracht het pensioenfonds actuele onderwerpen onder de aandacht.

In al onze communicatie verleiden we de deelnemers meer informatie te zoeken op de website. Webrapportages laten zien dat vanuit de E-Fysiopensioen veel deelnemers de website bezoeken.

Het pensioenfonds maakte ook in 2017 voor advisering over de verdere digitalisering gebruik van bureau WeCanBeHeroes.

Evaluatie communicatie

Bureau Bridgevest heeft medio 2017 de communicatie van het pensioenfonds geëvalueerd. Het bureau stelde vast in hoeverre het pensioenfonds van 2015 tot medio 2017 uitvoering heeft gegeven aan de geplande communicatieactiviteiten in de betreffende jaarplannen en aan het communicatiebeleid 2015-2017 van het pensioenfonds.

Bridgevest concludeert dat het pensioenfonds duidelijk transparantie nastreeft en realiseert. En dat het eerlijke en duidelijke informatie verspreidt. Het heeft hiermee volgens Bridgevest voldaan aan de doelen die het zich heeft gesteld voor de communicatie.

De meeste aanbevelingen die het bureau in zijn evaluatie doet, zijn in 2017 in gang gezet. Dit betreft zaken als:

- ┆ het verbeteren van de structuur en hoeveelheid communicatie/informatie op de website;
- ┆ het nog beter nadenken over de consistentie in de look en feel van de verschillende communicatiemiddelen (nieuwe huisstijl) en het verbeteren van de persoonlijke pensioeninformatie;
- ┆ meer focus op specifieke doelgroepen (was één van de actiepunten voor 2017).

Onderwerpen waaraan aandacht is besteed in de Fysiomagazine zijn:

- ┆ Conversiekeuze bij pensioneren;
- ┆ Langer leven;
- ┆ Pensioen bijsparen bij het pensioenfonds;
- ┆ Scheiden en pensioen;
- ┆ Maatschappelijk Verantwoord Beleggen;
- ┆ Tips om jezelf te blijven ontwikkelen;
- ┆ Hulp bij pensioenadministratie;
- ┆ Indexatie, premie;
- ┆ Arbeidsongeschiktheid en pensioen;
- ┆ Mogelijkheid deeltijdpensioen;
- ┆ Deelnemersvereniging;
- ┆ Financiële situatie van het pensioenfonds;
- ┆ Renseignering.

Ontwikkelingen in 2018

De verwachting is dat pensioen en pensioenfondsen het komende jaar volop in de belangstelling blijven staan. Het pensioenfonds wil deze belangstelling benutten om deelnemers goed te informeren over pensioen en over hun eigen pensioen in het bijzonder. Daarbij wil het pensioenfonds uitdragen dat ons pensioenstelsel nog steeds robuust is en dat de eigen pensioenregeling een groot goed is.

Ontwikkelingen die invloed zullen hebben op onze communicatie in 2018 zijn de gevolgen van de aanhoudend lage rente. Ook zal het pensioenfonds in de communicatie rekening houden met de verdere verhoging van de AOW-leeftijd in 2022 naar 67 jaar en 3 maanden. En ook met verhoging van de fiscale pensioenrichtleeftijd in 2018 naar 68 jaar, terwijl het pensioenfonds de pensioenleeftijd op 67 handhaaft.

Het pensioenfonds gaat verder met haar visie "Meer dan pensioen alleen". Hierbinnen maken we opnieuw een stap naar het concretiseren en beter meetbaar maken van onze doelstellingen in het jaarplan. De doorontwikkeling van het actieplan zorgt ervoor dat het bestuur de ruimte die de Wet pensioencommunicatie biedt voor digitale informatieverstrekking zoveel mogelijk verder benut. De voorbereidingen met betrekking tot nieuwe digitale dienstverlening zijn in volle gang en het pensioenfonds vervult hierin ook een belangrijke rol in het klantpanel van APS.

In het komende jaar zal het pensioenfonds naast de wettelijk verplichte communicatie onder andere de volgende communicatiemiddelen inzetten.

- | Fysiopensioen magazine;
- | Email nieuwsbericht;
- | E-Fysiopensioen;
- | Website en pensioenplanner;
- | Verkort jaarverslag;
- | Webinars;
- | Presentaties op hogescholen en praktijken;
- | Brochure voor aspirant deelnemers.

GOED PENSIOENFONDSBESTUUR (PENSION FUND GOVERNANCE)

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de doelstellingen en activiteiten van het pensioenfonds op het gebied van goed pensioenfondsbestuur.

Doelstellingen

Het pensioenfonds volgt de ontwikkelingen met betrekking tot wettelijk toezicht en wet- en regelgeving. Waar nodig worden de statuten, (pensioen-) reglement(en), de Abtn en de overige fondsdocumenten hierop aangepast. De commissie GRC - tot 1 juli 2017 genaamd commissie PFG - heeft tot taak de ontwikkelingen te volgen, aanpassingen voor te bereiden en het bestuur hierover te adviseren.

Terugblik 2017

Ten aanzien van Goed Pensioenfondsbestuur heeft in 2017 de nadruk gelegen op de afronding van het integraal risicomanagementbeleid (IRM). Het IRM-beleid is vastgelegd in een alomvattend beleidsdocument. Hierin liggen missie, visie en strategie vast (en de risicohouding), en op basis daarvan de strategische doelstellingen en risico's. Dit wordt gekoppeld aan en doorvertaald naar de operationele risico's en de risicobereidheid die daarvoor is vastgesteld. Ook is de governance vastgesteld met invulling van de three lines of defence, met heldere afspraken over rapportage, monitoring en besluitvorming door het bestuur terzake. Het bestuur is er van overtuigd aldus een robuust opgezet en goed werkend systeem van risicobeheersing te hebben vastgesteld, op basis waarvan het zich in control kan voelen. Uiteraard is het bestuur zich ervan bewust dat dit een continu proces betreft waar constant aandacht aan wordt gegeven.

Verder vonden in het boekjaar besprekingen plaats over versterking van de Governance, in het bijzonder de rol van het VO. De nadruk heeft bij het VO gelegen op de verantwoordingscyclus, terwijl de adviesrol onderbelicht was. Met ingang van 2018 is het vergaderschema daarop aangepast en in de loop van 2018 wordt een en ander in fondsdocumenten geformaliseerd.

De commissie GRC heeft, mede naar aanleiding van het DNB self-assessment, gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de uitvoeringspartijen APS en Sweco CC over hun informatiebeveiliging en business continuity management. Het bestuur heeft geoordeeld hier op dit vlak voldoende comfort aan te kunnen ontleen. In het verslagjaar hebben geen wijzigingen plaatsgevonden in het bestuursmodel.

Code Pensioenfonds

De Code Pensioenfonds (de Code) heeft tot doel het functioneren van de besturen van pensioenfonds te verbeteren en inzichtelijker te maken. Hiertoe zijn door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid 83 normen voor 'goed pensioenfondsbestuur' geformuleerd. De Code is gebaseerd op het 'pas toe of leg uit' beginsel. Bepalend voor de werking van de Code is hoe de pensioenfonds met de intenties van de Code omgaan, niet de mate waarin ze die naar de letter naleven. Dit betekent dus dat er ruimte is om af te wijken van de Code, mits dit weloverwogen en beargumenteerd gebeurt. De Monitoringcommissie Code Pensioenfonds ziet toe op de naleving van de Code.

Het bestuur heeft in 2017 opnieuw de naleving van de Code geïnventariseerd. Het pensioenfonds past de normen van de Code vrijwel volledig toe. Voor zover het pensioenfonds afwijkt van de normen van de Code wordt dit hierna per norm toegelicht.

Norm 60: De zittingstermijn van bestuursleden is in afwijking van de Code niet 3 maal 4 jaar maar vastgesteld op 2 maal 6 jaar ten behoeve van continuïteits- en kennisborging.

Norm 61: De zittingstermijn van leden van het VO is in afwijking van de in de Code genoemde zittingsduur van 4 jaar vastgesteld op 5 jaar. De reden daarvoor is dat het pensioenfonds het wenselijk acht dat leden van het VO de door hen opgebouwde kennis langer in praktijk kunnen brengen en in het belang van alle deelnemers ten goede kunnen laten komen aan het pensioenfonds. Na hun termijn rouleren de leden naar de deelnemersraad. Daarmee wordt ook de kwaliteit (kennis) van de deelnemersraad verhoogd. Om deze reden hebben VO-leden 1 termijn en komen niet voor herbenoeming in aanmerking.

Het bestuur stelt met genoeg vast dat het pensioenfonds de diversiteitsnorm uit de Code (Norm 65) realiseert. De mix van mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, beroepsgenoten in loondienst en zelfstandigen, en met regionale spreiding, in fondsorganen zorgt er voor dat men elkaar aanvult qua competenties en invalshoeken en alle deelnemers zich vertegenwoordigd weten.

Actualisering fondsdocumenten

In het verslagjaar heeft het pensioenfonds de volgende fondsdocumenten geactualiseerd c.q. vastgesteld:

- | statuten;
- | pensioenreglement;
- | Abtn;
- | risicoanalyse FIRM;
- | gedragscode;
- | reglement commissies Beoordeling Beroepsarbeidsongeschiktheid, Opvolging, GRC, CSE;
- | checklist Code pensioenfonds;
- | uitbestedingsbeleid;
- | integriteitsbeleid;
- | SIRA;
- | geschiktheidsbeleidsplan;
- | diversiteitsbeleid;
- | integraal risicomanagement beleid (IRM);
- | financieel risicoraamwerk.

De compliance chart is in overleg met de Compliance Officer afgeschaft omdat in de hierin vervatte analyse al wordt voorzien door de risicoanalyses in het kader van IRM en de frequent te actualiseren SIRA.

DNB onderzoek vermogensbeheer

Het onderzoek zelf heeft plaats gevonden in de periode februari tot april 2016 en resulteerde op 14 juli 2016 in een rapport definitieve bevindingen. Het bestuur heeft na veelvuldige afstemming met de DNB eind december 2016 een plan van aanpak met tijdslijnen goedgekeurd. Op basis hiervan zijn de nog openstaande actiepunten in 2017 opgepakt en is DNB door middel van een voortgangsrapportage op de hoogte gehouden. Eind 2017 waren alle actiepunten tot wederzijdse tevredenheid afgehandeld; het bestuur en DNB hebben het onderzoek begin 2018 geëvalueerd.

Geschiktheid en functioneren bestuur

In de Beleidsregel geschiktheid 2012 (DNB) en de Handreiking geschikt pensioenfondsbestuur (Pensioenfederatie) zijn de eisen, waaraan onder meer bestuurders van pensioenfonds moeten voldoen, opgenomen. Geschiktheid staat voor kennis, vaardigheden en professioneel gedrag. Het geschiktheidsbeleidsplan van het pensioenfonds voorziet hierin.

In 2017 is volgens het Geschiktheidsbeleidsplan op verschillende manieren aandacht besteed aan deskundigheidsbevordering van (aspirant)bestuursleden, leden van de BAC, leden van het VO en leden van de deelnemersraad.

(Aspirant)bestuursleden en leden van het VO hebben deelgenomen aan opleidingen die verzorgd werden door o.a. de Stichting Dienstverlening Beroepspensioenfondsen (SDB-basiscursus en verdiepingsdagen). Het voltallige bestuur heeft in het verslagjaar de geschiktheidstoets niveau A met succes afgelegd. Het bestuur scoort als geheel op alle onderdelen positief. Ook is vastgesteld dat de respectievelijke bestuursleden op de voor hen relevante aandachtsgebieden op niveau B acteren.

Om de kennis van het hele bestuur op het gebied van vermogensbeheer en integraal risicomanagement te vergroten zijn hiervoor een aantal sessies voor het voltallige bestuur belegd. Daarnaast heeft het bestuur, in wisselende samenstelling, deelgenomen aan seminars die onder meer verzorgd werden door de Pensioenfederatie, AFM, DNB, uitvoeringsorganisaties, vermogensbeheerders, adviseurs en opleidingsinstituten. Bij de deelname wordt rekening gehouden met de aandachtsgebieden en de kennisbehoefte van de individuele bestuursleden. Tot slot heeft het bestuur ook in de reguliere en extra bestuurs- en deelnemersraadsvergaderingen specialisten uitgenodigd om samen met het bestuur en de deelnemersraad dieper op bepaalde thema's in te gaan.

Het bestuurlijk functioneren als geheel en het individueel functioneren van de bestuursleden is voor het laatst op 11 oktober 2017 geëvalueerd onder begeleiding van een externe adviseur. Op grond van de bevindingen wordt zo ver nodig het geschiktheidsbeleidsplan verder aangescherpt. De commissie opvolging gebruikt de verkregen inzichten ook bij de werving en selectie van aspirant bestuursleden om, daar waar nodig, voor bepaalde aandachtsgebieden de kennis verder uit te kunnen breiden.

Samenstelling van het bestuur

In het boekjaar is mevrouw Mary Hofmans herbenoemd voor een nieuwe periode als bestuurslid van het pensioenfonds. Na instemming van DNB heeft het bestuur mevrouw Cora Vermeulen benoemd tot bestuurslid per 1 januari 2018. De heer Ben de Berg is per 1 september 2017 zijn introductieperiode als aspirant-bestuurslid gestart.

Vertegenwoordiging in de Klantenraad Achmea

Het pensioenfonds heeft een zetel in de Klantenraad van zowel Achmea Pensioenservices als Achmea Investment Management.

Principes bij beloningsbeleid

Deze door DNB en AFM gepubliceerde principes zijn gericht op de financiële ondernemingen en op pensioenfondsen die onder toezicht staan van DNB of AFM. Het beloningsbeleid van pensioenfondsen en hun uitvoerders moet in lijn zijn met deze principes. Doel van de principes: het tegengaan van "perverse beloningsprikkels". Met naleving van de principes zijn soliditeit, integriteit en voldoen aan verwachtingen bij belanghebbenden van het pensioenfonds gediend.

Het pensioenfonds voldoet aan de principes aangezien de bestuursleden alleen vacatiegeld en een onkostenvergoeding ontvangen. Met betrekking tot het beloningsbeleid bij de pensioenuitvoeringsorganisatie en de vermogensbeheerders vraagt het bestuur jaarlijks van deze externe partijen verklaringen omtrent het toepassen en naleven van de principes. Deze maatregel maakt onderdeel uit van de met deze externe partijen gesloten uitvoeringsovereenkomsten en daarbij behorende Service Level Agreements (SLA's).

Bestuur bespreekt bevindingen intern toezicht

Het bestuur heeft in overleg met het VO eind 2016 een nieuwe visitatiecommissie geïnstalleerd. Na een eerste succesvolle cyclus in 2016 hebben bestuur en VO op 5 maart 2018 met de visitatiecommissie gesproken over het in 2017 gevoerde beleid. De bevindingen van het intern toezicht zijn opgenomen in de paragraaf "Intern toezicht en verantwoordingsorgaan" van dit hoofdstuk en worden meegenomen in de toekomstige beleidsvorming.

Naleving wet- en regelgeving

In overeenstemming met artikel 104 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling (Wvb) wordt vermeld dat:

- ┆ het pensioenfonds in het boekjaar 2017 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- ┆ het pensioenfonds in het boekjaar 2017 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 166 van de Wvb is gegeven;
- ┆ in het boekjaar 2017 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 168 van de Wvb is aangesteld; er zijn het bestuur geen overtredingen van wet- en regelgeving bekend.

Gedragscode

Het bestuur heeft een gedragscode op zijn handelen van toepassing verklaard. In het verslagjaar is de gedragscode van het pensioenfonds geactualiseerd conform het nieuwste model van de Pensioenfederatie. De gedragscode geldt voor de bestuursleden, leden van de BAC, leden van het VO, leden van de deelnemersraad, de geschillencommissie en de commissie beoordeling beroepsarbeidsongeschiktheid en kan ook gelden voor door het bestuur aangewezen personen en instanties. Er zijn door de (externe) compliance officer geen overtredingen van deze gedragscode in het verslagjaar vastgesteld.

PENSIOENPARAGRAAF

In deze paragraaf wordt ingegaan op de pensioenregeling, de premie en het toeslagenbeleid van het pensioenfonds.

Pensioenregeling

Het pensioenfonds is een beroepspensioenfonds als bedoeld in artikel 1 lid 1 sub j van de Wvb. Het pensioenreglement is voor het laatst gewijzigd per bestuursbesluit van 20 december 2017. Het betrof de reguliere jaarlijkse actualisering van fiscale cijfers en actuariële factoren; er waren verder geen inhoudelijke wijzigingen in de regeling. De commissie GRC is verantwoordelijk voor de actualiteit en juistheid van het pensioenreglement; het DB is verantwoordelijk voor het pensioenbeleid, uiteraard in overleg met DPF. De door de Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten uitgevoerde pensioenregeling wordt gekarakteriseerd als een uitkeringsregeling in de zin van de Wvb. De regeling is een geïndexeerde middelloonregeling.

Basis voor de pensioenopbouw

De pensioengrondslag in enig jaar vormt de basis voor het te bereiken pensioen. De pensioengrondslag is gelijk aan het beroepsinkomen van de deelnemer in dat jaar, verminderd met een franchise. Het voor de pensioenopbouw in aanmerking te nemen beroepsinkomen is gemaximeerd. Per 1 januari 2017 is dit maximum gelijk aan € 35.800 voor fysiotherapeuten in loondienst en gelijk aan € 44.954 voor zelfstandig werkende fysiotherapeuten. De franchise is per 1 januari 2017 gelijk aan € 12.497 (bedragen gelijk aan 2016).

Deelnemers hebben binnen fiscale grenzen de mogelijkheid om naast de verplichte deelname, die inkomensafhankelijk is, op vrijwillige basis 11%, 22% of 33% van de premie extra in te leggen ter verbetering van de pensioenopbouw.

Historie

Het pensioenfonds heeft tot 2011 de zogenaamde Basisregeling gevoerd, een regeling met beperkte opbouw. Met ingang van 2011 is een regeling gaan gelden met verhoogde opbouw, de BasisPlusregeling. Deelnemers, toegetreten voor 1 januari 2011, vielen in beginsel in de Basisregeling; vanaf 2011 konden zij kiezen voor de BasisPlusregeling. Deelnemers, toegetreten na 1 januari 2011, vielen verplicht onder de regeling met hogere opbouw. Dat gold tot en met 2015.

Eind 2015 is een discussie binnen DPF gevoerd met betrekking tot de vigerende regeling. Vanwege de slechte economische omstandigheden binnen de beroepsgroep hadden veel deelnemers moeite de hogere premie van de BasisPlusregeling op te brengen. Zij stelden een terugkeer naar de Basisregeling voor. Via een schriftelijke stemming onder de leden van DPF is dat gerealiseerd. Dit betekent dat de verplichte regeling vanaf 1 januari 2016 weer de Basisregeling met de lagere opbouw is geworden. Deelnemers in de BasisPlusregeling hebben er voor kunnen kiezen deze te blijven voortzetten. De BasisPlusregeling is voor nieuwe deelnemers gesloten.

Ouderdomspensioen

Het jaarlijks op te bouwen ouderdomspensioen bedraagt voor fysiotherapeuten in loondienst 0,57% (in de BasisPlusregeling 1%) van de jaarlijks vast te stellen pensioengrondslag. Voor zelfstandig werkende fysiotherapeuten bedraagt het jaarlijks op te bouwen ouderdomspensioen 0,41% (BasisPlusregeling 0,72%) van de jaarlijks vast te stellen pensioengrondslag. Het ouderdomspensioen wordt levenslang uitgekeerd vanaf de 67-jarige leeftijd.

Partnerpensioen

Het partnerpensioen wordt toegekend aan de echtgeno(o)t(e), aan de geregistreerde of aan de aangemelde partner van de deelnemer, gewezen deelnemer of gepensioneerd en bedraagt in beginsel 70% van het ouderdomspensioen.

Bij overlijden van een deelnemer vóór de pensioendatum wordt verondersteld dat het deelnemerschap van die overleden deelnemer ongewijzigd tot aan de pensioendatum zou hebben voortgeduurd op basis van een opbouwpercentage van de pensioengrondslag van 0,57% respectievelijk 1,00% voor fysiotherapeuten in loondienst en van 0,41% respectievelijk 0,72% voor zelfstandig werkende fysiotherapeuten (de hogere percentages gelden dus voor deelnemers die er voor hebben gekozen de BasisPlusregeling voort te zetten).

Wezenpensioen

Het wezenpensioen bedraagt 20% van het partnerpensioen. Recht op wezenpensioen hebben kinderen die jonger zijn dan 23 jaar.

Voortzetting pensioenopbouw bij beroepsarbeidsongeschiktheid

Als de deelnemer zich daarvoor (vrijwillig) verzekerd heeft, wordt in geval van blijvende volledige beroepsarbeidsongeschiktheid de pensioenopbouw tot uiterlijk de pensioeningang, maar niet langer dan tot de 67ste verjaardag, voortgezet zonder dat daarvoor jaarlijks door de deelnemer een premie is verschuldigd. De premie wordt dan door het pensioenfonds betaald.

Waardeoverdracht

Als een deelnemer van baan verandert, wisselt deze vaak ook van pensioenregeling. De deelnemer heeft dan het recht om de waarde van zijn opgebouwde pensioenrechten naar zijn nieuwe pensioenuitvoerder over te dragen. Dit heet waardeoverdracht. Als de beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds lager is dan 100%, wordt de plicht tot waardeoverdracht opgeschort. Deze plicht herleeft als de dekkingsgraad weer 100% of hoger is. De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds is in het verslagjaar constant onder de 100% grens geweest, waardoor de waardeoverdrachten zijn opgeschort.

Keuzemogelijkheden bij pensionering

Bij pensioeningang heeft de (gewezen) deelnemer de volgende keuzemogelijkheden:

- ┆ volledig uitruilen van partnerpensioen in ouderdomspensioen;
- ┆ vervroegen of uitstellen van het volledige ouderdomspensioen;
- ┆ conversie van het ouderdomspensioen en bijbehorend partnerpensioen.

Bij uitruil van partnerpensioen wordt het partnerpensioen omgezet ter verhoging van het ouderdomspensioen. De ingang van het ouderdomspensioen kan met maximaal zeven jaar worden vervroegd of tot de 70ste verjaardag worden uitgesteld. Het ouderdomspensioen en bijbehorend partnerpensioen worden in dat geval actuariael gereduceerd respectievelijk actuariael verhoogd. Als de deelnemer bij ingang van het ouderdomspensioen kiest voor conversie worden de pensioenen eenmalig verhoogd, maar wordt in ruil daarvoor de toekomstige jaarlijkse toeslag met 3%-punt verlaagd. Dit kan in enig jaar leiden tot een neerwaartse aanpassing van de pensioenuitkeringen. De conversie vindt plaats op basis van actuariële equivalentie.

Partnerpensioen na scheiding: bijzonder partnerpensioen ook voor samenwoners

Bij echtscheiding krijgt de ex-echtgenoot of de ex-geregistreerde partner een recht op bijzonder partnerpensioen. Volgens de Wvb krijgen ook ongehuwde, niet-geregistreerde partners bij het eindigen van de samenwoning een aanspraak op bijzonder partnerpensioen, als de partner bij het pensioenfonds was aangemeld. Om eenduidig vast te stellen op welk moment een niet-geregistreerde samenleving eindigt, dient een document te worden overlegd waarin het einde van de periode van samenwonen aan het pensioenfonds is medegedeeld. Dit document dient te zijn voorzien van de handtekeningen van beide ex-partners, welke door een notaris of door een bevoegd ambtenaar van de gemeente zijn gelegaliseerd.

Partnerpensioen/PVI en voortgezette dekking

Op grond van de Wvb mag een onbetaald verlof (bijvoorbeeld levensloopverlof of ouderschapsverlof) van de deelnemer (met een maximum van 18 maanden) geen invloed hebben op de hoogte van het partnerpensioen. Dit betekent dat de dekking van het overlijdensrisico tijdens een periode van onbetaald verlof dezelfde moet zijn als in de situatie waarin geen onbetaald verlof is opgenomen.

Het pensioenfonds vraagt deelnemers die met onbetaald verlof gaan, om hun verlof op voorhand aan te kondigen. Tijdens het onbetaalde verlof is de deelnemer risicopremie verschuldigd t.b.v. het nabestaandenpensioen. Een identieke regeling geldt voor premievrijstelling bij beroepsarbeidsongeschiktheid.

Afkoopregeling

Een ouderdomspensioen van minder dan € 467,89 (2018: € 474,11) per jaar, inclusief een eventueel bij het ouderdomspensioen behorend partnerpensioen, kan twee jaar na beëindiging van de deelneming door het pensioenfonds worden afgekocht, tenzij binnen twee jaar na beëindiging van de deelneming een procedure tot waardeoverdracht is gestart. Bij beëindiging van de deelneming vanaf 1 januari 2018 mag een klein pensioen niet meer worden afgekocht. Een partnerpensioen van minder dan hetzelfde bovengenoemde bedrag per jaar kan binnen zes maanden na de ingangsdatum worden afgekocht. Een bijzonder partnerpensioen van minder dan hetzelfde bovengenoemde bedrag per jaar kan binnen zes maanden na de melding van de scheiding worden afgekocht.

Vrijwillige voortzetting

Het pensioenreglement biedt de gelegenheid om aan gewezen deelnemers, aansluitend aan de verplichte deelname, de mogelijkheid tot vrijwillige voortzetting aan te bieden. Deze vrijwillige regeling moet inhoudelijk gelijk zijn aan de verplichte regeling. Het pensioenfonds mag zelf invullen welke termijn zij wil hanteren zolang dit binnen de wettelijk bepaalde termijnen valt. Voor de gewezen deelnemer geldt een maximum termijn van drie jaar.

Toeslagbeleid

Met ingang van 2008 kent het pensioenfonds een toeslagbeleid dat voor een deel onvoorwaardelijk en voor het overige voorwaardelijk is. Op basis van het onvoorwaardelijke deel van het toeslagbeleid worden vanaf 2009 de opgebouwde en ingegane pensioenen jaarlijks verhoogd met 2,0%. Wat betreft het voorwaardelijke toeslagbeleid beslist het bestuur jaarlijks in hoeverre de financiële positie ruimte geeft om een extra toeslag boven op de onvoorwaardelijke 2,0% te verlenen. Leidraad hiervoor is de wettelijke begrenzing in de FTK-regelgeving.

De toeslagverlening wordt gedeeltelijk uit de premie gefinancierd. Voor de voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd. Het is de ambitie van het pensioenfonds om bovenop de onvoorwaardelijke toeslag van 2% jaarlijks gemiddeld ten minste 1% voorwaardelijke toeslag te verlenen.

Toeslag over 2017

Het bestuur van het pensioenfonds besloot op 1 november 2017, op basis van de aanwezige beleidsdekkingsgraad van 96,9% op 30 september en anticiperend op de vooruitzichten voor het pensioenfonds gezien de buitengewoon lage rentestand, om alleen de onvoorwaardelijke toeslag van 2% te verlenen over 2017.

In het verleden zijn de onderstaande toeslagen per 1 januari over het voorafgaande jaar toegekend.

Jaar	Toeslag	Jaar	Toeslag	Jaar	Toeslag
1978	0,00%	1992	7,74%	2006	3,01%
1979	7,30%	1993	7,74%	2007	4,55%
1980	3,26%	1994	6,97%	2008	9,08%
1981	2,62%	1995	6,50%	2009	3,00%
1982	0,35%	1996	6,47%	2010	3,00%
1983	2,19%	1997	10,90%	2011	2,00%
1984	6,00%	1998	6,05%	2012	2,00%
1985	8,78%	1999	21,30%	2013	2,00%
1986	9,25%	2000	12,59%	2014	3,00%
1987	7,00%	2001	12,43%	2015	2,00%
1988	3,75%	2002	6,08%	2016	2,00%
1989	3,75%	2003	4,39%	2017	2,00%
1990	3,75%	2004	2,98%	2018	2,00%
1991	3,75%	2005	2,98%		

De pensioenen van de pensioengerechtigden die hebben gekozen om hun pensioen te converteren naar een hoger pensioen bij pensioeningang worden, afhankelijk van de gemaakte conversiekeuze, verhoogd met een totale toeslag die 3%-punten lager ligt dan het totaal van de onvoorwaardelijke en de voorwaardelijke toeslag. Tot 2008 was ook een keuze mogelijk voor een toeslag die 1,75%-punten lager lag dan de totale toeslag. De toen gekozen conversie wordt voor de betreffende pensioengerechtigden ook na 2008 toegepast.

Voorwaardelijkheidsverklaringen

Het toeslagbeleid wordt ook verwoord in een zogenaamde "voorwaardelijkheidsverklaring". Het pensioenfonds is wettelijk verplicht deze verklaring en de bijbehorende tekst op te nemen in al haar communicatie-uitingen. De verklaring luidt in 2017 als volgt:

Ons pensioenfonds probeert uw pensioen elk jaar extra te verhogen

Uw pensioen wordt elk jaar met 2% verhoogd. Dat is de vaste verhoging. Het fonds betaalt die vaste verhoging uit de premies.

Als onze financiële situatie goed genoeg is, wordt uw pensioen extra verhoogd. Het bestuur neemt hier elk jaar een besluit over.

Onze financiële situatie was de afgelopen tijd niet goed. Daarom konden we uw pensioen niet elk jaar extra verhogen. Over 2016 is uw pensioen niet extra verhoogd.

Verlaging van uw pensioen is de laatste 10 jaren niet aan de orde geweest. Maar het kan in de toekomst misschien voorkomen. We doen dit alleen als het volgens de wettelijke regels niet anders kan.

De laatste 5 jaar veranderden wij de pensioenen zo

U ziet ook of de stijging van de prijzen is goedge maakt als uw pensioen omhoog ging:

datum verandering	vaste verhoging van uw pensioen	extra verhoging van uw pensioen	prijsstijging	verlaging van uw pensioen
1 januari 2016	2%	0%	0,60%*	0%
1 januari 2015	2%	0%	0,98%	0%
1 januari 2014	2%	1%	2,51%	0%
1 januari 2013	2%	0%	2,45%	0%
1 januari 2012	2%	0%	2,34%	0%

* Bron: Centraal Bureau voor de statistiek (CPI alle huishoudens 2015=100)

Ook de komende jaren kunnen wij uw pensioen waarschijnlijk niet of maar beperkt extra verhogen. Of moeten wij uw pensioen misschien verlagen.

Kostentransparantie

Pensioenbeheerkosten van het pensioenfonds

Onderstaand zijn de kosten voor pensioenbeheer opgenomen. Volgens aanbevelingen van de Pensioenfederatie (gebaseerd op aantal deelnemers exclusief gewezen deelnemers) bedragen de kosten per deelnemer € 222 (2016: € 230) en volgens aanbevelingen van AFM (gebaseerd op totaal aantal deelnemers) € 170 (2016: € 176).

	2017	2016
Uitvoeringskosten in € 1.000		
Administratiekosten	3.899	3.872
Controle- en advieskosten	480	493
Bestuurskosten en kosten deelnemersraad	560	576
Overige kosten	677	675
Subsidie DPF	233	230
	<u>5.849</u>	<u>5.846</u>
Deelnemers	21.351	20.844
Gewezen deelnemers	8.017	7.735
Pensioengerechtigden	4.964	4.578
	<u>34.332</u>	<u>33.157</u>
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer in € exclusief gewezen deelnemers	222	230
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer in € inclusief gewezen deelnemers	170	176

Kosten wettelijke toezichthouders

In het verslagjaar heeft het pensioenfonds € 252.707 (2016: € 238.719) heffingsbijdrage aan DNB betaald inzake toezichtskosten.

Kosten vermogensbeheer

Na afloop van ieder boekjaar wordt een rapportage over de gerealiseerde kosten van het vermogensbeheer gemaakt. Deze rapportage is onderstaand opgenomen, met inachtneming van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en de AFM. De kosten van het vermogensbeheer van pensioenfonds kunnen zo met elkaar worden vergeleken.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de totale kosten voor het vermogensbeheer in 2017 en 2016 (in € mln.)

	2017	2016
Gemiddeld belegd vermogen	€ 3.499,3	€ 3.319,6
Totale beheerkosten (excl. perf.gerelateerd)	€ 19,61	€ 18,27
Totale performance gerelateerde kosten	€ 2,15	€ 2,69
Totale transactiekosten	€ <u>4,72</u>	€ <u>4,25</u>
Totale kosten	€ 26,48	€ 25,20
Beheerkosten % (excl. performance gerelateerd)	0,56%	0,55%
Performance gerelateerde kosten %	0,06%	0,08%
Transactiekosten %	<u>0,14%</u>	<u>0,13%</u>
Totale kosten %	0,76%	0,76%
Hiervan is op factuurbasis betaald aan tegenpartijen	€ 7,89	€ 8,12
in % van gemiddeld belegd vermogen	0,23%	0,24%

De totale kosten vermogensbeheer in bovenstaande tabel zijn identiek aan de kosten die worden gerapporteerd aan de Toezichthouder (jaarstaat J402). Bij het transparant maken van de kosten vermogensbeheer 2017 zijn de aanbevelingen en definities van de Pensioenfederatie in acht genomen. Dat wil zeggen dat de cijfers zijn gebaseerd op werkelijke kosten (indien aanwezig), hetzij een resultaat zijn van schattingen welke qua methodiek minimaal voldoen aan de vereisten van de Pensioenfederatie.

De kosten vermogensbeheer zijn te onderscheiden naar de kostencomponenten: beheerkosten, performance gerelateerde kosten en transactiekosten.

Transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze kosten zijn deels op basis van een schatting tot stand gekomen, omdat er bijvoorbeeld bij transacties in de categorie vastrentende waarden niet separaat kosten in rekening worden gebracht, maar deze zich uiten in het verschil tussen de bied- en laat-spread.

De kosten omvatten naast de kosten, zoals gerapporteerd in de staat van baten en lasten, ook een uitsplitsing van de 'onzichtbare kosten' voor beheer van onderliggende beleggingsfondsen, waarvan de kosten zijn verwerkt in het beleggingsrendement, en de schatting van de kosten van de individuele transacties. In de staat van baten en lasten worden alleen (directe) kosten getoond die het pensioenfonds op factuurbasis betaalt aan de tegenpartijen, waardoor deze cijfers niet aansluiten.

De volgende paragrafen gaan dieper in op de kosten over het afgelopen jaar 2017, waarbij een vergelijking wordt gemaakt ten opzichte van 2016. Hierbij wordt ook meer inzicht gegeven in factoren die de hoogte van de kosten in belangrijke mate beïnvloeden.

Vergelijking kosten 2017 en 2016

Onderstaande tabellen geven een overzicht per beleggingscategorie van de totale kosten voor het vermogensbeheer over 2017 en 2016 uitgesplitst naar beheerkosten, performance gerelateerde kosten en transactiekosten.

Kosten vermogensbeheer 2017

Bedragen x € 1.000	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten	Totaal
Vastgoed	4.869		1.257	6.126
Aandelen	4.037	58	1.222	5.317
Alternatieve beleggingen	3.122	553	546	4.221
Vastrentende waarden	3.095	574	1.517	5.186
Hedgefonds	2.099	137		2.236
Commodities			64	64
Overige beleggingen	30		25	55
Derivaten	106		87	193
Overige vermogensbeheerkosten	2.047	832		2.879
Kosten vermogensbeheer bestuur en BAC	209			209
Totaal	19.614	2.154	4.718	26.486
Totaal in %	0,56%	0,06%	0,14%	0,76%

Kosten vermogensbeheer 2016

Bedragen x € 1.000	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten	Totaal
Vastgoed	4.754	218	249	5.221
Aandelen	3.993	37	1.348	5.378
Alternatieve beleggingen	2.907	278	23	3.208
Vastrentende waarden	2.786	446	2.316	5.548
Hedgefonds	1.715	858		2.573
Commodities			120	120
Overige beleggingen	31		25	56
Derivaten			166	166
Overige vermogensbeheerkosten	1.853	849		2.702
Kosten vermogensbeheer bestuur en BAC	232			232
Totaal	18.271	2.686	4.247	25.204
Totaal in %	0,55%	0,08%	0,13%	0,76%

Inzicht in beheerkosten

Er zijn meerdere factoren die van invloed zijn op de hoogte van kosten. Onderstaand wordt een algemene beschouwing gegeven op factoren die in belangrijke mate impact hebben op de kosten.

Beleggingsmix

Het type belegging is in belangrijke mate bepalend voor de omvang van de beheerfee. De belangrijkste drivers tussen verschillende type beleggingen zijn afwegingen tussen zakelijke waarden en vastrentende waarden, liquide versus illiquide beleggingen, traditionele versus alternatieve beleggingen en beleggingen in ontwikkelde markten versus opkomende markten. Bepaalde categorieën zijn weliswaar duurder, maar zijn geselecteerd omdat ze naar verwachting bijdragen aan een betere rendement-risicoverhouding van de totale beleggingsportefeuille.

Schaalgrootte

Wanneer er door het pensioenfonds of door de fiduciaire beheerder schaalvoordelen behaald kunnen worden vallen de kosten doorgaans lager uit.

Actief / passief beleggen

Bij actief beheer krijgt de manager de doelstelling mee om de relevante benchmark te verslaan, wat een hoger verwacht rendement betekent. Hiertegenover staan hogere kosten omdat er veel tijd en energie gestoken wordt in onder andere het beleggingsproces, research en analisten.

Overige factoren

Het beheren middels een enkele manager of juist meerdere managers heeft impact op de kosten. Daarnaast is er de keuze tussen een discretionaire oplossing en/of een beleggingsfonds die invloed kan hebben op de hoogte van de kosten (in of exclusief btw), fundamenteel of kwantitatief beheer en ook de mate van gebruik van derivaten.

Onderstaand wordt per categorie kort inzicht gegeven in de hoogte van de kosten aan de hand van bovenstaande factoren, hierbij wordt ook gekeken naar de kosten ten opzichte van het voorgaande jaar.

Vastrentende waarden

De beheerkosten van vastrentende waarden bedroegen in 2017 € 3,1 miljoen, dit is een stijging van € 0,3 miljoen ten opzichte van vorig jaar. Deze stijging wordt veroorzaakt door de groei in het gemiddeld belegd vermogen van vastrentende waarden, voornamelijk binnen de beleggingscategorie van staats- en bedrijfsobligaties naar schulden van opkomende markten en hypotheeklen. De beheerkosten van deze subcategorieën zijn hoger, daar staat tegenover dat deze ook een hoger verwacht rendement hebben.

Aandelen

De beheerkosten van de categorie aandelen bedroegen in 2017 € 4,0 miljoen, dit is nagenoeg gelijk aan vorig jaar. Er zijn verder geen bijzonderheden.

Vastgoed

De beheerkosten van de categorie vastgoed bedroegen in 2017 € 4,9 miljoen, dit is een stijging van € 0,1 miljoen ten opzichte van vorig jaar. Hierbij wordt rekening gehouden met de management fees van Sweco CC en met de management fees van de onderliggende managers binnen de fondsen. Laatstgenoemde wordt binnen deze fondsen ten laste van de koers (NAV) ingehouden.

Alternatieve beleggingen

De beheerkosten van de categorie alternatieve beleggingen, Infrastructuur en Private Equity, bedroegen in 2017 € 3,1 miljoen, dit is een stijging van € 0,2 miljoen ten opzichte van vorig jaar. Ook hier zijn de management fees van de onderliggende managers in de fondsen meegenomen. De stijging komt vooral doordat het gemiddeld belegd vermogen van alternatieve beleggingen in 2017 is gestegen.

Hedgefonds

De beheerkosten van hedgefonds bedroegen in 2017 € 2,1 miljoen, dit is een stijging van € 0,4 miljoen ten opzichte van vorig jaar. De stijging wordt veroorzaakt door een stijging van het gemiddeld belegd vermogen (opname van IPM Fund).

Kostenbeheersing

Ter invulling van de desbetreffende investment belief is het pensioenfonds kostenbewust. Recente acties ter beheersing van de beheerkosten waren:

- Verlaging van de vergoeding bij Global High Yield door de overgang van een mandaat naar een fonds, hetgeen tevens een BTW-besparing oplevert;
- Verlaging van de vergoeding van de EMD-managers.

Inzicht in performancegerelateerde kosten

De performancegerelateerde kosten bedroegen in 2017 € 2,2 miljoen. Dit werd veroorzaakt door de outperformance bij vermogensbeheerders van aandelen, hedgefondsen, vastrentende waarden, infrastructuur en private equity. Daarnaast was er in 2017 een performancefee over het vermogensbeheer van € 0,8 miljoen. Dit is inbegrepen in voorgenoemd bedrag. Vorig jaar waren de performancegerelateerde kosten € 2,7 miljoen en daarmee hoger dan dit jaar.

Inzicht in transactiekosten

De gerapporteerde transactiekosten van vastrentende waarden namen met € 0,8 miljoen af van € 2,3 miljoen in 2016 naar € 1,5 miljoen in 2017. Deze daling wordt vooral veroorzaakt doordat een aantal managers zijn overgegaan naar een betere schattingsmethode, van methode 3 van de Pensioenfederatie (standaardspread) naar de voorkeursmethode 1. Hierbij wordt aantoonbaar de werkelijke bied-laai spread vastgelegd op het moment van handelen evenals de werkelijk gehandelde spread per transactie. De transactiekosten van vastgoed en infrastructuur, zoals uitgevraagd bij de manager en onderliggende fondsmanagers, namen toe met respectievelijk met € 1,0 miljoen en €0,5 miljoen. Dit komt omdat nu ook de transactiekosten binnen de vastgoed- en infrastructuurfondsen zijn meegenomen conform de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

De transactiekosten van de valutaderivaten namen af met € 79 duizend van € 166 duizend in 2016 naar € 87 duizend in 2017. Hierbij is net als vorig jaar gebruik gemaakt van de werkelijke geschatte transactiekosten van derivaten, conform de methode en aanbevelingen van de Pensioenfederatie. De werkelijke transactiekosten van de rentederivaten zijn verantwoord onder vastrentende waarden (de integrale portefeuille).

BELEGGINGSPARAGRAAF

Terugblik economie en financiële markten

Een zeer gunstig macro-economisch klimaat

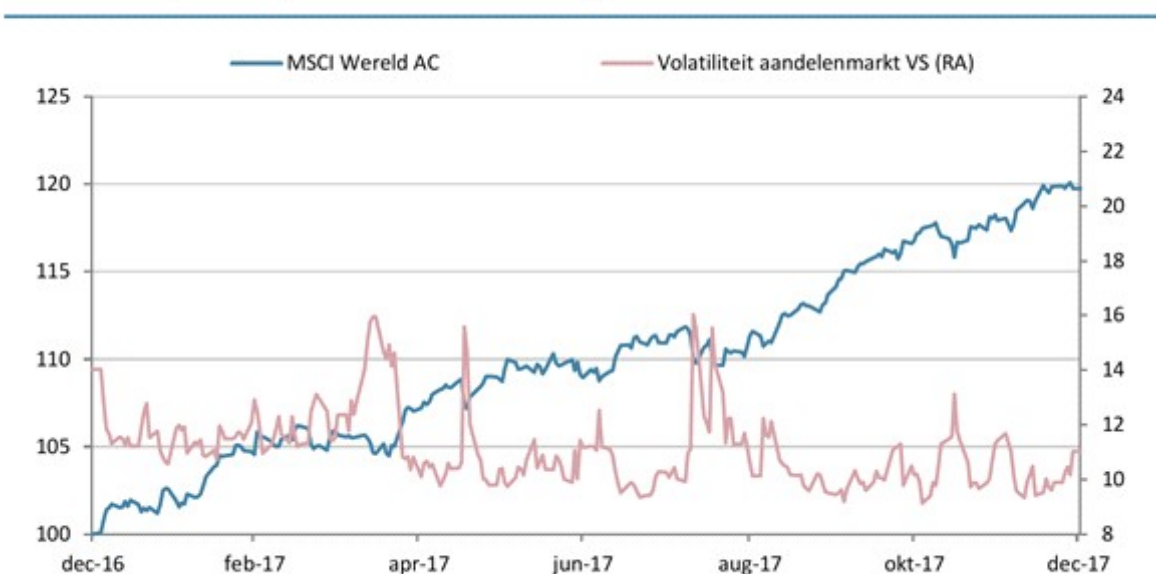
2017 kenmerkte zich door een zeer sterk economisch groeimomentum. De wereldeconomie groeide met circa 3,5%. Zowel de ontwikkelde landen als de opkomende landen droegen bij aan deze cyclische opleving. Vertrouwensindicatoren stegen verder en staan op historisch hoge niveaus. Tegelijkertijd bleef de inflatie gemiddeld genomen gematigd. Dit gaf de centrale banken de ruimte om het monetaire beleid ruim te houden. Wel zetten de monetaire autoriteiten stappen richting normalisatie van het beleid. Dit gebeurde echter per saldo in een zeer gematigd tempo. De Amerikaanse centrale bank (Fed) verhoogde de beleidsrente drie keer met 25 basispunten. In het vierde kwartaal begon de Fed met het afbouwen van de centrale bank balans door aflopende obligaties en renteopbrengsten niet meer te herbeleggen. De Europese Centrale Bank (ECB) hield de renteniveaus constant en continueerde het opkoopprogramma. De lage inflatie blijft de belangrijkste reden voor de ECB om een aanhoudend ruim monetair beleid te voeren. De Bank of England (BoE) verhoogde de beleidsrente één maal in 2017. De gestegen inflatie in het Verenigd Koninkrijk was de belangrijkste reden hiervoor.

Politiek deert markten niet

De politieke gebeurtenissen in 2017 hadden nauwelijks effect op de financiële markten (zie onderstaande grafiek). Het presidentschap van Trump leidde niet tot de gevreesde negatieve effecten voor de wereldeconomie. Sterker nog, het in december goedgekeurde belastingplan kan voor een positieve impuls voor de Amerikaanse economie en de bedrijfswinsten zorgen. In Europa leidden de verkiezingsuitslagen in Frankrijk, Nederland en Duitsland niet tot grote veranderingen. Het onafhankelijkheidsstreven van Catalonië deerde de markten nauwelijks. De brexit-onderhandelingen verlopen stroef, mede door de interne onrust in het Verenigd Koninkrijk. De vervroegde verkiezingen in het Verenigde Koninkrijk leidde niet tot de gehoopte ruime meerderheid voor May. Ook de geopolitieke strubbelingen tussen de Verenigde Staten en Noord-Korea liepen uiteindelijk met een sisser af.

Het gevolg van deze ontwikkelingen in 2017 is een sterkere euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar.

Grafiek 1 Verloop wereldwijde aandelenmarkt en volatiliteit gedurende 2017

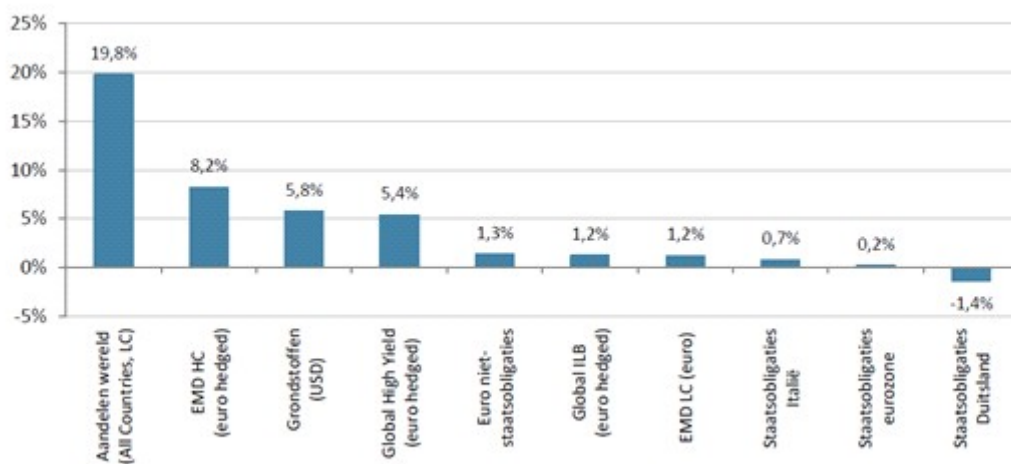

Bron: Bloomberg, Achmea Investment Management

Risico nemen werd beloofd in 2017

De gunstige macro-economische omgeving ondersteunde de risicovolle beleggingen in 2017. Daarnaast zorgden de gematigde inflatie en het aanhoudend ruime monetaire beleid ervoor dat renteniveaus laag bleven. De totaalrendementen van de meeste beleggingscategorieën waren hierdoor positief. Aandelen voerden de rendementslijst aan gevolgd door grondstoffen en de risicovollere vastrentende categorieën Emerging Market Debt Hard Currency (EMD HC) en Global High Yield (zie onderstaande grafiek). De risico-opslagen van deze twee laatste beleggingscategorieën daalden verder in 2017. Emerging Market Debt Local Currency (EMD LC) bleef achter bij de variant in harde valuta vanwege de appreciatie van de euro ten opzichte van de valuta's van opkomende landen. Grondstoffen eindigden het jaar in de plus na een sterke stijging van de olieprijs in de tweede helft van het jaar. De totaalrendementen op Staatsobligaties eurozone en Euro niet-staatsobligaties (bedrijfsobligaties) waren per saldo beperkt.

Grafiek 2: Benchmarkrendementen per categorie 2017

Bron: Bloomberg, Achmea Investment Management

Beleggingsplan

Jaarlijks wordt door het bestuur van het pensioenfonds een beleggingsplan vastgesteld. Het beleggingsplan 2017 is gebaseerd op de in 2015 uitgevoerde ALM studie en het ontwikkelde strategisch beleggingsbeleid en de daarbij behorende strategische portefeuille. In 2017 heeft het pensioenfonds een aantal verbeteringen in de strategische portefeuille onderzocht:

- 1. toegevoegde waarde van het verhogen van de allocatie naar hypotheken ten koste van euro staatsobligaties;
- 1. impact van extra benodigde cash vanwege EMIR;
- 1. uitruil van grondstoffen naar andere categorieën in plaats van naar aandelen.

Naar aanleiding van deze analyse is geconstateerd dat het strategisch risicorendementsprofiel verbeterd en is de strategische portefeuille aangepast. De allocatie naar Staatsobligaties euro is verlaagd met 6,5% naar 15,5%. Hypotheken zijn verhoogd met 2,5% naar 7,5% en de strategische weging voor liquide middelen is verhoogd met 4% naar 5%. Aandelen Europa is met 2% verlaagd naar 7,1% vanwege de geplande opbouw van de illiquide categorieën Vastgoed en Infrastructuur. Beiden zijn met 1% verhoogd naar respectievelijk 17,0% en 4,0%. In 2018 wordt conform planning een nieuwe ALM studie uitgevoerd.

De strategische portefeuille en normportefeuille 2017 is als volgt:

	Strategisch	Norm ²
<u>Integrale portefeuille</u>		
Staatsobligaties euro	15,5%	21,8%
Niet-staatsobligaties euro	10,0%	10,0%
Hypotheken ³	7,5%	4,6%
Renteswaps	*	*
Integrale portefeuille totaal	33,0%	36,4%
<u>Rendementsportefeuille</u>		
Global High Yield	7,0%	7,0%
Obligaties Opkomende Markten ¹	4,5%	4,4%
Overige obligaties totaal	11,5%	11,4%
Aandelen Europa	7,1%	12,5%
Aandelen VS	3,8%	3,8%
Aandelen Japan	0,6%	0,6%
Aandelen Wereld	5,0%	5,0%
Aandelen Opkomende Markten	5,0%	4,3%
Aandelen totaal	21,5%	26,2%
Vastgoed ³	17,0%	16,1%
Vastgoed totaal	17,0%	16,1%
Hedgefonds	4,0%	3,5%
Grondstoffen	0,0%	2,1%
Infrastructuur ³	4,0%	2,2%
Private Equity ³	4,0%	1,1%
Alternatieve beleggingen totaal	12,0%	8,9%
Liquiditeiten	5,0%	1,0%
Liquiditeiten totaal	5,0%	1,0%
Totaal	100,0%	100,0%

1. Gelijk verdeeld tussen Obligaties Opkomende Markten Hard Currency (HC) en Local Currency (LC).

2. Floating normgewichten per 31/12/2017.

3. In opbouw.

Afdekking renterisico

Het renterisico is een groot risico in de pensioenfondsbalans. Het pensioenfonds beheerst dit risico door te beleggen in vastrentende waarden en renteswaps. Het pensioenfonds maakt gebruik van een strategie waarbij 50% van de rentegevoeligheid van de dekkingsgraad op basis van de rekenrente (UFR) wordt afgedekt middels de integrale portefeuille. Het beleid is in 2017 niet aangepast.

De 30-jaars swaprente bewoog zich in 2017 tussen de 1,25% tot 1,65%. Begin juli bereikte de 30-jaars swaprente met ongeveer 1,65% het hoogste niveau in 2017. Uiteindelijk liet de swaprente over het hele jaar een beperkte stijging van 0,26% zien van 1,24% naar 1,50%. De stijging van de swaprente droeg positief bij aan de dekkingsgraad, omdat het renterisico gedeeltelijk wordt afgedekt.

Afdekking valutarisico

Het pensioenfonds belegt in verschillende beleggingen die in buitenlandse valuta's genoteerd zijn. Hierdoor loopt het pensioenfonds valutarisico. Dit is het risico dat de buitenlandse valuta dalen en de beleggingen omgerekend in euro in waarde dalen. Belangrijke buitenlandse valuta's waar in belegd wordt zijn: de Amerikaanse dollar, de Japanse yen en het Britse pond. Het valuta afdekkingsbeleid is in 2017 aangepast door het pensioenfonds. Vanaf 1 april 2017 wordt het valutarisico van deze valuta's voor Aandelen en Private Equity voor 75% afgedekt naar de euro. Daarvoor was dit 50%. Het valutarisico in Aandelen Opkomende Markten en Obligaties Opkomende Markten werd tot 1 april 2017, vanwege de link naar de Amerikaanse dollar, voor 25% afgedekt als een Amerikaanse dollar exposure. Met de introductie van het nieuwe beleid is dit komen te vervallen.

Voor de beleggingscategorieën Vastgoed, Infrastructuur en Hedgefonds wordt het valutarisico voor de Amerikaanse dollar, de Japanse yen en het Britse pond volledig afgedekt. Andere valuta's worden niet afgedekt.

De discretionaire Global High Yield beleggingen van het pensioenfonds zijn 13 september 2017 overgeheveld naar het Global High Yield fonds. Afdekking van het valutarisico vindt plaats binnen het fonds. Daarvoor werd het valutarisico afgedekt vanuit de valuta overlay door het pensioenfonds. Het valutarisico van Obligaties Opkomende Markten HC wordt eveneens afgedekt binnen het mandaat.

Per saldo droeg de valuta-afdekking positief bij aan het resultaat van de portefeuille over 2017. De meeste valuta daalden namelijk in waarde ten opzichte van de euro. De daling van het Britse pond bleef het meest beperkt met ongeveer 4%, terwijl de Amerikaanse dollar met ruim 13% het meest daalde. De ontwikkeling van de Amerikaanse dollar bepaalde vooral het resultaat van de valuta afdekking, omdat dit verreweg de grootste af te dekken valutapositie is.

Terugblik op het gevoerd beleid en vooruitblik

De belangrijkste thema's en de ontwikkelingen op het gebied van beleid en beheer in 2017 waren:

Rebalancing

In het voorjaar van 2017 is de omvang van de rebalancing afgewogen tegen de ontwikkelingen op de financiële markt. Het marktsentiment van de financiële markten vormde geen beperking om de rebalancing conform mandaat uit te voeren.

Onderzoek DNB vermogensbeheer

Het plan van aanpak naar aanleiding van het in 2016 uitgevoerde on-site beleggingsonderzoek is begin dit jaar verder uitgewerkt en afgestemd met DNB. Er is in 2017 opvolging gegeven aan de gedefinieerde acties. Deze zijn afgehandeld en DNB is hierover geïnformeerd.

Verder opbouw in Private Equity en Hedge Funds

In 2017 is de allocatie naar Private Equity (PE) en Hedge Funds verder vergroot richting het strategisch gewenste gewicht. Er is verder invulling gegeven aan het PE portefeuilleplan door de selectie van het Vitruvian Fund III en Apollo XI Fund. Voor Hedge Funds is vorig jaar een search gedaan voor een Global Macro manager om de allocatie naar de gewenste 4% te brengen. Dit traject is in 2017 afgerond en de manager IPM is toegevoegd als 2e Global Macro manager. Hierdoor is eveneens meer spreiding verkregen.

Transitie Global High Yield

Binnen Global High Yield is de manager Putnam vervangen door twee nieuw geselecteerde managers: Columbia Threadneedle en Nomura. De reden voor deze transitie was een verdere optimalisatie van de managermix, specifiek ten aanzien van de prestaties in opgaande markten. Daarnaast heeft het pensioenfonds besloten de gehele discretionaire portefeuille over te hevelen naar het Global High Yield Fonds met dezelfde managers en mandaatrichtlijnen. Deze transitie is per 13 september 2017 onder begeleiding van onze fiduciër en met een externe transitie-manager doorgevoerd.

Analyse factorbeleggen en selectie manager

Het pensioenfonds heeft vorig jaar besloten een deel van de wereldwijde aandelenportefeuille middels factorbeleggen in te vullen. In 2017 is een verdere analyse gemaakt en heeft er een selectietraject plaatsgevonden voor de aan te stellen manager. Dit heeft geresulteerd in de selectie van een multifactor aandelenmandaat van Robeco. Implementatie heeft in het eerste kwartaal van 2018 plaatsgevonden.

Hypotheken

Het pensioenfonds heeft onderzoek gedaan naar de verhoging van de hypothekenallocatie ten koste van staatsobligaties of niet-staatsobligaties. Naar aanleiding van het onderzoek is de strategische allocatie naar Hypotheken met 2,5% verhoogd naar 7,5% ten koste van staatsobligaties. In lijn hiermee wordt bekeken of een tweede hypotheekenmanager moet worden toegevoegd. Dit wordt in 2018 verder uitgewerkt.

Inregelen Central Clearing (EMIR)

Ondanks het voorstel van de Europese Commissie om de ingangsdatum uit te stellen tot augustus 2020 is het pensioenfonds verder gegaan met de inrichting voor het handelen binnen EMIR. Hierdoor is het pensioenfonds in staat om renteswaps via central clearing te handelen als dat gunstiger is qua prijs of qua risicobeheersing.

Het pensioenfonds heeft in 2017 de juridische documentatie voor bilaterale contracten met de tegenpartijen aangepast waardoor contracten voldoen aan de door EMIR gestelde eisen. Daarnaast heeft het pensioenfonds margin management ingericht om het liquiditeitsrisico te beheersen. Hierbij gaat het onder meer om het dagelijks kunnen voldoen aan de benodigde liquiditeit vanuit de zogenoemde 'variation margin' verplichting voor centraal geclearde swaps. Margin management is het proces om het liquiditeitsrisico dagelijks te monitoren en de cashpositie indien nodig aan te vullen. Indien de rente stijgt wordt er cash als variation margin gestort en omgekeerd.

Het bestuur heeft besloten nieuwe renteswaps alleen nog via central clearing af te sluiten. Daarnaast om tenminste 25% van de rentegevoeligheid van de bestaande bilaterale renteswaps over te zetten naar clearing ('backloaden'). Dit is in het vierde kwartaal doorgevoerd middels een backloading voor een viertal tegenpartijen bij een reguliere hedge update. Om het tegenpartijrisico te kunnen beheersen, heeft het pensioenfonds een aangepast tegenpartijbeleid ingevoerd wat rekening houdt met clearing. Dit is van kracht vanaf 1 januari 2018.

DNB self-assessment EMIR

DNB heeft een uitvraag gedaan om te onderzoeken of pensioenfondsen voldoen aan de wettelijke eisen met betrekking tot EMIR. Daarnaast wil DNB weten welke stappen pensioenfondsen hebben gezet om zich voor te bereiden op de verplichte clearing van renteswaps. Het pensioenfonds heeft het afgelopen jaar de vragen van de EMIR self-assessment beantwoord.

DNB onderzoek Valuta afdekking en Hypotheken

In 2017 heeft DNB een uitvraag gedaan naar de valuta-afdekking door pensioenfondsen. Het pensioenfonds heeft naar aanleiding van deze uitvraag geconcludeerd dat dit op orde is en dat er nog enkele verbeteringen mogelijk zijn. Dit wordt in 2018 doorgevoerd.

In september 2016 heeft DNB voor het eerst een uitvraag gedaan onder verzekeraars en pensioenfondsen naar de uitzettingen op Nederlandse hypotheke op het niveau van individuele leningen. Deze uitvraag wordt in 2018 herhaald.

Maatschappelijk Verantwoord Beleggingsbeleid 'next step'

Het pensioenfonds vindt maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB) belangrijk. In 2017 heeft het pensioenfonds het verantwoord beleggen beleid aangescherpt en vastgelegd in het beleidsdocument Maatschappelijk Verantwoord Beleggen. Daarnaast zijn de volgende stappen gemaakt:

- 1 In 2017 zijn de passieve BlackRock fondsen omgezet van ex- controversiële wapens naar de meer strikte Environmental, Social and Governance (ESG) variant van BlackRock. Dit betekent dat naast de huidige uitsluitingen op het gebied van controversiële wapens ook aandelen worden uitgesloten van bedrijven die mensenrechten schenden, die betrokken zijn bij corruptie en bedrijven die onvoldoende begaan zijn met het milieu.
- 1 Een van de redenen om over te gaan naar het Global High Yield Fonds is het verantwoord beleggen beleid binnen het fonds. Door deze overgang is sprake van een uitsluitings- en engagement beleid voor de high yield beleggingen. Door deze overgang wordt nu ook voor Global High Yield verantwoord belegd.

In 2018 onderzoekt het pensioenfonds mogelijke verdere stappen op het gebied van verantwoord beleggen, zoals opgenomen in het beleidsdocument MVB en het beleggingsplan 2018. Waaronder Global Compact uitsluitingen, green bonds en thematische engagement.

In de paragraaf "Verantwoord beleggen en corporate governance" wordt toegelicht hoe het huidige verantwoord beleggen beleid er uit ziet en hoe hier invulling aan wordt gegeven.

Evaluatie beleggingsbeleid

Op jaarbasis worden diverse onderdelen van het beleggingsbeleid geëvalueerd. In 2017 heeft het pensioenfonds onder andere de renteafdekking, de vermogensbeheerders en de beleggingscategorieën geëvalueerd. Laatstgenoemde heeft plaatsgevonden in het kader van het beleggingsplan 2018. Dit betreft een evaluatie van de geschiktheid van beleggingscategorieën en randvoorwaarden voor de beleggingsportefeuille. Onder andere op basis van zogenaamde asset class studies onderzoekt het pensioenfonds in hoeverre de verschillende beleggingscategorieën passen bij de investmentbeliefs en bijdragen aan een goede rendement/risico verhouding.

Vooruitblik 2018

In 2018 werkt het pensioenfonds een aantal onderwerpen en thema's uit, zoals verwoord in het beleggingsplan 2018. De voornaamste punten die op de agenda staan zijn:

ALM studie

In 2018 zal het pensioenfonds een ALM studie uit laten voeren, aangezien de laatste ALM studie dateert uit 2015 en het pensioenfonds ieder 3 jaar een ALM studie verricht voor de herijking van het beleid. Dit wordt middels een werkgroep vormgegeven. Waarbij er aandacht is voor de inputvariabelen, zoals een lange termijn economische scenarioset, het basisscenario en meerdere alternatieve economische scenario's.

Uitwerking MVB plan van aanpak en green bonds

Komend jaar zal het pensioenfonds onderzoeken of het toevoegen van green bonds aan de portefeuille toegevoegde waarde heeft en in hoeverre dit past binnen het MVB beleid en de investment beliefs van het pensioenfonds. Ook zal het bestuur overige vervolgstappen uit het MVB plan van aanpak bespreken en verder oppakken.

Onderzoek mogelijkheden verlaging beheerkosten

Het pensioenfonds zal in 2018 nader onderzoek verrichten naar de mogelijkheden van kostenverlaging door heroverweging van de belegging in relatief dure alternatieve beleggingscategorieën en/of een verschuiving naar (deels) passief beheer. Centraal hierin staan de gevolgen in termen van dekkingsgraad en rendement-/risicoprofiel. Dit is ook onderdeel van de ALM-studie in 2018. Voorts neemt het pensioenfonds een externe partij in de arm voor deze beoordeling en benchmarking van de beheerkosten, ook ten aanzien van andere pensioenfondsen. Hierbij wordt rekening gehouden met de beleggingsovertuigingen, -allocatie en -stijl van het pensioenfonds.

Invulling aandelenportefeuille

Er vindt een evaluatie plaats van de manager Russell en er wordt gekeken naar de gewenste invulling van de aandelenportefeuille. Eind maart 2018 is het wereldwijde multifactor aandelenmandaat van Robeco toegevoegd zoals eerder aangegeven.

Invulling Hypotheken

Komend jaar zal het pensioenfonds een search doen naar een tweede hypothekenmanager naast het SAREF Particuliere Hypothekenfonds voor de verdere opbouw van de hypothekenallocatie naar het strategische gewicht.

Portefeuillewaarde

De waarde van de portefeuille en de verdeling van het vermogen over de verschillende beleggingscategorieën eind 2017 en 2016 wordt weergegeven in onderstaande tabel:

Bedragen x € 1.000.000	2017			2016	
	Bedrag	Percentage	Normportefeuille*	Bedrag	Percentage
Aandelen	1.024,9	28,4%	26,2%	1.003,4	29,6%
Vastrentende waarden	1.707,7	47,2%	47,8%	1.582,2	46,7%
Alternatieve beleggingen	162,3	4,5%	8,9%	156,5	4,6%
Vastgoed	586,2	16,2%	16,1%	540,5	16,0%
Liquide middelen	133,5	3,7%	1,0%	103,5	3,1%
Totaal	3.614,6	100,0%	100,0%	3.386,1	100,0%
Waarde hedgeportefeuilles	8,4			32,3	
Totaal inclusief hedgeportefeuilles	3.623,0			3.418,4	

* Floating normgewichten per 31/12/2017.

Het bedrag aan liquide middelen is inclusief 126,4 miljoen (2016: 101,7 miljoen) in liquiditeitsfonds.

Rendementen

2017 was een goed beleggingsjaar voor het pensioenfonds. Aandelenmarkten noteerden in 2017 nieuwe records. Gesteund door een breed vertrouwen onder consumenten en producten, een sterk accommoderend monetair en fiscaal beleid door centrale banken behielden de markten hun positieve momentum. Het resultaat van de sterkere euro is terug te zien in het resultaat van de valuta afdekking (bijna 2% positief). De stijging van de rente leidde tot een licht negatief rendement voor de renteafdekking (integrale portefeuille) van ruim -2,4%.

Onderstaande tabel geeft de performance weer uitgesplitst naar de verschillende categorieën waarin door het pensioenfonds wordt belegd.

	2017 Portefeuille	2017 Benchmark
Aandelen	11,2%	10,8%
Vastrentende waarden	-0,6%	-0,6%
Alternatieve beleggingen	4,2%	5,2%
Vastgoed	8,2%	8,7%
Liquide middelen	-0,5%	-0,4%
Totaal (exclusief Integrale portefeuille, DAA en valuta overlay)	7,0%	7,1%
Integrale portefeuille	-2,4%	-2,9%
Valuta afdekking	2,0%	
Totaal inclusief overlays	5,6%	3,4%

Integrale portefeuille

Het renterisico van het pensioenfonds wordt afgedekt middels de integrale portefeuille (staatsobligaties euro, niet-staatsobligaties euro, hypotheek en renteswaps). Binnen de mandaatrichtlijnen kan worden ingespeeld op marktontwikkelingen. De performance was met -2,4% hoger dan de benchmark met -2,9%. Zowel staatsobligaties, niet-staatsobligaties als hypotheek lieten een rendement zien hoger dan de benchmark met een outperformance van respectievelijk: 0,3%, 0,6% en 2,0%.

Overige obligaties

Global High Yield

Bedrijfsobligaties met een lage kredietwaardigheid (high yield) hebben weer een goed jaar achter de rug. De faillissementsverliezen zijn laag door de gunstige macro-economische omgeving. De risico-opslagen daalden dan ook verder gedurende 2017. Het effectieve rendement op Global High Yield is nu laag vanwege de lage risico-opslag en de lage risicovrije rente. De portefeuille bleef dit jaar achter bij de benchmark door het meer defensieve en risicobewuste beleggingsbeleid van de High Yield managers. Het totale rendement voor de portefeuille kwam uit op -3,7% tegen -3,8% voor de benchmark.

Emerging Markets Debt

Schuld papier uit opkomende landen in harde valuta (EMD HC) kende een goed jaar. Het totaalrendement van deze categorie bedroeg ruim 8% (hedged naar euro). De Amerikaanse kapitaalmarktrente bleef nagenoeg constant gedurende het jaar. De risico-opslag daalde verder. Gemiddeld genomen zette het economische herstel in de opkomende landen door en de opkomende landen profiteerden van de depreciatie van de Amerikaanse dollar. Venezuela kwam door economisch wanbeleid in betalingsproblemen, maar dit bleef een lokaal probleem. Obligaties van opkomende landen genoteerd in lokale valuta (EMD LC) profiteerden van een daling van de renteniveaus. Het totaalrendement op deze obligaties bedroeg bijna 9%. Maar door de appreciatie van de euro ten opzichte van de opkomendelandenvaluta's kwam het totaalrendement voor de benchmark in euro's een stuk lager uit, namelijk op 1,2%. De performance van de beide EMD LC managers (Investec en Stone Harbor) was gemiddeld 2,3% en overtrof de benchmark. Voor EMD HC bleef de manager Pictet met een rendement van 6,6% achter bij de benchmark (8,2%).

Aandelen

Aandelenmarkten noteerden in 2017 nieuwe records. De MSCI All Country World Investible Market Index sloot op een all-time high van 2.107 punten met ruim 8,9% (in euro's). Van de 73 aandelenmarkten wereldwijd bleven slechts 9 markten in lokale valuta achter bij het slot van 2016. Voor het tweede achtereenvolgende jaar versloegen de aandelen uit opkomende markten de aandelen uit ontwikkelde markten. China's gewicht in opkomende markten steeg naar 25%. De aandelenbeleggingen zijn voor het overgrote deel ondergebracht in (multi-manager) beleggingsfondsen bij Russell Investments. Vooral het opkomende landen fonds presteerde goed met een absoluut rendement van 18,9%. Het fonds bleef daarmee wel achter bij de benchmark (20,6%). De aandelen wereld portefeuille presteerde met een rendement van 10,7% beduidend beter dan de benchmark met een rendement van 7,5%. De aandelen Europa fondsen presteerden met 10,2% per saldo in lijn met de benchmark. Het UK fonds bleef dit jaar wederom achter met 8,9% versus 10,2%. Daarnaast wordt deelgenomen in een tweetal indexfondsen van BlackRock (Europa en VS) en in een fonds van Numeric voor Aandelen Japan. Het totale rendement voor de aandelenportefeuille kwam uit op 11,2% versus 10,8% voor de benchmark.

Alternatieve beleggingen

Infrastructuur

Het pensioenfonds belegt sinds 2006 in de beleggingscategorie infrastructuur, waarbij wordt belegd in projecten die de basis vormen van een samenleving ten behoeve van onderwijs, gezondheidszorg en veiligheid, transport over weg, spoor, water en door de lucht en het voorzien in gas, water, elektriciteit en telecommunicatie. Het pensioenfonds doet geen directe investeringen in infrastructuur, maar investeert via niet-beursgenoteerde infrastructuurfondsen onder leiding van professionele managers. De voornaamste redenen om te beleggen in infrastructuur zijn portefeuille-diversificatie, evenredigheid met inflatie of economische groei, stabiele en voorspelbare cashflows, goede risico-rendementsverhouding en het lange termijn karakter. De meest aantrekkelijke markten voor infrastructuurbeleggingen zijn markten met een stabiel politiek klimaat in combinatie met consistente wet- en regelgeving.

Op basis van het strategisch plan infrastructuur 2017-2020 heeft het pensioenfonds zijn infrastructuurportefeuille verder geoptimaliseerd. De infrastructuurportefeuille bestaat uit beleggingen in diverse niet-beursgenoteerde infrastructuurfondsen met honderden onderliggende infrastructuurassets. De infrastructuurportefeuille van het pensioenfonds bevindt zich in een transitiefase waarbij bestaande beleggingen worden verkocht en nieuwe beleggingen worden gekocht. In 2017 zijn assets door beleggingsfondsen voornamelijk met een hoge premie verkocht vanwege de gunstige marktomstandigheden. Door de verkoop van beleggingen die niet strategisch zijn, is het risicoprofiel van de infrastructuurportefeuille verbeterd. Nieuwe investeringen die geselecteerd zijn, passen bij de langetermijnstrategie van het pensioenfonds.

De doelomvang van de infrastructuurportefeuille van het pensioenfonds is 3% van de totale beleggingsportefeuille, wat begin 2017 neerkomt op een doelvermogen van € 102 miljoen. De omvang van de infrastructuurportefeuille is in 2017 door verkopen van assets afgenomen van € 99 miljoen aan het begin van 2017 naar € 79 miljoen op kasbasis ultimo 2017. In 2017 zijn veel nieuwe investeringen geselecteerd die de komende jaren ervoor gaan zorgen dat de beleggingen in infrastructuur gaan toenemen. Inclusief deze commitments komt de infrastructuurportefeuille uit op € 147 miljoen per ultimo 2017. De beleggingen bestaan uitsluitend uit indirecte, niet-beurgenoteerde infrastructuurbeleggingen in Europa, Verenigde Staten en Australië. De infrastructuurportefeuille is ultimo 2017 gespreid naar de sectoren energie (36%), transport (32%), nutsvoorzieningen (24%), communicatie (6%) en sociale infrastructuur (2%).

De gehanteerde benchmark voor infrastructuurbeleggingen is een absoluut rendement van 6,5% over een 3-jaars gemiddelde. De infrastructuurportefeuille van het pensioenfonds heeft over 2017 een totaalrendement behaald van 14%. Dit is voornamelijk een resultaat van het gunstige verkoopmoment voor sommige assets.

Private equity

In 2017 was er net als vorig jaar sprake van een sterke fusie en overname markt wat terug te zien was in het hoge percentage verkopen door private equity fondsen. Het pensioenfonds heeft een relatief kleine positie (circa €40 miljoen) in private equity. Dit wordt de komende jaren verder opgebouwd conform het strategische gewicht.

Grondstoffen

Grondstoffen eindigden het jaar in de plus. Vooral de industriële metalen profiteerden van de sterke economische expansie. De koperprijs steeg met meer dan 30%. De olieprijs stond in de eerste helft van 2017 nog onder druk, maar herstelde sterk in de tweede helft. Het overaanbod van olie van de afgelopen jaren is sterk afgenomen en diverse olieproducerende landen continueerden de afgesproken productiebeperking. De prijs voor een vat Brent olie bedroeg eind 2017 circa \$67, tegen \$57 eind 2016. De actieve beleggingsstrategie van Achmea IM heeft ook dit jaar waarde toegevoegd. Het rendement kwam uit op 7,3%, een outperformance van 4,9% vergeleken met de benchmark. In 2018 is de positie in grondstoffen conform strategische portefeuille volledig afgebouwd.

Hedge Fondsen

De hedge fund allocatie bestaat uit twee strategieën - CTA en Global Macro - die beiden inspelen op ontwikkelingen in globale markten. Beide strategieën verdienden aan de sterke aandelenmarkt maar verloren op andere markten waaronder valuta en obligaties. De stijging van de euro en het Britse pond was onverwacht en kostte rendement. Door de sterke groeicijfers en het afbouwen van monetair beleid hadden de meeste managers een stijgende rente verwacht. Dit bleef uit, waardoor de short posities in obligaties niets opleverden. De hedgefonds portefeuille behaalde in 2017 een rendement van -6,8%. (benchmark 2,1%).

Vastgoed

Eind 2017 bestaat de portefeuille uit 25 vastgoedbeleggingen met een totale omvang van circa € 586 miljoen. Het overallbeeld van de vastgoedperformance is positief. Marktherstel heeft verder doorgezet in nagenoeg alle Europese landen, terwijl de Amerikaanse markt aanhoudend sterk blijft. De kantoren-, woningen- en bedrijfsruimten sector laten goede rendementen zien. De winkelsector blijft in sommige markten, zoals Nederland, wat achter. Wereldwijd wordt in 2018 een iets lagere marktactiviteit verwacht, resulterend in lagere beleggingsvolumes dan in 2017, als gevolg van macro-economisch beleid (rentestijging) en cyclische ontwikkelingen (einde vastgoedhausse in zicht?).

Het jaar 2017 was wederom een goed jaar voor vastgoed, met aanhoudend hoge rendementen en transactievolumes. Nederlandse woningen was één van de beste Europese beleggingssectoren, waardoor de Nederlandse vastgoedmarkt als geheel tot de best presterende Europese vastgoedmarkten behoorden (totaalrendement van 12,4%).

De groei van de wereldeconomie spreidt zich over meer landen uit. Dit is met name in het voordeel van landen met een open economie en een hoge export, zoals Duitsland en Nederland. Nederland profiteert volop van de groeiversnelling van de eurozone en is inmiddels in termen van BBP-groei koploper van Europa, voor het eerst sinds 2007. Ook de groeiverwachting voor 2018 is voor Nederland bijgesteld, deze was 1,8% en bedraagt nu 2,2%. Wereldwijd hebben institutionele beleggers hun doelallocatie naar vastgoed in 2017 verhoogd van 9,9% naar 10,1%. De werkelijke exposure naar vastgoed is 9,1%.

De doelomvang van de vastgoedportefeuille is in 2017 16% van het totale vermogen van het pensioenfonds. Ultimo 2017 bedroeg de omvang van de vastgoedportefeuille circa 16,4% (17,5% inclusief de afgegeven commitments). De beleggingen bestaan uitsluitend uit direct en indirect, niet-beursgenoteerd, vastgoed. Ultimo 2017 omvat de portefeuille 1 vastgoedobject en 24 vastgoedfondsen in Nederland, West-Europa en de Verenigde Staten. De vastgoedportefeuille is gespreid naar sectoren, landen, risico en managers.

Het jaar 2017 stond in het teken van verdere optimalisatie van de portefeuille als onderdeel van het strategisch plan 2017-2019. In totaal is in 2017 voor circa € 95 miljoen geïnvesteerd in Europees niet-beursgenoteerd woning- en winkelvastgoed. Daarnaast is in totaal voor circa € 75 miljoen aan direct vastgoed en niet-beursgenoteerd vastgoed verkocht.

Het positieve resultaat van 8,2% inclusief valutaresultaat is het gevolg van met name de Amerikaanse Vastgoedmarkt en de Nederlandse woningmarkt. Op vergelijkingsbasis met de benchmark van 8,7% is er sprake van een underperformance.

Vooruitblik markten 2018

Economie en monetair beleid: verdere stappen richting normalisatie

De vooruitzichten voor de wereldeconomie blijven gunstig. Vertrouwenscijfers, voor zowel consumenten als producenten, staan op recordniveaus en duiden op aanhoudende groei. In de Verenigde Staten kan het goedgekeurde belastingplan leiden tot een groei-impuls voor de economie. De inflatie blijft voorlopig laag, maar beweegt uiteindelijk richting de doelstelling van de centrale banken. Centrale banken zullen de komende jaren in een gematigd tempo het monetaire beleid normaliseren. De Fed zal doorgaan met het verhogen van de beleidsrente en het terugbrengen van de omvang van de balans. De ECB verkleint de omvang van het opkoopprogramma in 2018 naar €30 miljard per maand. Vooralsnog is er geen definitieve einddatum voor dit programma. Als het economische herstel doorzet, zal de ECB het programma naar verwachting eind 2018 beëindigen.

Financiële markten en risico's

De verwachte middellangetermijnrendementen voor de meeste beleggingscategorieën zijn laag. De laagrisicobeleggingen leveren naar verwachting een zeer laag of zelfs negatief rendement op. Maar ook voor de risicovollere beleggingscategorieën zijn de verwachte rendementen laag. Vooral Global High Yield is onaantrekkelijk geworden. Op dit moment hebben beleggingen uit de opkomende landen de voorkeur, zowel bij aandelen als bij obligaties (EMD LC). Door de relatief hoge waarderingen zijn de meeste categorieën wel kwetsbaarder geworden voor tegenvallers. Tegenvallende macro-ontwikkelingen, een sterker dan verwachte verkrapping van het monetaire beleid of een escalatie van politieke spanningen kunnen leiden tot een stijging van de volatiliteit. Op politiek vlak zijn er nog wel wat onzekerheden, zoals het verloop van de brexit-onderhandelingen en de Italiaanse verkiezingen in het voorjaar.

Verantwoord beleggen en corporate governance

Het pensioenfonds vindt het belangrijk invulling te geven aan maatschappelijk verantwoord beleggen (MVB). Periodiek wordt het MVB beleid geëvalueerd om vast te stellen of dit nog aansluit bij de principes en doelstellingen. In 2016 heeft het pensioenfonds een analyse gemaakt van de verbetermogelijkheden rond MVB beleid. In 2017 is een aantal van deze maatregelen uitgevoerd. Zo zijn de High-Yield beleggingen omgezet naar het High-Yield beleggingsfonds van Achmea IM, waarop een uitgebreid MVB-beleid van toepassing is. Ook zijn de Europese en Amerikaanse BlackRock fondsen gedurende het jaar omgezet naar een ESG-screened variant. Dit betekent dat zowel producenten van controversiële wapens, als ook schenders van het Global Compact zijn uitgesloten van beleggingen. Het pensioenfonds heeft in 2017 de intentieverklaring van de Pensioenfederatie om te komen tot een Internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) convenant ondertekend.

Uitgangspunten

Bij het in praktijk brengen van ons MVB beleid hanteert het pensioenfonds het Global Compact van de Verenigde Naties als leidraad. Dit VN-initiatief op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen bestaat uit tien basisprincipes. Die hebben weer betrekking op vier hoofdthema's:

- | Mensenrechten
- | Arbeidsnormen
- | Milieu
- | Anticorruptie

Het VN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun eigen invloedssfeer kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie respecteren, ondersteunen en uitoefenen. De principes van het Global Compact zijn afgeleid van internationale conventies en verdragen, zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de principes van de International Labour Organisation (ILO).

Hoe brengt het pensioenfonds het beleid in praktijk?

Het pensioenfonds maakt gebruik van onderstaande instrumenten bij het in praktijk brengen van het verantwoord beleggen beleid:

1. Uitsluitingsbeleid;
2. Engagement, het aangaan van de dialoog met ondernemingen;
3. Corporate governance en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen.

1. Uitsluitingsbeleid

Voldoen bedrijven en landen niet aan onze maatschappelijke normen, dan beleggen we niet in deze ondernemingen of landen. De volgende soorten bedrijven en landen sluiten wij uit van onze beleggingen:

- 1 Fabrikanten van controversiële wapens: controversiële wapens zijn voor ons wapens die onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken en die geen onderscheid maken tussen burgerdoelen en militaire doelen.
- 1 Landen waartegen sancties van kracht zijn: tegen sommige landen zijn sancties ingesteld. Bijvoorbeeld omdat machthebbers op systematische wijze de fundamentele mensenrechten van hun burgers schenden. Of wanneer er sprake is van een hoge mate van corruptie.

Bij het bepalen wat controversiële wapens zijn zoekt het pensioenfonds aansluiting bij internationale verdragen die door Nederland ondertekend zijn zoals het verdrag van Ottawa, (verbod op antipersoonsmijnen) en verdrag van Oslo (verbod op clusterbommen). De samenstelling van de lijst van ondernemingen die controversiële wapens produceren wordt gemaakt aan de hand van de onderzoeksresultaten van een extern onderzoeksbureau.

2. Engagement, het aangaan van de dialoog met ondernemingen

Doel van engagement, het aangaan van dialoog met een onderneming, is om een beter en duurzaam gedrag van de onderneming te bewerkstelligen en daarnaast om aandeelhouderswaarde te creëren. Bij het aangaan van de dialoog staan de uitgangspunten van het VN Global Compact centraal. Engagement wordt met name toegepast op aandelenbeleggingen. Echter, het pensioenfonds is aan het onderzoeken of engagement ook toegepast kan worden op de ondernemingen in de vastrentende waarden portefeuille.

3. Corporate governance en stemmen op aandeelhouders vergaderingen

Corporate governance wordt vaak vertaald met goed ondernemingsbestuur. Het heeft betrekking op de verhoudingen tussen de verschillende organen van een onderneming zoals de raad van bestuur, raad van commissarissen, aandeelhouders en andere belanghebbenden, waarbij rekenschap, transparantie en toezicht een centrale rol spelen. Het uitoefenen van stemrechten op aandeelhoudersvergaderingen is een van de belangrijkste aandeelhoudersrechten. Het pensioenfonds onderschrijft de uitgangspunten voor goed ondernemingsbestuur van het International Corporate Governance Network en de Nederlandse Corporate Governance Code.

Toepasbaarheid beleid

Het MVB beleid kan direct worden toegepast op beleggingen die zijn vormgegeven in eigen beleggingsmandaten van het pensioenfonds. Wanneer het pensioenfonds echter gebruik maakt van beleggingsfondsen is het niet mogelijk een eigen verantwoord beleggen beleid toe te passen. Dan is het beleid van de aangestelde fondsbeheerder leidend voor de invulling en uitvoering van een eventueel verantwoord beleggen beleid. Gezien de samenstelling van de huidige portefeuille is het niet mogelijk om het MVB beleid op alle beleggingen toe te passen. Bij toekomstige wijzigingen van de samenstelling en invulling van de beleggingsportefeuille en managers selectie zullen MVB-overwegingen worden meegenomen in het proces.

Aandelen

De aandelenbeleggingen zijn momenteel voor het overgrote deel ondergebracht in (multi-manager) beleggingsfondsen bij Russell Investments waarin meerdere institutionele beleggers participeren. Dit betekent dat het niet mogelijk is om de eigen uitgangspunten van het maatschappelijke verantwoord beleggen beleid toe te passen. Russell Investments voert een eigen MVB-beleid, waarbij ze op aandeelhoudersvergaderingen stemt, engagement toepast en een uitsluitingsbeleid ten aanzien van controversiële wapens (clustermunitie) voert. Russell Investments rapporteert jaarlijks op hoofdlijnen over het gevoerde ESG-beleid. Het pensioenfonds publiceert deze rapporten op haar website. Daarnaast is ook blootstelling naar Europese en Amerikaanse aandelenbeleggingen opgebouwd via BlackRock. Op deze indexbeleggingsfondsen is het eigen uitsluitingsbeleid niet toepasbaar. Zowel de Europese als de Amerikaanse fondsen hebben wij in 2017 omgezet naar een ESG-variant inclusief uitsluiting van controversiële wapen en van Global Compact schenders. Het pensioenfonds heeft deze omzetting onderschreven aangezien dit past bij de ambitie van het pensioenfonds om over een steeds groter gedeelte van de portefeuille een verantwoord beleggingsbeleid te voeren.

Vastrentende waarden

Het pensioenfonds heeft voor de bedrijfsleningenportefeuille een eigen discretionair mandaat. Hierop is het uitsluitingsbeleid toegepast. Als gevolg daarvan wordt er niet belegd in leningen van ondernemingen die controversiële wapens produceren. Eind 2017 hebben wij 50 ondernemingen uitgesloten van het beleggingsuniversum als gevolg van dit gevoerde beleid.

De discretionaire Global High Yield beleggingen zijn in 2017 overgeheveld naar een multimanager Global High Yield fonds van Achmea IM met dezelfde managers en richtlijnen. Voor dit fonds is een uitgebreid MVB-beleid van toepassing. Zo worden producenten van controversiële wapens en schenders van het Global Compact uitgesloten. Een van de redenen voor deze transitie was dat het fonds een uitsluitingsbeleid heeft dat nauw aansluit bij het MVB beleid van het pensioenfonds. Dit past bij de ambitie en het streven van het pensioenfonds om MVB een steeds groter rol te laten spelen in de portefeuille. Voor staatsobligaties geldt dat niet belegd kan worden in obligaties van landen waartegen de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een sanctie heeft uitgeroepen.

Vastgoed

Maatschappelijk verantwoord beleggen maakt integraal onderdeel uit van het beheer van de vastgoedbeleggingen. In 2017 is hieraan uitvoering gegeven door actief aandeelhouderschap, het periodiek toetsen van de uitsluitingslijst en het tonen van betrokkenheid bij duurzaamheid en governance. Zo wordt van de vastgoedbeleggingen verwacht dat zij participeren in een duurzaamheidsbenchmark voor de vastgoed (GRESB, Global Real Estate Sustainability Benchmark). Op dit moment neemt 99% van de vastgoedbeleggingen van het pensioenfonds hieraan deel en scoort de portefeuille bovengemiddeld op duurzaamheid.

Alternatieve beleggingen

Duurzaamheid is een belangrijk onderdeel voor de keuze van de beleggingen in infrastructuur. Sinds 2016 is het beleid van het pensioenfonds dat alle infrastructuurbeleggingen tegen de meetlat van GRESB-infrastructuur assessments worden gehouden om zo de ESG-prestaties van de portefeuille te verbeteren.

Voor nieuwe investeringen wordt duurzaamheid meegenomen als belangrijk criterium voor de selectie. Het aandeel duurzame energie assets is in 2017 iets verder toegenomen van 22,9% naar 24,3% van de totale portefeuille. Dit zijn investeringen in zonne-energie, windenergie, waterkracht en andere vormen van duurzame energieopwekking en -opslag.

FINANCIËLE POSITIE

Bij de beoordeling van de financiële positie door de certificerend actuaire is bepalend de mate van waarschijnlijkheid dat het pensioenfonds kan voldoen aan de verplichtingen aangegaan tot balansdatum.

De actuaire heeft verklaard dat de vermogenspositie van het pensioenfonds naar zijn mening slecht is, vanwege een dekkingstekort.

Dekkingsgraad

	31-12-2017	31-12-2016	31-12 2015	31-12 2014	31-12 2013
	%	%	%	%	%
Aanwezige dekkingsgraad	100,8	94,4	95,6	101,4	104,3
Beleidsdekkingsgraad	99,0	90,4	97,1	105,2	-
Reële dekkingsgraad	121,4	110,6	117,0	-	-
Vereiste dekkingsgraad	122,0	121,8	122,4	118,0	119,5
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,3	104,2	104,3	104,2	104,3

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur.

Ter illustratie wordt in de onderstaande tabel de dekkingsgraad getoond, indien de onvoorwaardelijke toeslag op de pensioenaanspraken en -rechten geen 2% per jaar, maar 0,0% of 3,0% per jaar zou bedragen.

Dekkingsgraad alternatieve onvoorwaardelijke toeslag

	technische voorziening	dekkingsgraad
Geen toeslag	2.378.379	152,2%
Onvoorwaardelijke toeslag 2,0% (aanwezige dekkingsgraad)	3.590.397	100,8%
Onvoorwaardelijke toeslag 3,0%	4.519.731	80,1%

De onvoorwaardelijke toeslag van 2%, oftewel de toezegging van het pensioenfonds aan de deelnemers om de opgebouwde pensioenen in alle toekomstige jaren met minimaal 2% te verhogen, betreft een recht van de deelnemer en kan door het pensioenfonds niet worden verlaagd. De onvoorwaardelijke toeslag op de opgebouwde en bereikte pensioenen van 2% per jaar vertegenwoordigt per 31 december 2017 een waarde van 1.212.018. Dit betekent dat de dekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2017 152,2% zou bedragen, indien de toezegging om de pensioenen in de toekomst jaarlijks met 2% te verhogen niet van toepassing zou zijn. Bij het vergelijken van de dekkingsgraad van het pensioenfonds met andere pensioenfonds die geen onvoorwaardelijke toeslag kennen, is het relevant om hiermee rekening te houden.

Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2017 en 2016 en de wijzigingen daarin blijken uit het volgende overzicht (x €1.000):

	2017	2016
Resultaat op beleggingen/marktrente	247.593	-25.184
Resultaat op premies	-20.267	-9.231
Resultaat op kosten	1.202	1.137
Resultaat op uitkeringen/afkopen	-188	-55
Resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid	-300	205
Resultaat op overlevingskansen	3.823	276
Resultaat op waardeoverdrachten	-	-3
Resultaat op wijziging grondslagen	-	-29.746
Resultaat op incidentele mutaties	-246	2.030
Resultaat op overige oorzaken	-	-167
Resultaat	231.617	-60.738

Toelichting resultaat

Resultaat op beleggingen/marktrente

Het resultaat op rendement en wijziging rentetermijnstructuur is gelijk aan de behaalde beleggingsopbrengsten, vermeerderd met de mutatie van de technische voorzieningen vanwege de wijziging van de marktrente gedurende het verslagjaar en verminderd met de technisch benodigde interest. De beleggingsopbrengsten zijn verminderd met de kosten voor vermogensbeheer.

Resultaat op premies

Het resultaat op premies is het verschil tussen enerzijds de ontvangen premies verminderd met de kostenopslag van 13% en anderzijds het bedrag dat actuariael benodigd is voor de jaarlijkse opbouw van de pensioenaanspraken en de jaarlijkse risicodekking.

Resultaat op kosten

Het resultaat op kosten bestaat enerzijds uit de toevoeging aan en vrijval uit de kostenvoorziening en de opslag voor kosten in de premies en anderzijds uit de werkelijke kosten volgens de rekening van baten en lasten.

Resultaat op uitkeringen/afkopen

Het resultaat op uitkeringen bestaat uit het verschil tussen de daadwerkelijk gedane pensioenuitkeringen en afkopen en de vrijval uit de technische voorziening (TV) ten behoeve van deze uitkeringen en afkopen.

Resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid

De opslag in de premies van de actieve deelnemers die dient ter dekking voor de voortzetting van de pensioenopbouw in geval van blijvende en volledige beroepsarbeidsongeschiktheid, bedraagt 3,75%. Sinds 1 januari 2015 is de dekking voor premievrijstelling bij beroepsarbeidsongeschiktheid vrijwillig geworden.

Dit bedrag verminderd met de kosten door toekenning premievrijstelling gedurende het jaar geeft het resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid weer.

Resultaat op overlevingskansen

Aan de berekening van de TV liggen overlevingstafels ten grondslag. Op basis van die overlevingstafels wordt door overlijden bij verzekeringen met een risico van langlevens (ouderdomspensioen, ingegaan invaliditeitspensioen en ingegaan partnerpensioen) een zekere vrijval uit de TV verwacht. Deze vrijval vanuit de TV wordt de risicopremie bij verzekeringen met risico van langlevens genoemd. Als in werkelijkheid niemand overlijdt, treedt deze risicopremie als verlies op. Bij deze verzekeringen (langlevens) is dus de risicopremie het maximale verlies.

Bij verzekeringen met risico van kortlevens (latent partnerpensioen) wordt juist verwacht dat door overlijden de TV moeten worden verhoogd. Dit wordt de risicopremie bij verzekeringen met risico van kortlevens genoemd. De risicopremie geeft dus de gemiddelde verwachte stijging van de huidige TV door overlijden aan. Daarnaast bevat de kostendekkende premie een component voor dekking van het nabestaandenspensioen bij overlijden waarvoor nog geen TV zijn opgebouwd. Deze is beschikbaar voor financiering van het ingaande nabestaandenspensioen.

Resultaat op waardeoverdrachten

Het resultaat op waardeoverdrachten is ontstaan door het verschil tussen het saldo van de overgedragen en overgenomen waardeoverdrachtskapitalen enerzijds en de mutatie in de TV door het saldo van de overgedragen en overgenomen pensioenverplichtingen anderzijds. Het resultaat wordt voornamelijk veroorzaakt doordat de werkelijk ontvangen en betaalde overdrachtsommen berekend worden volgens de wettelijke rekenregels, terwijl de mutatie in de TV wordt bepaald op basis van de fondsgrondslagen.

De kostendekkende, gedempte kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 125 van de Wvb zijn als volgt:

	2017	2016
Kostendekkende premie	104.360	88.890
Gedempte kostendekkende premie	37.680	36.560
Feitelijke premie	67.414	65.365

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2017	2016
Inkoop onvoorwaardelijke aanspraken	79.796	66.806
Risicopremie	2.227	2.081
Solvabiliteitsopslag	17.881	15.431
Uitvoeringskosten -/- vrijval uitbetalingskosten	4.456	4.572
	<u>104.360</u>	<u>88.890</u>

De samenstelling van de gedempte kostendekkende premie is als volgt:

	2017	2016
Inkoop onvoorwaardelijke aanspraken	23.380	22.413
Risicopremie	904	957
Uitvoeringskosten -/- vrijval uitbetalingskosten	4.456	4.572
Voorwaardelijke onderdelen	8.940	8.618
	<u>37.680</u>	<u>36.560</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

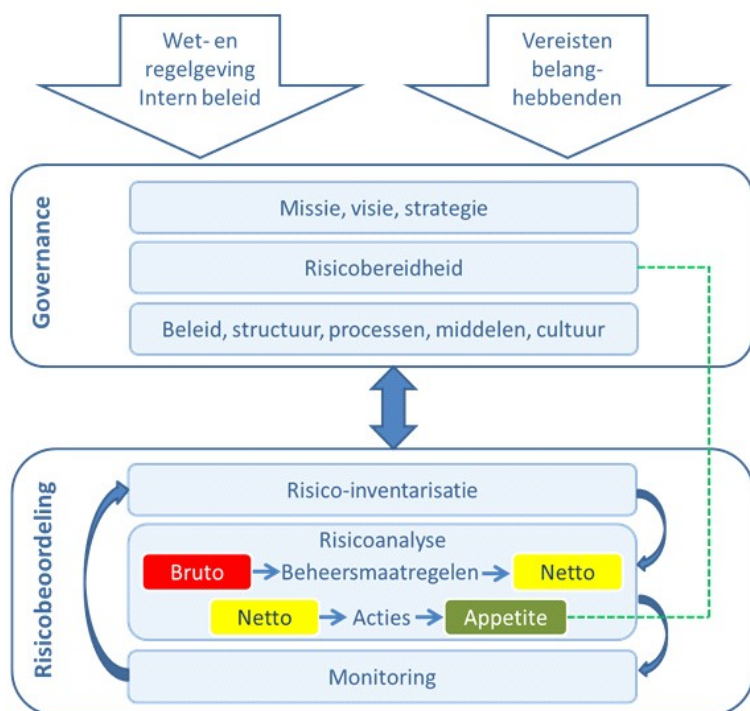
	2017	2016
Inkoop aanspraken (inclusief 3% toekomstige toeslag)	46.926	44.965
Risicokoopsom overlijden	1.188	847
Risicokoopsom arbeidsongeschiktheid	626	913
Solvabiliteitsopslag	10.918	11.120
Kosten verslagjaar	7.756	7.520
	<u>67.414</u>	<u>65.365</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is bepaald op basis van een indicatieve/benaderde uitsplitsing.

RISICOPARAGRAAF

Risicobeleid

Het pensioenfonds hanteert een integrale risicomanagementaanpak, uitgaande van onderstaande principes.

Governance

Het bestuur is verantwoordelijk voor het realiseren van de doelstellingen van het pensioenfonds, volgend vanuit de missie, visie en/of strategie van het pensioenfonds. Het bestuur bepaalt de koers van het pensioenfonds en weegt de factoren af die de koers positief of negatief beïnvloeden. Het bestuur wordt bij het streven om de doelstellingen te bereiken met onzekerheden geconfronteerd. Voor het bestuur is het van belang om vast te stellen welke mate van onzekerheid als acceptabel wordt beschouwd (de risicobereidheid). Integraal risicomanagement stelt het bestuur in staat om op een efficiënte en effectieve wijze om te gaan met onzekerheid en de hieraan verbonden risico's en kansen en het beleid, de structuur, de processen en middelen en de cultuur daarop af te stemmen.

Het doel van risicomanagement is om de onzekerheid te managen van mogelijk optredende gebeurtenissen die het realiseren van de strategie in de weg kunnen staan. Voor een adequaat risicomanagement binnen het pensioenfonds is het belangrijk dat er begrip en duidelijkheid is over de belangrijkste uitgangspunten ten aanzien van risicomanagement in de organisatie en dat er uniform en integraal naar wordt gehandeld. Als het bestuur tekortkomingen in de beheersing signaleert, dan worden aanvullende beheersmaatregelen (acties) ondernomen om de beheersing te versterken. Het bestuur definieert "risico" daarbij als de mogelijke afwijking van de ten doel gestelde uitkomsten. Afwijkingen kunnen impact hebben op:

- de waarde, het kapitaal of de inkomsten van het pensioenfonds;
- de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden van het pensioenfonds ;
- de organisatiedoelen of toekomstige mogelijkheden van het pensioenfonds.

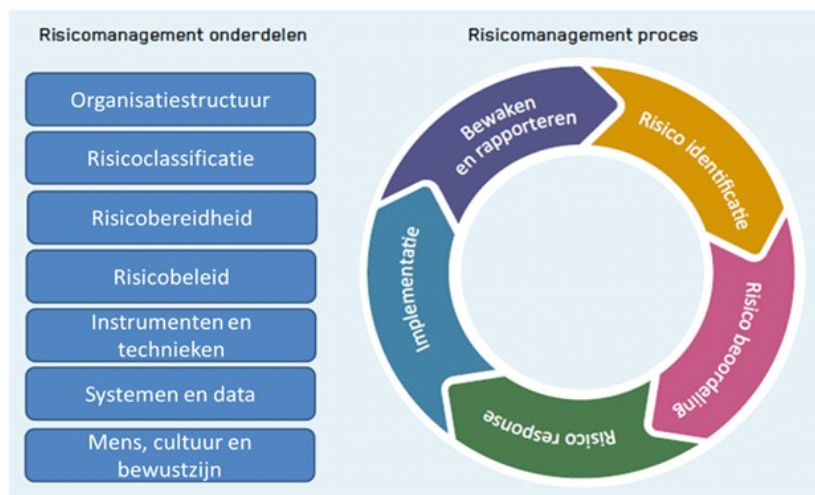
De uitgangspunten ten aanzien van de inrichting van risicomanagement in de governancestructuur van het pensioenfonds zijn:

- Het pensioenfonds kiest voor een integrale benadering bij het managen van risico's. Adequaat risicomanagement maakt onderdeel uit van de sturing en is onderdeel van de sturing van de organisatie (bij het pensioenfonds en diens uitbestedingspartners).
- De governancestructuur is zodanig ingericht dat de onafhankelijkheid van het tweedelijns respectievelijk derdelijns risicomanagement ten opzichte van de eerste respectievelijk eerste en tweede lijn binnen het pensioenfonds is gewaarborgd.
- De risico-governance wordt jaarlijks beoordeeld door het bestuur om vast te stellen in hoeverre deze toereikend is ten aanzien van het ondersteunen bij het realiseren van de strategische doelstellingen van het pensioenfonds.

Het integraal risicomanagementraamwerk beschrijft het risicomanagementsysteem van het pensioenfonds. Het raamwerk beschrijft hoe de risico's bij het pensioenfonds in de organisatie worden beheerst bij het streven naar de realisatie van de bedrijfsdoelstellingen. Het raamwerk draagt ertoe bij dat risico-informatie op een goede manier tot stand komt, wordt gerapporteerd en wordt gebruikt als basis voor besluitvorming en verantwoording. Ook ondersteunt het raamwerk bij het effectief beheersen van de risico's. Met integraal risicomanagement beoogt het pensioenfonds een aantal doelstellingen te realiseren:

- Kwaliteit van de besluitvorming. Integraal risicomanagement zorgt ervoor dat het bestuur risico-gewogen informatie ontvangt gebaseerd op de samenhang van alle risico's.
- Bewuste risicosturing. Integraal risicomanagement stelt het bestuur in staat om bewuster te sturen op risico's en risicospreiding. Welke risico's wil het bestuur nemen en welke vermijden?
- Voorkomen van over- en onderbeheersing. Door interne beheersing explicieter te koppelen aan de risicobereidheid kan voorkomen worden dat het pensioenfonds een raamwerk optuigt dat te zwaar of te licht is.

Het raamwerk bestaat uit zeven risicomanagementonderdelen. Voor het borgen van kwaliteit wordt gewerkt met een cyclus voor het beheer van de verschillende onderdelen van het raamwerk. Voor een eenduidige benadering van de beheersing van risico's is daartoe een risicomanagementproces gedefinieerd. De onderdelen en het proces zijn in onderstaande figuur beschreven.

Risico-inschattingen, beheersmaatregelen en acties kunnen wijzigen naar aanleiding van interne en externe ontwikkelingen, maar ook door nieuwe inzichten. Integraal risicomanagement is daardoor een continu proces van inrichten, uitvoeren, rapporteren en bijsturen.

Het risicomanagementbeleid is in 2017 integraal herzien en alle risicocategorieën (hoofd- en deelrisico's) zijn integraal herijkt.

Het pensioenfonds herkent zeven sleutels tot een succesvolle toekomst:

Sleutel 1: een passende pensioenregeling

Sleutel 2: effectieve communicatie

Sleutel 3: een goede en stabiele financiële positie

Sleutel 4: voldoende professionele ondersteuning

Sleutel 5: een bestuur dat voldoet aan de eisen van geschiktheid

Sleutel 6: goede samenwerking tussen bestuur en controlerende organen

Sleutel 7: samenwerking met andere pensioenfonds

Op basis van de zeven sleutels tot een succesvolle toekomst (de strategische doelstellingen) heeft het bestuur zijn risicobereidheid bepaald. Hierbij is gebruik gemaakt van het Risk Appetite Value Chain © (RAVC)-model. Dit model geeft handvatten om de risicohouding en risicobereidheid tastbaar te implementeren langs vier domeinen:

- Besturingsfilosofie (Gedrag, Leiderschap & Cultuur);
- Kapitaalmanagement (Solvabiliteit, Liquiditeit & Rentabiliteit);
- Reputatiemanagement (Imago, Identiteit & Integriteit);
- Product, Markt, Klant & (IT-)Organisatie (Producten & (IT-)Processen).

In totaal zijn er door het bestuur 28 beliefs benoemd als risicobereidheidsprincipes. Het bestuur onderscheidt verschillende niveaus van risicobereidheid voor deze beliefs.

Risicobeoordeling

Risico's worden kwantitatief en kwalitatief beoordeeld op basis van de waarschijnlijkheid van het optreden van het risico (kans) en de impact daarvan op het behalen van de doelstellingen.

Bij de risicoanalyse wordt een onderscheid gemaakt tussen het bruto risico, het netto risico en de risk appetite (als weergave van de risicobereidheid).

Het bruto risico is het risico zonder rekening te houden met eventuele beheersmaatregelen die het bestuur treft om de waarschijnlijkheid en/of impact te beperken. Het bruto risico is afhankelijk van de context waarbinnen het pensioenfonds opereert en haar doelstellingen.

Ten aanzien van het bruto risico zijn vanuit de risicobereidheid van het pensioenfonds vier mogelijke reacties:

- 1 het risico accepteren;
- 1 het risico reduceren door het nemen van aanvullende beheersmaatregelen;
- 1 het risico vermijden door de activiteiten die geraakt worden door het risico te staken;
- 1 het risico overdragen door de activiteiten die door het risico geraakt worden (deels) uit te besteden.

Het netto risico is het risico dat overblijft nadat is gereageerd op de bruto risico's. Indien het netto risico vanuit de risicobereidheid (nog) niet acceptabel is, worden aanvullende acties gedefinieerd om tot de gewenste risicosituatie (de risk appetite) te komen.

Strategische risico's

Vanuit de zeven sleutels tot een succesvolle toekomst (de strategische doelstellingen) zijn strategische risico's geïdentificeerd. Hiervan zijn het bruto en netto risico bepaald en afgezet tegen de risk appetite met bijbehorend risk response. Op alle risico's zijn beheersmaatregelen van toepassing. Deze leiden meestal tot geaccepteerde restrisico's en ten aanzien van een aantal dossiers besluit het bestuur dat verdere mitigatie noodzakelijk is:

- ┆ Met betrekking tot de financiële ambities (toeslagen; geen korting; kostenbeheersing) vindt scherpe monitoring plaats en waar mogelijk aanvullende actie.
- ┆ Met betrekking tot voldoende professionele ondersteuning is een focusdossier van het bestuur de beoordeling en verbetering van de kwaliteit van de dienstverlening van uitbestedingspartners aan de hand van opgestelde criteria.
- ┆ Met betrekking tot goede samenwerking met interne stakeholders is het bestuur in overleg met die gremia om te komen tot een verbetering van de governance van het pensioenfonds.

FIRM-risico's

Voor het identificeren van operationele risico's zijn de door DNB gedefinieerde FIRM-risicocategorieën als uitgangspunt gebruikt. Het pensioenfonds onderscheidt tien hoofd-risico-categorieën. Ook deze worden door het bestuur voorzien van risico-inschattingen (bruto en netto) en afgezet tegen de risk appetite met bijbehorend risk response.

Deze risico's zijn:

Matching-/reenterisico

Marktrisico

Kredietrisico

Verzekeringstechnisch risico

Omgevingsrisico

Operationeel risico

Uitbestedingsrisico

IT-risico

Integriteitsrisico

Juridisch risico

De eerste vier categorieën zijn financieel van aard, de overige zijn niet-financieel. De hoofdcategorieën zijn verder onder te verdelen naar deelrisico's.

Financiële risico's en beheersmaatregelen

Het risicomanagement proces voor de financiële risico's is erop gericht het algehele balansrisico van het pensioenfonds te beheersen. Hierbij wordt het actuele risicoprofiel van de portefeuille vergeleken met het lange termijn beoogde risicoprofiel, zoals vastgesteld in ALM-studie en portefeuilleconstructie. Dit kan gaan afwijken als gevolg van marktontwikkelingen en/of ontwikkelingen in de (samenstelling van de) portefeuille.

In het financieel risicoraamwerk beleggingen zijn voor alle stappen van het beleggingsproces van het pensioenfonds beheersmaatregelen vastgelegd, die het pensioenfonds in staat stellen de verschillende financiële risico's te monitoren en te beheersen. Daarbij kan onderscheid worden gemaakt tussen harde limieten en waarschuwingssignalen.

- ┆ Harde limieten (limieten) zijn vastgelegd in de beleggingsrichtlijnen en worden op dagbasis gemonitord. Hierop is het breachbeleid van toepassing. Dit betekent dat overschrijding van een limiet per direct wordt gemeld en dat de Beheerder uiterlijk 10 werkdagen na constatering van de overschrijding een schriftelijk advies opstelt.
- ┆ Waarschuwingssignalen (signalen) worden maandelijks gemonitord en gerapporteerd in de risicorapportage en dienen als signaalfunctie zonder dat directe bijsturing van de portefeuille vereist is. Door middel van de vaststelling van limieten krijgt het pensioenfonds een indicatie of bepaalde risico's (in historisch perspectief) hoog of laag zijn. Deze limieten dienen meer als managementinformatie als input ter bespreking in de BAC vergadering.

Monitoring en Rapportering

De benodigde informatie voor de bewaking van de voortgang en kwaliteit van de risicobeheersing wordt, veelal op maandbasis, maar ook meer integraal op kwartaal- en jaarbasis, aangeleverd door de fiduciairs van Achmea IM en Sweco CC. Dit betreft interne en externe analyses en rapportages met betrekking tot de financiële risico's van de beleggingen, rapportages over holdings en transacties alsmede de rente- en valutahedge en risicoverantwoordingsrapportages niet-financiële risico's, SLA en ISAE 3402.

De belangrijkste financiële risico's en deelrisico's (en beheersmaatregelen op dat vlak) zijn:

Matching-/Renterisico

Het pensioenfonds loopt renterisico doordat de waarde van de verplichtingen anders op renteveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen.

Op basis van het risicoprofiel wordt het renterisico (gedeeltelijk) afgedekt. Daarnaast wordt de netto impact van renteveranderingen op de dekkingsgraad in rapportages op maand- en kwartaalbasis inzichtelijk gemaakt.

Inflatierisico:

Het pensioenfonds loopt inflatierisico doordat de waarde van de geambieerde geïndexeerde pensioentoezeggingen anders op inflatieveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen. Bij het pensioenfonds ligt dit anders omdat de geambieerde jaarlijkse toeslagambitie (3%) indifferent is voor de hoogte van de feitelijke inflatie. Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is er dan ook op gericht om - binnen de risicoruimte die het pensioenfonds zichzelf toestaat - de jaarlijkse toeslagambitie waar te maken.

De toeslagambitie wordt in de ALM getoetst.

Valutarisico:

De waarde van beleggingen kan veranderen door schommelingen in de wisselkoersen ten opzichte van de euro.

Op basis van het risicoprofiel wordt het valutarisico buiten vastrentende waarden voor een aantal gedefinieerde valuta en beleggingscategorieën gedeeltelijk afgedekt naar euro's. Per beleggingscategorie is het afdekkingspercentage bepaald op basis van de karakteristieken van die categorie. De vreemde valuta-exposure voor het Global High Yield Fonds en EMD HC Fonds worden binnen beide fondsen afgedekt naar euro's.

Liquiditeitsrisico:

Het risico dat een pensioenfonds niet op korte termijn aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen. Het liquiditeitsrisico wordt bewaakt met behulp van twee toetsen. Deze geven inzicht in de mate waarin de portefeuille over voldoende liquiditeit beschikt om bij extreme marktschokken voldoende onderpand te kunnen storten. Indien het pensioenfonds niet slaagt voor één of beide toetsen volgt advies vanuit de fiduciair beheerder. Daarnaast is margin management ingericht om te kunnen voldoen aan de dagelijkse cashbehoefte vanuit de variation margin voor geclearde derivaten.

Marktrisico:

Waardefluctuaties van beleggingen kunnen elkaar versterken of werken juist diversifiërend. Om die reden wordt het risico van marktwaardebewegingen op totaalniveau getoetst.

Beheersmaatregelen: Risico's op waardefluctuaties worden meegenomen in een ALM studie en in de periodieke risicorapportages waarin gevoeligheid voor marktschokken wordt getoond. Het betreft de risico's waarbij gekozen wordt op basis van risico/rendement verwachtingen. Dit geldt niet voor gerelateerde risico's, zoals liquiditeitsrisico, concentratierisico en tegenpartijrisico.

- 1 Op basis van het dekkingsgraadrisico wordt beoordeeld of het risico van het pensioenfonds binnen de bandbreedtes beweegt.
- 1 Het algemene marktrisico wordt gemonitord d.m.v. de zogeheten Systemic Stress Indicator (SSI) in de risicorapportage. Het pensioenfonds krijgt een waarschuwingssignaal ter indicatie van een hoog marktrisico en van een krachtige trend in marktbevingen.

Actief risico:

Met actief risico wordt bedoeld de mate waarin de daadwerkelijke performance afwijkt van de performance van de strategische benchmark.

Voor actief beheerde mandaten worden limieten op de tracking error gehanteerd. Daarmee wordt de risicoafwijking ten opzichte van de benchmark gelimiteerd.

Aandelenrisico:

Het risico op een daling van de marktwaarde van aandelen en zakelijke waarden.

In de ALM wordt de gewenste allocatie naar aandelen en zakelijke waarden bepaald aan de hand van het risicoprofiel. In de portefeuilleconstructie wordt het gewenste aandelenrisico omgezet in een feitelijke portefeuille. Door middel van rapportages wordt het aandelenrisico inzichtelijk gemaakt en waar nodig bijgestuurd door middel van aanpassing van de feitelijke allocatie of de derivatenafdekking.

Concentratierisico:

Door gebrekkige spreiding kan concentratierisico ontstaan waarbij grote verliezen optreden bij een negatieve prijsontwikkeling in of bij één regio, sector of marktpartij. Concentraties worden maandelijks weergegeven in de risicorapportage. Op basis van analyses wordt beoordeeld of deze acceptabel zijn of dat deze teruggebracht moeten worden. Ter beheersing van het concentratierisico krijgt het pensioenfonds een waarschuwingssignaal als een land- of sector-exposure boven de grenswaarde komt.

Kredietrisico:

Het risico dat een verlies optreedt als een kredietnemer zijn afgesproken betalingen niet nakomt of dat de kredietwaardigheid van een kredietnemer afneemt.

In de portefeuilleconstructie wordt op basis van risicomaten een allocatie naar vastrentende waarden bepaald. Vervolgens worden binnen de beleggingsportefeuilles limieten opgenomen op kredietwaardigheidsratings van beleggingen in instrumenten, landen en/of sectoren.

Het pensioenfonds beheerst het kredietrisico door middel van gedetailleerde vastlegging van het toegestane risico in de mandaatrichtlijnen van de betreffende beleggingen. Daarnaast via de monitoring van de risico-opslag versus de swaprente (de creditspread) voor iedere vastrentende beleggingscategorie.

Tegenpartijrisico:

Bij het aangaan van transacties met externe partijen (o.a. derivatenposities en het gebruik van securities lending) wordt exposure opgebouwd bij tegenpartijen. Een faillissement van een tegenpartij kan tot verliezen leiden.

Bij het aangaan van nieuwe derivatentransacties wordt de tegenpartij getoetst op kredietwaardigheid, bestaande exposure en aan de hand van de gehanteerde watchlist. Iedere tegenpartij mag - afhankelijk van de kredietwaardigheid - slechts een bepaald percentage van het totaal aan exposures uitmaken. Het tegenpartijbeleid is in 2017 aangepast, zodanig dat rekening wordt gehouden met clearing. Daarnaast wordt de kwaliteit van het onderpand vastgelegd en voortdurend gemonitord.

Verzekeringstechnisch risico:

Het risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de ontwikkeling en premiestelling van het product.

Met de pensioenverplichtingen wordt bedoeld de marktwaarde van de inschatting van de toekomstige kasstromen. Afwijkingen in de werkelijkheid van deze inschatting zijn te classificeren als risico. De twee voornaamste risico's zijn het kortleven- en langlevensrisico.

- ┆ Het kortlevenrisico betekent dat meer mensen dan verwacht overlijden. Dat leidt tot meer nabestaandenpensioen;
- ┆ Het langlevensrisico is het risico dat mensen in de toekomst langer leven dan ingeschat, waardoor de voorziening (het geld dat opzij is gezet om de pensioenen te kunnen betalen) te laag is.

Op grond van de omvang en aard van het verzekerdenbestand en de kenmerken van de pensioenregeling heeft het bestuur van het pensioenfonds geconcludeerd dat:

- ┆ de risico's redelijk tot goed voorspelbaar zijn;
- ┆ er een goede balans is tussen het kortleven risico en het langlevens risico;
- ┆ de criteria voor het vaststellen van de risico's eenduidig zijn en dat de wet van de grote aantallen goed opgaat;
- ┆ adequate correcties voor ervaringssterfte worden toegepast.

Het pensioenfonds houdt dan ook alle risico's voortvloeiende uit de aangegane pensioenverplichtingen volledig in eigen beheer. Er vindt geen herverzekering plaats.

Beheersmaatregelen

Ten aanzien van de reserveringen heeft het pensioenfonds de navolgende maatregelen genomen:

- ┆ Het pensioenfonds reserveert voor de aangegane pensioenverplichtingen op basis van de meest recente overlevingstafels, inclusief de verwachte toekomstige toename van de levensverwachting;
- ┆ En houdt daarbij rekening met adequate fondsspecifieke correcties voor ervaringssterfte;
- ┆ De reserveringen zijn inclusief een adequate opslag voor toekomstige administratiekosten;
- ┆ Bij blijvende volledige beroepsarbeidsongeschiktheid wordt er direct gereserveerd voor de vrijgestelde toekomstige premies, indien de deelnemer voor deze premievrijstelling is verzekerd;
- ┆ Voor het risico van premievrijstelling bij blijvende volledige beroepsarbeidsongeschiktheid wordt door de deelnemers, die voor deze dekking hebben gekozen, een risicopremie betaald;
- ┆ De reserveringsgrondslagen worden jaarlijks aan de hand van actuariële rapportages door het bestuur beoordeeld en indien nodig aangepast. Hetzelfde geldt voor de benodigde risicopremie voor het beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico.

Door steeds uit te gaan van de meest recente en zo adequaat mogelijk vastgestelde overlevingsgrondslagen en een zo adequaat mogelijk vastgestelde risicopremie voor het beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico wordt het risico van afwijkende resultaten voor wat betreft sterfte en beroepsarbeidsongeschiktheid zo goed mogelijk beheerst en over de langere termijn gezien zo klein mogelijk gehouden.

Niet-financiële risico's en beheersmaatregelen

Omgevingsrisico:

Het risico als gevolg van buiten het pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Dit risico is nader onderverdeeld in concurrentie, afhankelijkheid, reputatie en ondernemingsklimaat. Deze risico's zijn met name extern gedreven.

Een groot fondsspecifiek omgevingsrisico is gelegen in de sociaal- en financieel-economische situatie in de fysiotherapie. Door ontbreken van een CAO is een wildgroei ontstaan aan arbeidsvoorwaarden. Over de gehele linie heeft dat geleid tot een situatie waarin werkgevers nauwelijks bijdragen aan de pensioenpremies van werknemers. En deze werknemers hebben te maken met relatief lage lonen en naar de mening van vele jongeren en parttimers hoge pensioenpremies. Voeg daarbij de tendenzen naar relatief steeds minder zelfstandige ondernemers in de branche en de aversie tegen een verplichtstelling van pensioen, en er ontstaat een situatie waarin het pensioenfonds draagvlak verliest.

Dit risico is groot en het bestuur heeft hierop beperkt invloed, ook al stelt het alles in het werk om de meerwaarde van de eigen pensioenregeling voor het voetlicht te brengen.

Maatschappelijke ontwikkelingen omtrent verzekerde zorg kunnen van invloed zijn op het aantal werkzame fysiotherapeuten.

Belangrijke beheersmaatregelen in dezen zijn:

1. het regelmatig overleg dat het pensioenfonds hierover voert met het KNGF, DPF en andere beroepspensioenfonds om te komen tot verbetering van de geschetste situatie;
2. de inzet van communicatiemiddelen om draagvlakvergroting te bewerkstelligen.

Operationeel risico:

Het risico dat samenhangt met ondoelmattige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering.

Dit risico is nader onderverdeeld in (pre)acceptatie, verwerking, uitkeringen, informatie, productontwikkeling, kosten, personeel en fraudegevoeligheid. Deze risico's zijn met name intern gedreven.

Het bestuur stelt hoge kwaliteitseisen op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit van geautomatiseerde systemen, enzovoorts van zowel het pensioenfonds als de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn. De belangrijkste onderdelen van operationeel risico voor wat betreft de bestuursorganen zijn informatie (ter ondersteuning van adequate managementbeslissingen), kosten en geschiktheid (kennis, ervaring, competenties en gedrag). Bij de beheersing daarvan spelen het DB, de BAC, de GRC-commissie en de communicatiecommissie een belangrijke rol. Deze commissies worden deels ondersteund door externe adviseurs. Verantwoording over het gevoerde beleid wordt afgelegd aan het VO. Het pensioenfonds werkt met een begroting en rapportages over de realisaties per kwartaal. Het pensioenfonds beschikt over een geschiktheidsbeleidsplan inclusief opleidingsplan. Jaarlijks evalueert het bestuur het eigen functioneren.

De kwaliteitseisen met betrekking tot de organisaties, waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed, vallen onder uitbestedingsrisico. Het pensioenfonds beschikt over een uitbestedingsbeleid, waarin het proces rondom nieuwe en bestaande uitbestedingen is vastgelegd alsmede de eisen die daarbij aan een uitvoerder worden gesteld.

Uitbestedingsrisico:

Het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de door het pensioenfonds aan derden uitbesteede werkzaamheden worden geschaad. Onder dit risico vallen ook door derden aan het pensioenfonds ter beschikking gestelde apparatuur en personeel.

Dit risico is per uitbestedingspartner nader onderverdeeld in continuïteit, integriteit, kwaliteit. Deze risico's zijn met name extern gedreven.

Het uitbestedingsrisico vormt een zeer belangrijk aandachtsgebied voor het pensioenfonds. Zowel het pensioenbeheer als het vermogensbeheer is uitbesteed. Dit risico vormt als het ware de keerzijde van met name het operationeel risico en het integriteitsrisico van het pensioenfonds. Het pensioenfonds verwacht van de externe uitvoerders een niveau van beheersing van integriteitsrisico's minimaal gelijkwaardig aan het niveau van het pensioenfonds. Het pensioenfonds beheerst operationele risico's zoveel mogelijk door eisen te stellen aan zijn dienstverleners. Daarbij kan worden gedacht aan regels aangaande de continuïteit, integriteit en kwaliteit van de door de externe dienstverleners te leveren werkzaamheden en van de bij deze dienstverleners werkzame personen. Dit is uitgewerkt in regelingen als de naleving van gedragscodes, regels voor procuratie, functiescheiding, 'Chinese walls' en prudent beloningsbeleid. Het pensioenfonds laat zich regelmatig informeren over de wijze waarop de externe uitvoerders deze risico's beheersen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van diverse maand-, kwartaal- en/of jaarrapportages van de externe uitvoerders, zoals SLA-rapportages, beleggingsrapportages, rapportages niet-financiële risico's en ISAE 3402-rapportages. Daarnaast voert het pensioenfonds jaarlijks evaluatiegesprekken met de externe uitvoerders.

In 2017 heeft het bestuur toetscriteria opgesteld om te komen tot verhoging van de dienstverleningskwaliteit bij Sweco CC en APS. De monitoring en evaluatie daarvan hebben geleid tot het aangaan van gesprekken over contractverlenging met beide partijen.

IT-risico:

Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT.

Dit risico is nader onderverdeeld in strategie en beleid, beveiliging, beheersbaarheid, continuïteit. Deze risico's zijn zowel intern (met betrekking tot bestuur(sorganen)) als extern (met betrekking tot uitbestedingspartners) gedreven.

Door de volledige uitbesteding van het pensioen- en vermogensbeheer beschikt het fonds niet over een eigen IT-infrastructuur. Voor het pensioenfonds zelf beperkt dit risico zich tot de hardware en software die leden van het bestuur en van de bestuursorganen gebruiken voor het uitoefenen van hun functie. Het pensioenfonds verwacht van deze leden dat de IT-middelen, die zij voor het uitoefenen van hun functie gebruiken, voldoen aan de normen die vandaag de dag aan de beheersbaarheid, continuïteit en beveiliging van IT worden gesteld. Ten aanzien van de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het pensioenfonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners. Deze werden in 2017 uitgevraagd, beoordeeld, met de bewuste partijen nader besproken en uiteindelijk door GRC-commissie en bestuur als voldoende beoordeeld. Het bestuur stelt in het voorjaar van 2018 het IT-beleidsdocument vast.

Integriteitsrisico:

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van het pensioenfonds in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het pensioenfonds opgestelde normen.

Dit risico is nader onderverdeeld in benadeling derden, voorwetenschap, witwassen, terrorismefinanciering, onoorbaar handelen, maatschappelijk verantwoord ondernemen. Deze risico's zijn met name intern gedreven.

Integer handelen is binnen het pensioenfonds verankerd in de totale compliancestructuur. Alle betrokkenen bij het pensioenfonds, zowel intern als extern, worden geacht te voldoen aan het geheel van interne en externe wet- en regelgeving, dat op het pensioenfonds van toepassing is. Bij bestuursbesluiten wordt altijd in ogenschouw genomen of er voldoende rekening is gehouden met evenwichtige belangenbehartiging en of er sprake is van mogelijke integriteitsissues. Tijdens iedere bestuursvergadering worden als apart agendapunt ontvangen uitnodigingen en relatiegeschenken, mogelijke belangenverstrengeling en wijzigingen in nevenfuncties besproken. Het pensioenfonds beschikt onder andere over een integriteitsbeleid, een compliance program, een gedragscode, een incidenten- en klokkenluidersregeling, een klachten- en geschillenprocedure en een onafhankelijke commissie van geschillen. Een externe compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode en brengt hierover verslag uit aan het bestuur. Verder adviseert de externe compliance officer het bestuur over compliance-gerelateerde onderdelen van het beleid. De bij de gedragscode behorende nalevingsverklaring wordt jaarlijks door alle verbonden personen ondertekend. Van de externe uitvoerders wordt jaarlijks een complianceverklaring vereist. Op het gebied van witwassen en terrorismefinanciering volgt het bestuur de wet- en regelgeving en ziet er op toe dat de externe uitvoerders deze opvolgen. Ten aanzien van maatschappelijk verantwoord ondernemen vindt frequente analyse en actieve monitoring van wet- en regelgeving en marktontwikkelingen aangaande maatschappelijk ondernemen en de implicaties hiervan op de organisatie en governance alsmede op het beleggingsbeleid plaats en voert het pensioenfonds een uitsluitingenbeleid. Het pensioenfonds rapporteert over maatschappelijk verantwoord ondernemen in het jaarverslag, via de website en schenkt er aandacht aan in de nieuwsbrieven.

Als vervolg op de in 2016 opgestelde SIRA heeft de GRC-commissie in 2017 de openstaande actiepunten behandeld. Dit betrof vooral onderzoek bij de uitbestedingspartijen naar hun specifieke invulling van integriteit gerelateerde onderwerpen. Deze zijn alle tot tevredenheid van GRC-commissie en bestuur beantwoord.

Juridisch risico:

Het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. Dit risico is nader onderverdeeld in wet- en regelgeving, naleving, aansprakelijkheid, afdwingbaarheid contracten. Deze risico's zijn zowel intern als extern gedreven.

Het pensioenfonds maakt bij de opstelling van alle voor het pensioenfonds relevante juridische documenten gebruik van de diensten van daarin gespecialiseerde partijen. Veranderingen in wet- en regelgeving, op terreinen die direct dan wel indirect pensioenen raken, worden besproken en waar nodig wordt actie ondernomen. Het bestuur blijft op de hoogte van wijzigingen in wet- en regelgeving door het volgen van seminars en opleidingen en het lezen van vakliteratuur en nieuwsbrieven van gerenommeerde organisaties. Juridisch risico wordt, indien aanwezig en onderkend, standaard in de bestuursvoorleggers vermeld en wordt daardoor meegenomen in de afwegingen van het bestuur voorafgaand aan de besluitvorming. Voor de bestuursleden is een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering afgesloten. Het pensioenfonds kent een klachten- en geschillenprocedure voor klachten en geschillen die ontstaan naar aanleiding van het pensioenreglement of de uitvoering daarvan. Het pensioenfonds beschikt tevens over een onafhankelijke commissie van geschillen en is aangesloten bij de Ombudsman Pensioenen.

TOEKOMSTPARAGRAAF

In 2017 is de rente verder gestegen en is een robuust beleggingsresultaat behaald. Daardoor klom de dekkingsgraad, net als bij veel andere pensioenfondsen, verder gestaag uit de directe gevarenszone van 2016 omhoog. Voortgang van deze tendens is nodig om korting van de pensioenen in 2020 te voorkomen. Het bestuur blijft hierop alert.

Daarnaast richt het bestuur zich in 2018 op de volgende focusdossiers:

- 1) Ontwikkelingen omtrent nieuw pensioencontract
- 2) Integraal Risico Management
- 3) Kostenbeheersing
- 4) Kwaliteitsverhoging van adviezen en uitvoering
- 5) Governance
- 6) Digitalisering van communicatie en verwerking
- 7) Toename maatschappelijk verantwoord beleggen in de portefeuille
- 8) Compliance ten aanzien van AVG per 1 mei 2018
- 9) IT-beleid

Het bestuur besteedt veel aandacht aan de beheersing van vermogensbeheerkosten. Dit is één van de criteria bij beleggingsbesluiten. Mede in het kader van de ALM-studie in 2018 zal het bestuur de bestaande belegging in relatief dure alternatieve beleggingscategorieën en de mogelijkheden van verder passief beheer tegen het licht houden. Dit in relatie tot het mogelijke effect daarvan op de dekkingsgraad en het risico-/rendementsprofiel van het pensioenfonds.

Ook bij de premievaststelling voor 2018 is de premiedekkingsgraad uitgebreid aan de orde geweest en heeft het bestuur alle belangen evenwichtig afgewogen. Toch is de premiedekkingsgraad van 77% in 2017 voor het bestuur aanleiding geweest de actuariële adviseur opdracht te geven een integrale notitie hierover op te stellen waarover het bestuur medio 2018 zal vergaderen. Daarna zal het bestuur hierover ook een studiedag beleggen met het verantwoordingsorgaan.

De pensioenregeling van het pensioenfonds is een basisregeling met beperkte pensioenopbouw. In 2018 zal het bestuur voortgaan met het informeren van deelnemers daarover. In de communicatie zal op de bestaande mogelijkheid voor deelnemers worden gewezen van bijsparen bij het pensioenfonds.

In mei 2018 is de nieuwe privacyregelgeving van kracht geworden. Het bestuur heeft alle nieuwe verplichtingen geïnventariseerd en benodigde aanpassingen geïmplementeerd: beleid geformuleerd, verwerkersovereenkomsten en een verwerkingsregister opgesteld en informatie voor deelnemers toegankelijk gemaakt. Ook is vastgesteld dat de uitbestedingspartners waar nodig aan de wet voldoen. Het bestuur zal de verdere uitvoeringspraktijk nauwlettend volgen.

Al geruime tijd wordt in de politiek, bij sociale partners, de uitvoerders en de wetenschap gesproken over een nieuw pensioenstelsel. Het bestuur volgt de ontwikkelingen op de voet zodat het snel praktisch aan de slag kan als de uiteindelijke richting duidelijk is geworden.

2018 wordt voor het pensioenfonds weer een uitdagend jaar. Het bestuur is zeer gemotiveerd om met de partners en uitvoerders de deelnemers met passie en inzet maximaal ten dienste te staan.

Tilburg, 13 juni 2018

Het Bestuur

T.P.J.A.van den Heuvel Voorzitter

R. van Pommeren Secretaris

W.J.T. Sillen

M.P.G. Hofmans

J.H. Sluis

A. Barszczowski

C. Vermeulen

INTERN TOEZICHT EN VERANTWOORDINGSORGAAN

Inleiding

Het bestuur van het pensioenfonds besteedt conform de Wvb en de daarin opgenomen eisen voor goed pensioenfondsbestuur veel aandacht aan de opzet en inrichting van de organisatie, inclusief de interne beheersing. Reglementair is bepaald hoe het bestuur omgaat met de rol als bestuur en invulling geeft aan begrippen als goed bestuur, verantwoording en intern toezicht.

Voor het intern toezicht is gekozen voor een visitatiecommissie. Deze externe commissie, welke wordt geleverd door het bedrijf PF Support, beoordeelt jaarlijks de beleids- en bestuursprocedures en -processen, de checks and balances, de wijze waarop de uitvoering van de regeling wordt bestuurd en aangestuurd en de wijze waarop wordt omgegaan met de mogelijke risico's waaraan het pensioenfonds op de korte en langere termijn blootstaat. Tevens wordt een oordeel gevormd over de door het bestuur genomen maatregelen om in control te blijven over deze processen.

Vanaf 1 januari 2008 is het verantwoordingsorgaan (VO) actief. Het VO bestaat uit een vertegenwoordiging van deelnemers en gepensioneerden. De leden van het VO worden gekozen uit de deelnemersraad. De verantwoording die het bestuur aflegt is onderdeel van de jaarverslagcyclus. Ook het formele overleg tussen bestuur en VO is daar onderdeel van.

In het jaarverslag wordt in dit hoofdstuk verslag gedaan van de bevindingen van het Intern Toezicht (IT) en het VO ten aanzien van het gevoerde beleid.

Beoordeelde periode

Begin 2018 heeft het IT het bestuur beoordeeld op zijn handelwijze in 2017. Het VO heeft dit oordeel betrokken in zijn onderzoek naar het in 2017 gevoerde beleid. Het VO heeft in overeenstemming met de geldende procedures zijn oordeel aan het bestuur gepresenteerd.

In dit hoofdstuk zijn opgenomen:

- een samenvatting van het verslag van het IT over 2017;
- de reactie van het bestuur op het verslag van het IT over 2017;
- het oordeel van het VO over 2017;
- de reactie van het bestuur op het oordeel van het VO over 2017.

Verslag intern toezicht

Het bestuur heeft onderstaande visitatiecommissie verzocht een visitatie uit te voeren over 2017.

De wet geeft aan dat de visitatiecommissie toezicht houdt op het beleid en de algemene gang van zaken, adequate risicobeheersing en op evenwichtige belangenafweging.

De Code Pensioenfondsen voegt daaraan toe: de visitatiecommissie draagt bij aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering. De visitatiecommissie past de VITP-Toezichtcode toe. Toepassing is niet wettelijk verankerd, maar wel aanbevolen door de VITP (Vereniging Intern Toezichthouders Pensioensector). De toepassing is op basis van het principe "pas toe of leg uit". De visitatiecommissie heeft de VITP-Toezichtcode toegepast bij de organisatie en opzet van de uit te voeren visitatie door het te hanteren normenkader (vermeld bij de diverse onderdelen van deze rapportage) vast te stellen.

Conform hoofdstuk 5 van de VITP-Toezichtcode betreft de visitatiecommissie de volgende onderwerpen in haar toezicht: het functioneren van de governance, het functioneren van het bestuur, transparante en begrijpelijke communicatie, de naleving van de Code Pensioenfondsen en cultuur en gedrag.

Tevens heeft de commissie de VITP-Toezichtcode toegepast door bij de afronding van de werkzaamheden vast te stellen of en hoe de normen van deze code zijn nageleefd.

Daarnaast zijn de volgende specifieke thema's behandeld:

1. Opvolging van de aanbevelingen uit de vorige visitatie;
2. Ontwikkelingen beleggingsbeleid;
3. Ontwikkelingen communicatiebeleid;
4. Ontwikkelingen risicomanagement;
5. Governance: inrichting en toekomst van het fonds;

Bij het uitoefenen van intern toezicht hanteert de visitatiecommissie een normenkader volgend uit de Wet verplichte beroepspensioenregeling, de Code Pensioenfondsen en de VITP-Toezichtcode.

Het rapport is tot stand gekomen op basis van ontvangen documentatie, interviews met verschillende betrokkenen bij SPF en onderling overleg.

De waarnemingsperiode van de visitatie is 2017.

De visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Wet verplichte beroepspensioenregeling, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de controlerend accountant, de certificerend actuaris en de toezichthouders.

Algehele conclusie

Het bestuur heeft in 2017 meer aandacht gegeven aan de invulling van effectief besturen. Zo is het mandaat van de BAC uitgebreid en is er doelmatiger vergaderd. Het bestuur heeft meer aandacht voor vermindering in complexiteit van het beleggingsbeleid, de professionalisering en deskundigheid is verder toegenomen. De governance (werking bestuur, VO, VC) is verbeterd. Ook is veel aandacht voor het creëren van draagvlak middels intensieve communicatie waarbij d.m.v. digitalisering (meten is weten) effectiever wordt omgegaan met middelen en beter resultaat wordt verwacht.

Het bestuur is enthousiast, verantwoordelijk en betrokken. Het van, voor en door fysiotherapeuten is duidelijk zichtbaar, waardoor dus aandacht kan zijn voor de specifieke omstandigheden van de fysiotherapeut. Het fonds werkt toe naar het zijn van een meer servicegerichte organisatie.

De belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen vindt u hieronder:

Evaluatie en follow up vorige visitatie

Het bestuur heeft het visitatierapport gedegen besproken en de aanbevelingen opgenomen in een actielijst.

Risicomanagement

De opzet van het risicomanagement is verder ontwikkeld. Met de nieuwe commissiestructuur is meer helderheid in de rollen en verantwoordelijkheden gekomen. De 1e lijn is ingericht en functioneert (voorleggers zijn aangescherpt en in de notulen komt dit naar voren). De werking van de 2e lijn (en daarmee ook de 3e lijn) moet zich nog operationeel bewijzen. Dit is vanaf 2018 ingezet.

Aanbevelingen:

- Beoordeel bij de jaarlijkse evaluatie van het FIRM frame naast de effectiviteit van beheersmaatregelen ook periodiek de alternatieve beheersmaatregelen alsmede de integraliteit (samenhang) van beheersmaatregelen.
- Heroverweeg de expliciete en formele rol van het VO als 3e lijn toezichthouder.
- Beleg binnen de CGRC specifieke deskundigheid op het gebied van risicomanagement. Overigens zal DNB bij herbenoeming hier mogelijk op toetsen.
- Beoordeel de onafhankelijkheid van rollen en taken van de CGRC binnen het proces van risicomanagement.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsproces is goed ingericht. Het mandaat van de BAC is uitgebreid waardoor het bestuur beter op hoofdlijnen kan sturen, maar met behoud van zijn verantwoordelijkheid.

Het bestuur heeft oog voor kosten (wordt ook weer geagendeerd). De relatief hoge vermogensbeheerkosten worden veroorzaakt door actief beleid, veel categorieën met een performance fee en vastgoed en infrastructuur (dure categorieën). Communicatie rondom dit beleid is belangrijk (bijvoorbeeld in het jaarverslag).

De portefeuille blijft bewerkelijk door de hoeveelheid vermogensbeheerders met name in vastgoed. Het bestuur is hier kritisch op.

Aanbevelingen:

- Geef uitleg over de kosten van vermogensbeheer en motiveer hoe deze passen bij het gevoerd beleid in relatie tot risico en rendement.
- Geef in de ALM-studie aandacht aan scenario's met alternatieve (minder complex, passief) wijzen van beleggen en zet de uitkomsten daarvan af tegen het huidige beleid.
- Geef op de heidag aandacht aan de tijdsbesteding: doet het bestuur de dingen goed maar vooral de goede dingen en leidt dit tot een evenredig resultaat.
- Geef in het MVB-beleid alle mogelijkheden (stemmen, engagement, uitsluiting etc.) weer zodat helder is wat de beleidskeuzes van het bestuur zijn. Zoek naar evenwicht tussen maatschappelijke verantwoordelijkheid enerzijds en rendement en kosten anderzijds. Sluit waar mogelijk aan bij preferenties en karakteristieken van de doelgroep.
- Overweeg het mandaat van de BAC expliciet uit te breiden met mandaat voor uitvoering en implementatie.

Governance

Het bestuur heeft de continuïteit van het bestuur met een nieuw bestuurslid en een aspirant-bestuurslid verder gewaarborgd. Het bestuur is divers, verantwoordelijk en professioneel aan het besturen. Het bestuur werkt aan een continue verhoging van de deskundigheid.

Zorg blijft het creëren van draagvlak onder de nieuwkomers en de financiering van het fonds, maar ook hier heeft het bestuur voldoende aandacht voor.

De governance structuur is enigszins gewijzigd: er is een commissie governance-risk compliance ingericht waarbij het risicomanagement verder vorm is gegeven.

De verhoudingen met het VO zijn genormaliseerd waarbij de rollen en verantwoordelijkheden in 2018 verder zullen worden uitgewerkt.

Het merendeel van de strategische doelstellingen is behaald waarbij de inrichting van risicomanagement, de verscherpte monitoring van de dienstverleners en meer grip op kosten de belangrijkste zijn.

De Code Pensioenfondsen wordt nageleefd en wordt verantwoord.

Er is voldoende aandacht voor de evenwichtige belangenafweging in de voorleggers maar het explicieter vastleggen in de notulen hiervan is een aandachtspunt.

Aanbevelingen:

- Heroverweeg of er insiders zijn in het pensioenfonds en leg een lijst met verbonden personen (en eventueel insiders) aan.
- Overweeg het VO een zelfevaluatie te laten doen.
- Laat in de ALM studie de effecten van de lage dekkingsgraad zien op pensioenresultaat en evenwichtige belangen.
- Expliciteer in de notulen de evenwichtige belangenafweging.

Communicatiebeleid

De verdere digitalisering heeft veel energie gekost maar heeft wel meer informatie opgeleverd die tot gerichtere en effectievere communicatie moet leiden. Het bestuur heeft veel vertrouwen in de digitalisering (meten is weten) en kan hiermee de communicatie- uitingen op een hoger niveau krijgen. Targets zijn: draagvlak, vertrouwen, service, helpen, keuzes.

Aanbevelingen:

- Overweeg meer aandacht te geven aan de uitleg van MVB: zowel inhoudelijk als plaats waar het te vinden is.
- Geef bij keuzemogelijkheden (bijvoorbeeld bij AO-verzekering) de getallen weer die leiden tot een overweging van de keuze (schetsen van zwarte scenario's) en maak aldus de risico's van het niet meeverzekeren van AO zichtbaar.

De visitatiecommissie dankt het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de bestuursondersteuning voor de positieve en open medewerking.

De visitatiecommissie, Tilburg, 14 mei 2018

Erik Klijn (voorzitter)
Roeland van Vledder
Dick Wenting

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt de visitatiecommissie voor de kritische blik en de plezierige samenwerking en is blij met de algehele conclusie. Uit de algemene conclusie blijkt dat de visitatiecommissie niet alleen waardering heeft voor de professionalisering en toegenomen deskundigheid, maar ook ziet dat het bestuur efficiënter en effectiever omgaat met menskracht en middelen waardoor betere resultaten zijn bereikt en worden verwacht. Het bestuur zal zeker doorgaan op de ingeslagen weg. Hieronder gaat het bestuur in op de beoordeling en de waarnemingen en aanbevelingen door de visitatiecommissie.

Waarnemingen en aanbevelingen

De visitatiecommissie constateert bij de evaluatie en follow up van de bevindingen 2016 dat het bestuur overal gevolg aan heeft gegeven. Voor enkele bevindingen zijn de vervolgacties nog niet geheel afgerond, maar lopen er nog een paar trajecten.

Wat betreft de beoordeling over 2017 is het bestuur blij met de constatering van de visitatiecommissie dat het beleggingsbeleid goed is ingericht. Zo ver er nog geen acties zijn ingezet ten aanzien van de aanbevelingen op het gebied van het beleggingsbeleid en vermogensbeheer zal dat op korte termijn alsnog gebeuren. De aanbevelingen ten aanzien van het risicomanagement, nemen het bestuur en de Commissie GRC mee in de overwegingen. Voor wat betreft de Governance is het streven van het bestuur om alle voorgenomen acties voor zo ver dit nog niet is gebeurd in 2018 verder te implementeren. Dit is één van de focusdossiers voor 2018. De aanbevelingen op het terrein van de communicatie worden eerst in de Communicatiecommissie besproken, waarna de Communicatiecommissie advies uitbrengt aan het bestuur.

Uiteraard zal het volledige rapport nog in het bestuur worden besproken en worden de conclusies en aanbevelingen meegenomen bij de komende beleidsvorming en besluiten.

Oordeel Verantwoordingsorgaan 2017

Het verantwoordingsorgaan

Conform de statuten van het pensioenfonds geeft het verantwoordingsorgaan jaarlijks een oordeel over het door het bestuur van het pensioenfonds gevoerde beleid.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit vijf leden die door en uit de deelnemersraad zijn verkozen en door het bestuur worden benoemd. De deelnemers en de pensioengerechtigden zijn evenredig op basis van onderlinge getalsverhoudingen vertegenwoordigd. Deze leden vormen een zo evenwichtig mogelijke afspiegeling van de betreffende geleding.

In het jaar 2017 bestond het verantwoordingsorgaan uit:

- De heer J.J.H. Poen, voorzitter
- Mevrouw I. Smeets-de Lijster
- De heer H.J.M. Paauw
- Mevrouw E. Visser
- De heer H.S. Teunissen

Met het oog op het rooster van aftreden kunnen aspirant-leden benoemd worden, die in het jaar voorafgaand aan de feitelijke benoeming aanwezig zijn bij de beoordelingsprocedure. Per 1 januari 2017 is opnieuw een aspirant-lid benoemd, de heer J.H. Vos. Mevrouw J.C.M. Maas is per 1 januari 2018 benoemd tot aspirant-lid.

Het bestuur legt periodiek verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop dit is uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid en ook over beleidskeuzes voor de toekomst.

Het verantwoordingsorgaan heeft daarnaast adviesrechten op het gebied van het beloningsbeleid, het beleid ten aanzien van het verantwoordingsorgaan, het interne toezicht, de interne klachten- en geschillenprocedure, het communicatie- en voorlichtingsbeleid, een melding van disfunctioneren van het bestuur en over de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten.

Het bestuur heeft in 2007 een reglement voor het verantwoordingsorgaan vastgesteld, dat voor het laatst gewijzigd is op 16 september 2015. In dit reglement zijn, naast de hiervoor genoemde taken en bevoegdheden, bepalingen vastgelegd over samenstelling, benoeming, zittingsduur en werkwijze van het verantwoordingsorgaan.

Deskundigheid van het verantwoordingsorgaan

Om taken en bevoegdheden goed te kunnen uitvoeren en om een gesprekspartner met voldoende tegenspraak voor het bestuur te kunnen zijn, is in het geschiktheidsbeleidsplan van het pensioenfonds opgenomen dat het verantwoordingsorgaan collectief moet beschikken over de deskundigheid van een pensioenfondsbestuurder niveau A (de eis die De Nederlandsche Bank stelt aan een beginnend bestuurder). Jaarlijks legt het verantwoordingsorgaan een toets af om de aanwezige deskundigheid vast te stellen. De collectieve deskundigheid van het verantwoordingsorgaan voldoet aan het vereiste niveau.

Om de deskundigheid op peil te houden heeft het voltallige verantwoordingsorgaan op 8 maart 2017 een workshop onder leiding van D'Hooghe Pension Consultancy gevolgd. Daarbij zijn de volgende zaken aan de orde gekomen: het lezen en interpreteren van de jaarrekening en de governance van het pensioenfonds, met daarbij specifiek de rol van het VO, voor nu en in de toekomst.

Overleg

Ten behoeve van de totstandkoming van het oordeel over 2017 heeft het verantwoordingsorgaan 3 keer zelfstandig vergaderd, 2 keer met de visitatiecommissie en 2 keer met het bestuur (waarvan 1 maal in aanwezigheid van de certificerend actuaris en accountant).

Daarnaast bespreekt het bestuur actuele fondsonwikkelingen met de deelnemersraad. De leden van het verantwoordingsorgaan hebben in deze raad zitting en nieuwe (aspirant-) leden worden door en uit deze raad gekozen. In 2017 kwamen bestuur en deelnemersraad drie maal bijeen. Onderwerpen die onder meer werden besproken, waren uitleg en verduidelijking van het beleggingsbeleid van SPF en de resultaten van het vermogensbeheer over het boekjaar 2016, het nieuwe Communicatiebeleidsplan 2018-2020 en het draagvlak in relatie tot de verplichtstelling en risico's voor het pensioenfonds. Tevens zijn de beoogde wijzigingen van de governance van het pensioenfonds en de uitbreiding van wettelijke en statutaire bevoegdheden voor het verantwoordingsorgaan per 2019 toegelicht en besproken.

Adviestaak

In 2017 heeft het verantwoordingsorgaan drie maal advies uitgebracht op verzoek van het bestuur. De adviesaanvragen betroffen:

1. de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de premiecomponenten;
2. de samenstelling van de nieuwe visitatiecommissie;
3. het communicatiebeleidsplan 2018-2020.

De voorstellen van het bestuur werden in alle gevallen positief beoordeeld door het verantwoordingsorgaan.

Het oordeel

Hieronder zijn het oordeel en de bevindingen en aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan opgenomen.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan heeft met genoegen geconstateerd dat het bestuur in 2017 adequaat gevolg heeft gegeven aan de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan over 2016.

Het bestuur heeft in 2017 blijk gegeven van een goede beheersing van de organisatie, de naleving van wet- en regelgeving, de fondsrisico's, het balansmanagement en het vermogensbeheer. Samenvattend heeft het bestuur in 2017 een prudent en verantwoord beleid gevoerd en was daarmee als bestuur "in control".

Bevindingen

Kwaliteit van de uitvoering

Het bestuur voert al geruime tijd gesprekken met enkele uitbestedingspartners over de kwaliteit van de dienstverlening. De situatie is in voorgaande jaren goed in kaart gebracht en er zijn evaluatiecriteria opgesteld teneinde de gevraagde verbeterlagen goed te kunnen volgen. De monitoring en evaluatiemomenten in 2017 hebben een helder beeld gegeven van de geboekte progressie en er is een helder stappenplan voor het vervolg.

De houdbaarheid van de pensioenregeling

Het verantwoordingsorgaan heeft in 2017 vastgesteld dat het bestuur regelmatig de houdbaarheid van de pensioenregeling toetst en de belangen van de generaties evenwichtig afweegt. Door deze handelswijze zorgt het bestuur voor een goede balans en levert daarmee een belangrijke bijdrage aan de instandhouding van het draagvlak. De lage premiedekkingsgraad blijft een belangrijk punt van aandacht voor het bestuur.

Communicatiebeleid

Het bestuur heeft aandacht voor het communicatiebeleid en heeft daarmee in 2017 grote stappen gezet op het gebied van modernisering en digitalisering. Hierdoor kunnen de diverse doelgroepen gericht en efficiënter benaderd worden.

Governance

Eerder is geconstateerd dat de bestuurlijke inrichting van het fonds niet geheel helder is en de verhouding van het bestuur tot de diverse organen beter kan. Het verantwoordingsorgaan heeft in 2016 met een toekomstnotitie als voorzet zijn visie hierop geformuleerd. Het verantwoordingsorgaan complimenteert het bestuur met de voortvarendheid waarmee dit in 2017 is opgepakt en de veelbelovende eerste resultaten van de aanpak.

Aanbevelingen

Vermogensbeheerkosten

Het verantwoordingsorgaan heeft het bestuur eerder opgeroepen een onderzoek in te stellen naar de verhouding tussen kosten en rendement en daarbij ook de vergelijking te trekken naar vergelijkbare pensioenfondsen. Dit naar aanleiding van het gevoerde actieve beheer in deze door het pensioenfonds.

De intensiteit van de tijdsbesteding door de betrokken bestuurders behoeft, naar de mening van het verantwoordingsorgaan, aandacht in verband met het continuïteitsrisico in relatie met de belasting die dit geeft.

Code Pensioenfondsen

Het bestuur rapporteert in het bestuursverslag over de naleving van de normen in de Code Pensioenfondsen. Het bestuur leeft de normen grotendeels na en waar niet wordt dat met opgaaf van redenen verklaard ("comply or explain"). Het verantwoordingsorgaan roept het bestuur nogmaals op om zo weinig mogelijk af te wijken van de normen in de Code Pensioenfondsen. Het verantwoordingsorgaan vraagt specifiek aandacht voor de benoemingstermijnen voor het bestuur (60) en het verantwoordingsorgaan (61).

Draagvlak Pensioenfonds onder beroepsgenoten

Het verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van afnemend vertrouwen van pensioendeelnemers in de pensioensector en (licht) afnemend draagvlak voor het pensioenfonds. Dit baart het verantwoordingsorgaan zorgen en het verantwoordingsorgaan roept het bestuur op communicatief alles in het werk te stellen om deze tendens te keren.

Voortgang

Het verantwoordingsorgaan heeft hierbij vóór de verplichte datum 1 juni zijn oordeel gegeven. Dit oordeel zal samen met de reactie van het bestuur worden gepubliceerd op de website www.fysiopensioen.nl.

Namens het verantwoordingsorgaan

H.J.M. Paauw, voorzitter

31 mei 2018

Reactie van het bestuur op het oordeel van het VO 2017

Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor het prettige overleg tijdens de beoordeling van de jaarwerkcyclus. Daarnaast heeft in 2017 constructieve afstemming plaatsgevonden over de wijziging van de governancestructuur. Hieraan zal het bestuur in 2018, in afstemming met het verantwoordingsorgaan, verder opvolging geven.

Het bestuur heeft met genoeg kennis genomen van het feit dat het verantwoordingsorgaan van mening is dat het bestuur in 2017 weer blijk heeft gegeven van een goede beheersing van de organisatie, de fondsisico's, de naleving van wet- en regelgeving en het balansmanagement en vermogensbeheer. En dat daarmee het bestuur ook in 2017 "in control" was.

Ten aanzien van de aanbevelingen met betrekking tot de vermogensbeheerkosten, daarvoor heeft het bestuur reeds acties uitgezet. Zo wordt in de ALM-studie onderzocht wat het effect is als niet of minder in de relatief dure asset categorieën wordt belegd. Ook wordt bezien wat het effect op kosten en rendementen zou zijn bij een groter deel passieve beleggingen in de portefeuille.

Het voorstel van het verantwoordingsorgaan om de zittingstermijnen van bestuur en het verantwoordingsorgaan in lijn te brengen met de artikelen 60 en 61 van de Code Pensioenfondsen, wordt meegenomen bij de evaluatie van de nieuwe governancestructuur van het pensioenfonds na volledige implementatie ervan.

Het spreekt voor zich dat het bestuur met het verantwoordingsorgaan van mening is dat voldoende draagvlak van het grootste strategische belang is voor de continuïteit van het pensioenfonds. Daarom wordt in elke vergadering van de communicatiecommissie besproken of er nog aanvullende acties wenselijk en mogelijk zijn om hierin verbetering aan te brengen.

De aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan zullen in de komende periode volop onder de aandacht van het bestuur blijven. Uiteraard zal het bestuur het verantwoordingsorgaan in 2018, evenals in 2017, weer informeren over het vervolg op deze dossiers.

JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER
(na bestemming saldo baten en lasten)

(x € 1.000)

		2017	2016
ACTIVA			
Beleggingen	(1)	3.671.071	3.460.130
Vorderingen en overlopende activa	(2)	549	674
Overige activa	(3)	2.041	4.012
		<u>3.673.661</u>	<u>3.464.816</u>
PASSIVA			
Fondsvermogen	(4)	29.695	-201.922
Technische voorziening	(5)	3.590.397	3.619.360
Overige schulden en overlopende passiva	(6)	53.569	47.378
		<u>3.673.661</u>	<u>3.464.816</u>
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Actuele dekkingsgraad		100,8	94,4
Beleidsdekkingsgraad		99,0	90,4

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2017	2016
BATEN			
Bijdragen van deelnemers	(7)	67.414	65.365
Beleggingsresultaten	(8)	192.839	325.592
		<u>260.253</u>	<u>390.957</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(9)	51.750	47.252
Uitvoeringskosten	(10)	5.849	5.846
Mutatie technische voorziening	(11)		
Pensioenopbouw		77.698	64.995
Rentetoevoeging		-8.070	-1.929
Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-51.562	-47.197
Onttrekking voor uitvoeringskosten		705	537
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-	12
Wijziging marktrente		-46.684	352.705
Wijziging actuariële uitgangspunten		-	29.746
Overige wijzigingen		-1.050	-263
		<u>-28.963</u>	<u>398.606</u>
Saldo waardeoverdrachten	(12)	-	-9
		<u>28.636</u>	<u>451.695</u>
Saldo van baten en lasten		<u>231.617</u>	<u>-60.738</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Mutatie fondsvermogen		<u>231.617</u>	<u>-60.738</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2017	2016
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen bijdragen van deelnemers	67.482	65.822
Ontvangen waardeoverdrachten	3	9
Betaalde pensioenuitkeringen	-51.540	-47.087
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-5.740	-5.634
	10.205	13.110
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	7.695.270	6.163.252
Betaald inzake aankopen beleggingen	-7.750.605	-6.204.003
Directe beleggingsopbrengsten	53.773	55.666
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-2.325	-19.594
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-8.289	-6.220
	-12.176	-10.899
Mutatie liquide middelen	-1.971	2.211
Samenstelling geldmiddelen		
	2017	2016
Liquide middelen per 1 januari	4.012	1.801
Mutatie liquide middelen	-1.971	2.211
Liquide middelen per 31 december	2.041	4.012

4 TOELICHTING BEHORENDE BIJ DE JAARREKENING

Algemeen

Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2017, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2017.

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is van de stichting.

Alle bedragen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Inleiding

Het doel van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten, statutair gevestigd te Amersfoort, is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar.

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op reële waarde.

Overige activa en passiva worden gewaardeerd op actuele waarde, tenzij anders is vermeld.

Voor zover noodzakelijk, wordt op vorderingen een voorziening voor oninbaarheid in mindering gebracht.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van activa en passiva

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economische potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties".

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen, e.d. worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar de rapporteringsvaluta euro tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

In de navolgende tabel zijn de ultimo boekjaar gehanteerde koersen opgenomen

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
US Dollar	1,20080	1,05475
Britse Pond	0,88765	0,85360
Japanse Yen	135,27010	123,02080
Zwitserse Frank	1,17015	1,07200

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld vindt waardering plaats op basis van rekenmodellen.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen van dat soort beleggingen.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen de actuele waarde, zijnde de reële waarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte jaarlijks vastgestelde taxaties. Het direct vastgoed wordt eens per drie jaar volledig getaxeerd waarbij de objecten in tussenliggende jaren worden getaxeerd op basis van externe actualisaties. Resultaten door wijziging in reële waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord. Niet beursgenoteerde vastgoed aandelen worden gewaardeerd tegen de door de vermogensbeheerder afgegeven intrinsieke waarde van de betreffende participatie gebaseerd op reële waarde van de onderliggende objecten.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers.

Niet aan een beurs genoteerde fondsen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het pensioenfonds afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de marktwaarde.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers (inclusief lopende intrest). Indien vastrentende waarden of participaties in beleggingsinstellingen niet-beursgenoteerd zijn, vindt waardebepaling plaats op basis van de geschatte toekomstige nettokasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende marktrente en rekening houden met het risicoprofiel en de looptijd.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Positieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten. Negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder overige schulden en overlopende passiva.

Overige beleggingen

De overige beleggingen worden gewaardeerd conform opgave van de desbetreffende vermogensbeheerder. Deze opgave dient in overeenstemming te zijn met de waarderingsgrondslagen van het pensioenfonds.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Overige activa

Onder overige activa worden onder meer liquide middelen opgenomen voor zover dit onmiddellijk opeisbare banktegoeden betreft. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Fondsvermogen

Het fondsvermogen is gelijk aan het verschil tussen het belegd vermogen en de technische voorziening. Het belegd vermogen van de stichting is per 31 december van enig boekjaar gelijk aan het totaal van de activa, verminderd met de schulden en overlopende passiva. Het fondsvermogen dient om toekomstige voorwaardelijke toeslagen te verlenen, om fluctuaties in het vermogen op te vangen en om actuariële verliezen op te vangen.

Technische voorziening

De technische voorziening (TV) is vastgesteld als de contante waarde van de tot de balansdatum opgebouwde aanspraken op pensioen, met inbegrip van de verhoging zoals die op grond van het voorwaardelijke toeslagbeleid aan de deelnemers is toegekend per 1 januari volgend op de balansdatum. De toereikendheid van de TV wordt jaarlijks door de certificerend actuaaris getoetst. Aan de berekening van de TV liggen de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen ten grondslag:

Rentevoet:

De door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo boekjaar. Deze rentetermijnstructuur is vastgesteld met gebruikmaking van de Ultimate Forward Rate (UFR). Het hanteren van de UFR houdt in dat voor looptijden van 21 jaar en langer een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.

Toekomstige stijging:

Het pensioenfonds kent een toeslagbeleid, dat voor een deel onvoorwaardelijk en voor het overige voorwaardelijk is. Op basis van het onvoorwaardelijke deel van het toeslagbeleid worden de opgebouwde en ingegane pensioenen jaarlijks verhoogd met 2,0%. Bij de vaststelling van de TV wordt rekening gehouden met de contante waarde van deze in de toekomst te verlenen onvoorwaardelijke toeslagen.

Overlevingstafels:

Prognosetafel AG2016, startjaar 2018 (2016: Prognosetafel AG2016, startjaar 2017) inclusief toepassing van fondsspecifieke ervaringssterfte op basis van het Willis Towers Watson ervaringssterftemodel 2016 (2016: Towers Watson ervaringssterftemodel 2016).

Wezen: de sterfte voor wezen is verwaarloosbaar.

Gezinssamenstelling:

Aangenomen is dat alle niet-gepensioneerden aanspraak hebben op partnerpensioen, dat wil zeggen dat een partnerfrequentie van 100% is aangenomen.

Na de pensioendatum wordt uitgegaan van het zogenaamde bepaalde partnersysteem. In alle gevallen is het leeftijdsverschil tussen partners op drie jaar gesteld.

Wezenpensioen:

Bij een ingegaan wezenpensioen wordt voor wezen jonger dan 18 jaar aangenomen dat het wezenpensioen voortduurt tot de 18-jarige leeftijd. Voor wezen van 19 jaar of ouder wordt aangenomen dat het wezenpensioen voortduurt tot de 23-jarige leeftijd.

Beroepsarbeidsongeschiktheid:

Voor beroepsarbeidsongeschikte deelnemers voor wie de pensioenopbouw zonder verdere betaling van bijdragen wordt voortgezet, wordt de technische voorziening gelijkgesteld aan de contante waarde van de toekomstige opbouw.

Administratiekosten:

Het bestuur heeft in 2016 besloten de voorziening toekomstige kosten als een vast percentage (2,7%) van de technische voorzieningen vast te stellen.

Uitbetalingswijze:

Voor de berekening van de TV wordt ervan uitgegaan dat de pensioenen op continue wijze worden uitbetaald.

Toe- en uittredingen:

In verband met de gekozen financierings- en reserveringsdatum leiden toe- en uittredingen niet tot actuariële voor- of nadelen.

Saldo waardeoverdrachten

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenuitvoerders van respectievelijk het vorige of nieuwe pensioenfonds van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers die tot het moment einde deelname zijn opgebouwd.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden gewaardeerd op de reële waarde.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Voor zover niet anders vermeld worden baten en lasten verwerkt in het resultaat van het jaar, waarop zij betrekking hebben.

Premiebijdragen van deelnemers

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan deelnemers in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten na aftrek van exploitatiekosten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de op factuur betaalde kosten vermogensbeheer en de toegerekende kosten van de beleggingsadviescommissie (BAC) en het bestuur opgenomen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan pensioengerechtigden uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Uitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorziening

De mutatie technische voorzieningen betreft de wijzigingen in de waarde van de technische voorzieningen, onder meer door:

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de in het verslagjaar opgebouwde onvoorwaardelijke aanspraken op ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Dit is inclusief de onvoorwaardelijke toeslag van 2,00%.

Voorwaardelijke toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden te verhogen voor zover de financiële positie van het pensioenfonds dit toelaat. Deze voorwaardelijke verhoging per 1 januari 2018 bedraagt 0,00% (1 januari 2017: 0,00%).

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de TV. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de TV. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de TV herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Wijziging actuariële uitgangspunten

Mutatie TV uit hoofde van wijziging actuariële uitgangspunten heeft betrekking op de aanpassing van de overlevingstafels.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Saldo waardeoverdrachten

De post saldo waardeoverdrachten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Er is onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit beleggingsactiviteiten en pensioenactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

1. Beleggingen

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2017	540.497	1.003.373	1.582.210	32.339	259.948	3.418.367
Aankopen	115.888	131.410	1.268.529	5.690.301	544.477	7.750.605
Verkopen	-105.927	-199.749	-1.120.969	-5.746.022	-522.603	-7.695.270
Overige mutaties	-6.940	-57	-103	4.119	5.306	2.325
Waardemutaties	42.638	89.937	-21.957	27.703	8.633	146.954
Stand per 31 december 2017	586.156	1.024.914	1.707.710	8.440	295.761	3.622.981

Bij: Derivaten met een negatieve waarde 48.090

Balanstotaal 3.671.071

	Vastgoed- beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	455.167	932.800	1.397.212	44.522	250.272	3.079.973
Aankopen	112.163	121.113	722.820	4.792.801	455.106	6.204.003
Verkopen	-72.424	-131.051	-615.249	-4.890.869	-453.659	-6.163.252
Overige mutaties	9.341	59	1.121	6.887	2.186	19.594
Waardemutaties	36.250	80.452	76.306	78.998	6.043	278.049
Stand per 31 december 2016	540.497	1.003.373	1.582.210	32.339	259.948	3.418.367

Bij: Derivaten met een negatieve waarde 41.763

Balanstotaal 3.460.130

Onderpand met betrekking tot derivaten

Door het pensioenfonds zijn ultimo boekjaar, ter zake van de rentederivaten, zekerheden (collateral) ontvangen voor per saldo een bedrag van € 5,2 miljoen (2016: € 35,1 miljoen).

Deze zekerheden bestaan uit de juridische terbeschikkingstelling van stukken door partijen waarmee overeenkomsten m.b.t. rentederivaten zijn afgesloten.

Het pensioenfonds heeft de vrije beschikkingsmogelijkheid over deze stukken mits zij deze omwisselt voor andere kwalificerende stukken.

Reële waarde

Schattingen en veronderstellingen

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het pensioenfonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor het bepalen van de reële waarde van de beleggingen van het pensioenfonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten, zoals bijvoorbeeld derivaten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van waarderingssystemen en -technieken, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

Het pensioenfonds belegt zelf in beleggingsfondsen, maar met het oog op de transparantie inzake de beleggingen is de informatie in deze toelichting gebaseerd op de beleggingen in de portefeuilles van deze beleggingsfondsen ("Look through").

- ┆ Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs. Hieronder vallen aandelen, obligaties en onderpanden.
- ┆ Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van vastgoed in bezit van het pensioenfonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeerd door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd.
- ┆ De contante waarde berekening wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- ┆ Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het pensioenfonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt
- ┆ Andere methode: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

Op basis van de toelichting op gehanteerde waarderingssystematiek is onderstaande tabel opgenomen.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekeningen	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2017						
Vastgoedbeleggingen	-	3.170	-	582.986	-	586.156
Aandelen	25.607	-	-	999.307	-	1.024.914
Vastrentende waarden	1.133.412	-	166.997	407.301	-	1.707.710
Derivaten	-	-	2.819	5.621	-	8.440
Overige beleggingen	-	-	-	295.761	-	295.761
Totaal	1.159.019	3.170	169.816	2.290.976	-	3.622.981

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW- berekeningen	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016						
Vastgoedbeleggingen	-	10.025	-	530.472	-	540.497
Aandelen	23.603	-	-	979.770	-	1.003.373
Vastrentende waarden	1.002.801	-	161.058	418.351	-	1.582.210
Derivaten	-	-	28.861	3.478	-	32.339
Overige beleggingen	-	-	-	259.948	-	259.948
Totaal	1.026.404	10.025	189.919	2.192.019	-	3.418.367

Opgemerkt wordt dat schattingen naar hun aard subjectief zijn en dat de geschatte actuele waarden van financiële instrumenten derhalve inherent onzeker zijn aan onzekerheden en waarde-oordelen ten aanzien van volatiliteit, rentestand en kasstromen. Deze schattingen zijn momentopnames, gebaseerd op de marktomstandigheden en de op dat moment beschikbare informatie.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoedbeleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie naar soort:				
Vastgoed in exploitatie	3.170	0,5	10.025	1,9
Vastgoed aandelen	580.302	99,0	520.848	96,3
Overig	2.684	0,5	9.624	1,8
	586.156	100,0	540.497	100,0

Vastgoed in exploitatie betreft winkels in Nederland.

De vastgoed aandelen zijn niet beursgenoteerd.

De vastgoedbeleggingen in portefeuille bestaan uit participaties in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en 1 direct vastgoedobject per ultimo 2017 (100% eigendom). Vastgoedtaxaties vormen een belangrijk onderdeel van fondswaarderingen, uitgedrukt in Net Asset Value (NAV). Het marktconform waarderen van vastgoedportefeuilles is daarmee een essentieel onderdeel van het portefeuillemanagement. De waarderingsrichtlijnen van brancheorganisatie INREV, vastgelegd in de INREV Valuation Guidelines worden door portefeuillemanager beschouwd als de minimale vereisten waaraan het taxatiebeleid van niet-beursgenoteerde fondsen dienen te voldoen. Vastgoed wordt gewaardeerd op actuele waarde of 'marktwaarde'. Marktwaarde wordt gedefinieerd als het geschatte bedrag waartegen vastgoed tussen een bereidwillige koper en een bereidwillige verkoper na behoorlijke marketing in een zakelijke transactie zou worden overgedragen op de waardepeildatum, waarbij de partijen met kennis van zaken, prudent en niet onder dwang zouden hebben gehandeld. Deze definitie is ontleend aan EVS en IVS, twee internationale waarderingsstandaarden. De marktwaarde is bepaald op basis van externe taxaties volgens de discounted cashflow-methode en de huurwaarde kapitalisatiemethode. De belangrijkste gehanteerde parameters ten aanzien van de discounted cashflow-berekening zijn de disconteringsvoet, jaarlijkse inflatie, kosten koper en exit yield. De belangrijkste gehanteerde parameters ten aanzien van de huurwaarde kapitalisatiemethode zijn de huurwaarde, risicovrije rendementseis plus risico-opslag en kosten koper. Alle individuele objecten in de portefeuilles van de niet-beursgenoteerde vastgoed fondsen worden minimaal jaarlijks getaxeerd door een onafhankelijke externe taxateur. De Amerikaanse fondsen zijn niet INREV compliant omdat zij niet onder de Europese branche organisatie INREV vallen. Wel hebben zij een waarderingsbeleid en taxeren zij hun vastgoedobjecten marktconform (frequentie en dekking). In 2017 is de directe vastgoedportefeuille getaxeerd door een onafhankelijke externe taxateur.

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie naar soort:				
Beursgenoteerde aandelen	25.607	2,5	23.603	2,4
Private equity aandelen	80.986	7,9	78.933	7,9
Aandelenbeleggingsfondsen	918.364	89,6	900.823	89,7
Overig	-43	-	14	-
	<u>1.024.914</u>	<u>100,0</u>	<u>1.003.373</u>	<u>100,0</u>

Per balansdatum zijn geen aandelen van het pensioenfonds zelf uitgeleend. Alleen binnen het aandelenfonds van BlackRock wordt onderliggend een securities lending programma uitgevoerd.

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie naar soort:				
Staatsobligaties	843.288	49,4	759.509	48,0
Bedrijfsobligaties	215.975	12,7	165.505	10,5
Leningen op schuldbekentenissen	256	-	293	-
Hypotheken	166.741	9,8	160.765	10,2
Covered fondsen	74.149	4,3	77.787	4,9
Obligatiebeleggingsfondsen	405.456	23,7	416.470	26,3
Overig	1.845	0,1	1.881	0,1
	<u>1.707.710</u>	<u>100,0</u>	<u>1.582.210</u>	<u>100,0</u>

Per balansdatum zijn geen obligaties uitgeleend.

Leningen op schuldbekentenis. Deze post betreft een lening aan een gezondheidsinstelling. Deze vervalt in 2024.

Derivaten

	31-12-2017	31-12-2016
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	7.198	-11.777
Rentederivaten	-4.379	40.637
Overig	5.621	3.479
	<u>8.440</u>	<u>32.339</u>

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- ┆ Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- ┆ Renteswaps: dit betreft via Central Counter Parties (CCP) afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het uitwisselen van rentebetalingen over een nominale hoofdsom. Door middel van swaps wordt de rentegevoeligheid van de portefeuille beïnvloed.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2017:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Valutaderivaten	495.693	8.006	808
Rentederivaten	383.000	42.903	47.282
Margin account futures (liquide middelen)	-	5.621	-
		<u>56.530</u>	<u>48.090</u>

De derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder schulden.

De contractomvang geeft het bedrag aan van de onderliggende positie waarover het contract is afgesloten. De reële waarde is de waarde als het contract ultimo jaar zou worden verkocht of teruggedraaid.

Margin calls op futures worden dagelijks dan wel wekelijks door middel van kasgelden of kasgeld-equivalenten afgerekend.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Valutaderivaten	630.440	1.161	12.938
Rentederivaten	294.000	69.462	28.825
Margin account futures (liquide middelen)	-	3.479	-
		<u>74.102</u>	<u>41.763</u>

De derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder schulden.

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Specificatie naar soort:		
Hedge funds	84.908	57.738
Infrastructuur	78.869	99.221
Achmea IM Liquiditeitenfonds	126.392	101.696
Liquide middelen	7.085	1.847
Beleggingscrediteuren	-1.493	-554
	<u>295.761</u>	<u>259.948</u>

2. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Debiteuren	549	617
Vooruit betaalde kosten	-	57
	<u>549</u>	<u>674</u>

3. Overige activa

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Liquide middelen	<u>2.041</u>	<u>4.012</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen, die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

4. Fondsvermogen

Mutatieoverzicht fondsvermogen

	<u>Algemene reserve</u>
Stand per 1 januari 2017	-201.922
Uit bestemming saldo van baten en lasten	231.617
Stand per 31 december 2017	<u>29.695</u>
	<u>Algemene reserve</u>
Stand per 1 januari 2016	-141.184
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-60.738
Stand per 31 december 2016	<u>-201.922</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Solvabiliteit				
Pensioenvermogen	3.620.092	100,8	3.417.438	94,4
Af: technische voorzieningen	3.590.397	100,0	3.619.360	100,0
Eigen vermogen	29.695	0,8	-201.922	-5,6
Af: vereist eigen vermogen	789.466	22,0	788.533	21,8
Vrij vermogen	-759.771	-21,2	-990.455	-27,4
Minimaal vereist eigen vermogen	153.268	4,3	152.701	4,2
Actuele dekkingsgraad		100,8		94,4
Beleidsdekkingsgraad		99,0		90,4
Reële dekkingsgraad		121,4		110,6

De vermogenspositie van het pensioenfonds kan worden gekarakteriseerd als dekkingstekort. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaard model.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2017	2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	94,4	95,6
M1 Premie	-0,3	-0,2
M2 Uitkeringen	-0,1	-0,1
M3 Toeslagen	-	-
M4 RTS	1,2	-9,4
M5 Rendement	5,6	10,2
M6 Overigen	-	-1,7
Dekkingsgraad per 31 december	100,8	94,4

Herstelplan

Per 1 januari 2017 lag de beleidsdekkingsgraad met 90,4% ruim onder de vereiste dekkingsgraad. Het pensioenfonds heeft daarom in 2017 een evaluatie van het herstelplan ingediend bij DNB. In deze evaluatie van het herstelplan heeft het pensioenfonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 10 jaar vanaf 1 januari 2017 de vereiste dekkingsgraad te behalen.

De in het herstelplan beschreven mogelijke maatregelen zijn:

- ┆ Het achterwege laten van de voorwaardelijke toeslag (extra toeslag bovenop de 2% onvoorwaardelijke toeslag)
- ┆ Korten van de pensioenaanspraken.

Uit de evaluatie van het herstelplan per 1 januari 2017 bleek dat het pensioenfonds volgens de herstelplan-projectieregels naar verwachting kan herstellen binnen 10 jaar zonder korting van de pensioenaanspraken. Daarom heeft het bestuur, ondanks de ontoereikende financiële positie, in 2017 geen maatregel tot het korten van de pensioenaanspraken hoeven nemen.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds (99,0%) ligt eind 2017 lager dan de vereiste dekkingsgraad (121,8%). Dit betekent dat het lopende herstelplan geactualiseerd moet worden naar de situatie per 1 januari 2018. Uit deze actualisatie blijkt dat de financiële positie van het pensioenfonds volgens het herstelplan in 2023 is hersteld. Herstel wordt dus verwacht binnen de gestelde hersteltermijn van 10 jaar en zonder aanvullende maatregelen. Daarnaast blijkt uit de actualisatie dat indexatie naar verwachting vanaf 2021 weer deels mogelijk is.

Het korten van de pensioenaanspraken is in het algemeen mogelijk in de volgende gevallen:

1. Als uit het herstelplan blijkt dat met inzet van overige financiële sturingsmiddelen herstel tot het vereist eigen vermogen binnen de door het bestuur vastgestelde termijn niet mogelijk is. Vermindering van aanspraken zal dan per jaar gelijkmatig gespreid over de duur van het herstelplan plaatsvinden en wel op dusdanige wijze dat herstel tot het vereist eigen vermogen wel wordt bereikt binnen de door het bestuur vastgestelde termijnen. Uitsluitend de korting in het eerste jaar zal onvoorwaardelijk worden toegepast. Eventuele kortingen in latere jaren zullen alleen worden toegepast indien en voor zover dit noodzakelijk blijkt bij het in die latere jaren op te stellen herstelplan.
2. Wanneer de beleidsdekkingsgraad 5 jaar op een rij lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad op dat moment ook lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. Een eventuele korting wordt in een dergelijk geval op basis van het beleid van het pensioenfonds gespreid over 10 jaar. Deze situatie kan zich voor het eerst voordoen per ultimo 2020.

5. Technische voorzieningen

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	Voorziening pensioen- verplichting
Stand per 1 januari 2017	3.619.360
Mutatie technische voorziening	-28.963
Stand per 31 december 2017	3.590.397
	Pensioen- verplichting
Stand per 1 januari 2016	3.220.754
Mutatie technische voorzieningen	398.606
Stand per 31 december 2016	3.619.360

Mutatie technische voorziening

	2017	2016
Pensioenopbouw	77.698	64.995
Rentetoevoeging	-8.070	-1.929
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-51.562	-47.197
Onttrekking voor uitvoeringskosten	705	537
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-	12
Wijziging marktrente	-46.684	352.705
Wijziging actuariële uitgangspunten	-	29.746
Overige wijzigingen	-1.050	-263
	<u>-28.963</u>	<u>398.606</u>

De voorziening voor pensioenverplichtingen is naar categorie van deelnemers als volgt samengesteld:

	31-12-2017		31-12-2016	
	Aantal		Aantal	
Deelnemers	21.351	2.069.693	20.844	2.153.251
Gewezen deelnemers	8.017	559.800	7.735	564.729
Pensioentrekkenden	4.964	958.832	4.578	899.554
Voorziening toekomstige beroepsarbeidsongeschiktheid	-	2.072	-	1.826
	<u>34.332</u>	<u>3.590.397</u>	<u>33.157</u>	<u>3.619.360</u>

De voorziening toekomstige kosten is opgenomen onder de betreffende categorie en bedraagt 2,7% van de TV.

Korte beschrijving van de pensioenregeling

Vanaf 1 januari 2016 is weer de regeling met lage opbouw (de Basisregeling) de verplichte regeling van het pensioenfonds. Deelnemers die voor 1 januari 2016 een hogere premie betaalden op basis van de regeling met hogere opbouw (de BasisPlusregeling) mogen de hogere opbouw en premie ook na 1 januari 2016 voortzetten. De BasisPlusregeling is gesloten voor nieuwe toetreders.

Binnen de pensioenregeling met de lagere opbouw wordt door de fysiotherapeuten in loondienst per deelnemersjaar een ouderdomspensioen opgebouwd van 0,57% van de voor dat deelnemersjaar geldende pensioengrondslag (middelloonsysteem). Binnen de pensioenregeling met de hogere opbouw wordt door de fysiotherapeut in loondienst 1,00% van de voor dat deelnemersjaar geldende pensioengrondslag opgebouwd. Voor zelfstandig werkende fysiotherapeuten wordt binnen de pensioenregeling met de lagere opbouw een ouderdomspensioen opgebouwd van 0,41% van de voor dat deelnemersjaar geldende pensioengrondslag. Binnen de pensioenregeling met de hogere opbouw wordt door de zelfstandig werkende fysiotherapeut 0,72% van de voor dat deelnemersjaar geldende pensioengrondslag opgebouwd. Verder wordt een partnerpensioen verzekerd van 70% van het te bereiken ouderdomspensioen en een wezenpensioen groot 20% van het vastgestelde nabestaandenpensioen voor kinderen tot 23 jaar. Tot slot kan vrijstelling van premiebetaling bij blijvende volledige beroepsarbeidsongeschiktheid vrijwillig worden meeverzekerd. In geval van blijvende volledige beroepsarbeidsongeschiktheid wordt vanaf 2015 de pensioenopbouw tot uiterlijk pensioeningang maar niet langer dan tot de 67ste verjaardag voortgezet zonder dat daarvoor jaarlijks door de deelnemer een premie is verschuldigd.

Toeslagverlening

Op de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane pensioenrechten wordt jaarlijks een onvoorwaardelijke toeslag verleend van 2,0%. Afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds kan het bestuur echter jaarlijks beslissen dat een hogere - voorwaardelijke - toeslag kan worden verleend. De toeslagverlening wordt gedeeltelijk uit de premie gefinancierd. Voor de voorwaardelijke toeslagverlening is geen bestemmingsreserve gevormd.

In 2017 heeft het bestuur besloten geen voorwaardelijke toeslag te verlenen per 1-1-2018.

6. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2017	31-12-2016
Derivaten met negatieve waarde	48.090	41.763
Te betalen kosten	3.841	4.163
Afdrachten inzake pensioenen	1.079	978
Deelnemersvereniging Pensioenfonds Fysiotherapeuten	14	41
Uitkeringen/overdrachten	545	433
	<u>53.569</u>	<u>47.378</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het pensioenfonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het pensioenfonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het pensioenfonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het pensioenfonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het pensioenfonds zich negatief ontwikkelt, beschikt het bestuur van het pensioenfonds over een aantal sturingsmiddelen om het evenwicht tussen enerzijds het fondsvermogen en de voorziening pensioenverplichtingen en anderzijds het totaal vereist vermogen te herstellen.

De actuele aanwezige dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	Pensioen- vermogen	Technische voorziening	Dekkingsgraad %
Stand per 31 december 2016	3.417.438	3.619.360	94,4
Mutatie	202.654	-28.963	6,4
Stand per 31 december 2017	<u>3.620.092</u>	<u>3.590.397</u>	<u>100,8</u>

	31-12-2017	31-12-2016
Het tekort op het vereist eigen vermogen is als volgt:		
Technische voorziening	3.590.397	3.619.360
Buffers:		
S1 Renterisico	170.260	165.806
S2 Risico zakelijke waarden	575.354	550.280
S3 Valutarisico	93.943	168.897
S4 Grondstoffenrisico	-	30.855
S5 Kredietrisico	177.350	199.795
S6 Verzekeringstechnisch risico	100.956	102.855
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	90.566	45.518
Diversificatie effect	-418.963	-475.473
Totaal S (vereiste buffers)	789.466	788.533
Vereist vermogen (art. 132 WvB)	4.379.863	4.407.893
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	3.620.092	3.417.438
Tekort/Tekort	-759.771	-990.455

Het pensioenfonds heeft ter afdekking van valuta- en renterisico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden door de valuta- en rentepositie na afdekking op te nemen. Bij de berekening van de buffers past het pensioenfonds de standaardmethode toe. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt zowel ultimo 2017 als ultimo 2016 uitgegaan van de normportefeuille.

Beleid en risicobeheer

Het risicomanagement proces voor de financiële risico's is erop gericht het algehele balansrisico van het pensioenfonds te beheersen. Hierbij wordt het actuele risicoprofiel van de portefeuille vergeleken met het lange termijn beoogde risicoprofiel, zoals vastgesteld in ALM-studie en portefeuilleconstructie. Dit kan gaan afwijken als gevolg van marktontwikkelingen en/of ontwikkelingen in de (samenstelling van de) portefeuille. De basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid is gelegen in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings-)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico, valutarisico en het grondstoffenrisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het pensioenfonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het pensioenfonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het pensioenfonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Dit risico bestaat doordat beleggingen en verplichtingen niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Het renterisico neemt af naarmate de looptijd van de beleggingen meer overeenkomt met de looptijd van de verplichtingen.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration is de (met de contante waarde van de kasstromen) gewogen gemiddelde resterende looptijd in jaren.

	31-12-2017		31-12-2016	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (voor derivaten)	1.707.710	7,1	1.582.210	6,4
Totale portefeuille (na derivaten)	3.622.981	10,1	3.418.367	9,3
Technische voorziening	3.590.397	21,8	3.619.360	22,2

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur) waardoor de dekkinggraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkinggraad daalt.

Het pensioenfonds dekt het renterisico van de dekkinggraad voor 50% af.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Resterende looptijd < 1 jaar	138.541	8,1	127.393	8,1
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	448.886	26,3	474.639	30,0
Resterende looptijd > 5 jaar	1.120.283	65,6	980.178	61,9
	<u>1.707.710</u>	<u>100,0</u>	<u>1.582.210</u>	<u>100,0</u>

S2 Risico zakelijke waarden

Prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie. In aanvulling hierop kan het prijsrisico worden gehedged door het gebruik van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastgoedbeleggingen naar aard:				
Kantoren	-	-	6.725	1,2
Winkels	3.170	0,5	3.300	0,6
Participaties in vastgoedmaatschappijen	580.302	99,0	520.848	96,4
Overig	2.684	0,5	9.624	1,8
	<u>586.156</u>	<u>100,0</u>	<u>540.497</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastgoedbeleggingen naar regio:				
Europa	495.106	84,5	421.716	78,0
Noord Amerika	91.050	15,5	118.781	22,0
	<u>586.156</u>	<u>100,0</u>	<u>540.497</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Beleggingsinstellingen	81.116	7,9	78.933	7,9
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	185.258	18,1	210.674	21,0
Nijverheid en industrie	227.828	22,2	215.835	21,5
Handel	198.145	19,4	208.684	20,8
Overige dienstverlening	248.207	24,2	236.041	23,5
Diversen	84.360	8,2	53.206	5,3
	<u>1.024.914</u>	<u>100,0</u>	<u>1.003.373</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar regio:				
Mature markets	890.615	86,9	838.883	83,6
Emerging markets	134.299	13,1	164.490	16,4
	<u>1.024.914</u>	<u>100,0</u>	<u>1.003.373</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het pensioenfonds reduceert het valutarisico door de exposure (blootstelling) naar vreemde valuta deels af te dekken. Conform het strategisch beleid van het pensioenfonds wordt 75% (2016: 50%) van het valutarisico voor de Amerikaanse dollar (USD), het Britse pond (GBP) en de Japanse yen (JPY) bij aandelen en private equity afgedekt vanuit de valuta overlay. Voor vastgoed, infrastructuur en hedgefonds wordt 100% afgedekt van genoemde valuta. Er is sprake van een bandbreedte van +/- 5% ten opzichte van de af te dekken exposure op maandultimo".

Het totaalbedrag dat door het pensioenfonds buiten de euro werd belegd bedroeg ultimo 2017 circa 26,6% (2016: 36,2%) van de beleggingsportefeuille. Ultimo het jaar was 51,0% (2016: 51,9%) van het totale valutarisico afgedekt. 49,0% (2016: 48,1%) van het valutarisico was niet afgedekt, hetgeen betekent dat ongeveer 13,0% (2016: 17,4%) van het totaalbedrag dat door het pensioenfonds werd belegd niet was afgedekt.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Afdekking met valuta derivaten	Nettopositie na afdekking 2017	Nettopositie na afdekking 2016
US Dollar	457.000	-347.404	109.596	219.243
Britse Pond	146.518	-111.216	35.302	49.608
Japanse Yen	46.457	-30.830	15.627	13.120
Zwitserse Frank	54.773	-	54.773	51.127
Hong Kong Dollar	34.342	-	34.342	39.492
Indonesische Roepies	9.261	-	9.261	164
Zuid Koreaanse Won	21.954	-	21.954	296
Zweedse Kroon	21.231	-	21.231	16.016
Noorse Kroon	10.592	-	10.592	10.641
Deense Kroon	17.117	-	17.117	10.599
Overig	140.898	-	140.898	186.893
	<u>960.143</u>	<u>-489.450</u>	<u>470.693</u>	<u>597.199</u>

S4 Grondstoffenrisico

Het grondstoffenrisico betreft alle risico's die te maken hebben met beleggingen in grondstoffen (commodities), zoals risico die voortvloeien uit een veranderend vraag en aanbod. De omvang van de buffer voor het grondstoffenrisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 35% kan worden opgevangen voor dat deel van de portefeuille dat in grondstoffen is belegd. Aangezien het pensioenfonds geen beleggingen heeft in grondstoffen hoeft het pensioenfonds hiervoor geen buffer aan te houden. In de normportefeuille van 31 december 2016 waren nog wel beleggingen in grondstoffen meegenomen.

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het pensioenfonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het pensioenfonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het pensioenfonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het pensioenfonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het pensioenfonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het pensioenfonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert.

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	240.174	14,1	165.206	10,4
Buitenlandse overheidsinstellingen	817.330	47,9	729.555	46,1
Financiële instellingen	354.247	20,7	334.724	21,2
Handels- en industriële instellingen	148.989	8,7	201.025	12,7
Overige	146.970	8,6	151.700	9,6
	1.707.710	100,0	1.582.210	100,0

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Mature markets	1.492.514	87,4	1.437.814	90,9
Emerging markets	215.196	12,6	144.396	9,1
	1.707.710	100,0	1.582.210	100,0

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2017		31-12-2016	
	In %		In %	
AAA	523.944	30,7	403.397	25,5
AA	482.505	28,3	466.309	29,5
A	128.102	7,5	111.096	7,0
BBB	300.566	17,6	277.481	17,6
BB	89.234	5,2	116.083	7,3
B	90.078	5,3	114.217	7,2
CCC	32.303	1,9	55.206	3,5
CC	318	-	990	0,1
C	132	-	-	-
D	1.739	0,1	497	-
Geen rating	58.789	3,4	36.934	2,3
	<u>1.707.710</u>	<u>100,0</u>	<u>1.582.210</u>	<u>100,0</u>

De tabel toont het kredietrisico van de vastrentende portefeuille door middel van een rating, waarbij AAA de hoogste rating (hoogste kredietwaardigheid) is. Getoond wordt een composit rating . Deze rating is gelijk aan de mediaan van de actuele ratings van Moody's, S&P en Fitch. Indien er alleen ratings beschikbaar zijn van twee rating agencies, dan wordt de laagste rating gebruikt. Bij slechts één rating geldt deze desbetreffende rating. Obligaties of instrumenten die geen rating hebben worden apart getoond".

Onder geen rating zijn o.a. opgenomen, Investec Emerging Markets LC Dynamic Debt Fund ad 20.407, Wereldwijd High Yield Fonds ad 15.980, Stone Harbor Emerging Markets Debt Fund ad 9.977 en Pictet Emerging Markets Debt Fund ad 10.579.

In 2016 waren onder geen rating o.a. opgenomen: Wereldwijd High Yield Fonds ad 19.886, Stone Harbor Emerging Markets Debt Fund ad 6.379 en Pictet Emerging Markets Debt Fund ad 7.691.

S6 Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De technische voorziening wordt vastgesteld op basis van een prudente inschatting van de (toekomstige ontwikkeling van de) overlevingskansen en het (toekomstige) beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico dat het pensioenfonds loopt. Deze risico's worden door het pensioenfonds beheerst door periodiek na te gaan of de inschatting van de (toekomstige) overlevingskansen en van de (toekomstige) beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico's nog steeds adequaat is. Het pensioenfonds laat zich hieromtrent periodiek adviseren door de adviserend actuaire van het pensioenfonds. Voorts worden de gehanteerde actuariële grondslagen jaarlijks getoetst door de certificerende actuaire van het pensioenfonds.

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van de Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte worden de sterftekansen van de deelnemerspopulatie zo goed mogelijk ingeschat. Voor de verre toekomst zijn deze schattingen echter onvermijdelijk onzeker, hetgeen leidt tot collectief langlevenrisico (de kans dat de levensverwachting van de populatie meer toeneemt dan verwacht. Dit collectieve langlevenrisico wordt gedeeld binnen het collectief van alle (gewezen) deelnemers van het pensioenfonds.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het pensioenfonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het pensioenfonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico

Het beroepsarbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het pensioenfonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een beroepsarbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het pensioenfonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Naast de onvoorwaardelijke toeslag heeft het bestuur van het pensioenfonds de ambitie om het pensioen extra te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen van de financiële positie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat deze extra toeslag voorwaardelijk is.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het pensioenfonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Het liquiditeitsrisico wordt door het pensioenfonds beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Voor de korte termijn maakt het pensioenfonds gebruik van een liquiditeitsprognose waarbij rekening wordt gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies.

De volgende zaken zijn van belang met betrekking tot het liquiditeitsrisico:

- 1 De komende jaren zullen, naar verwachting, de inkomende premies het niveau van de uitkeringen overtreffen.
- 1 Ultimo 2017 zijn er voldoende obligaties, die onmiddellijk zonder waardeverlies verkocht kunnen worden om een eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

Hieruit blijkt dat op dit moment geen liquiditeitsrisico's voor het pensioenfonds bestaan. In de solvabiliteitstoets van het pensioenfonds worden hier dan ook geen buffers voor aangehouden.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Gezien het beleggingsbeleid betreft dit risico bijna alle aandelenfondsen en een viertal beleggingen van de vastrentende waarden in staats (gerelateerde) fondsen.

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

	31-12-2017	31-12-2016
Dit betreft (staats)obligaties van:		
Duitsland	205.696	174.468
Italië	78.105	81.341
Frankrijk	166.777	176.975
Nederland	232.198	160.904

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het pensioenfonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

Systeemrisico

Het systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het pensioenfonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het pensioenfonds niet beheersbaar.

Verbonden partijen

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar pagina 117 van dit verslag. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op (voormalige) bestuurders. De bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het pensioenfonds op basis van voorwaarden in het pensioenreglement.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Contractuele verplichtingen met onbepaalde looptijd

Het pensioenfonds heeft uitbestedingovereenkomsten afgesloten met de volgende partijen:

- ┆ Achmea Pensioenservices N.V., Overeenkomst betreffende Pensioenbeheer;
- ┆ Achmea Pensioenservices N.V., Overeenkomst betreffende Webservices;
- ┆ Achmea Investment Management B.V., Overeenkomst betreffende Vermogensbeheer;
- ┆ Sweco Capital Consultants B.V., Overeenkomst betreffende Vastgoed en Infrastructuur beheer;

Het pensioenfonds heeft met Deelnemersvereniging Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten een subsidieovereenkomst afgesloten.

Deze overeenkomsten kennen allen een resterende looptijd van een jaar en omvatten een gezamenlijke jaarlijkse minimale verplichting van ongeveer € 10 miljoen.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Vooruitlopend op verwachte inkomende kasstromen bestaan per balansdatum de volgende investerings- en stortingsverplichtingen (zogenaamde voorbeleggingen):

	31-12-2017	31-12-2016
Vastgoed	40.148	56.587
Private Equity	48.020	31.540
Infrastructuur	64.596	15.492
	<u>152.764</u>	<u>103.619</u>

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2017 dan op grond van dit jaarrapport kan worden verkregen.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

7. Bijdragen van deelnemers

	2017	2016
Vastgestelde premies	67.414	65.365

De kostendekkende, gedempte kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 125 van de Wvb zijn als volgt:

	2017	2016
Kostendekkende premie	104.360	88.890
Gedempte kostendekkende premie	37.680	36.560
Feitelijke premie	67.414	65.365

De hoogte van de in 2017 door de deelnemers betaalde premie is gebaseerd op de premiepercentages die door het bestuur voor het jaar zijn vastgesteld.

Deze percentages worden door het bestuur voorafgaand aan het jaar vastgesteld op basis van de verwachte kosten voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen, een solvabiliteitsopslag en een component ter dekking van de verwachte uitvoeringskosten in het jaar. In de berekening van de premiepercentages is voor het jaar 2017 een rekenrente van 4,2% gehanteerd en is rekening gehouden met de in de toekomst te verlenen onvoorwaardelijke toeslag van 2,0% per jaar plus een in de toekomst mogelijk te verlenen voorwaardelijke toeslag van 1,0% per jaar.

Conform de wettelijke voorschriften wordt de kostendekkende premie na afloop van het jaar berekend op basis van de feitelijke kosten voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen in het jaar, een solvabiliteitsopslag en de feitelijke uitvoeringskosten in het jaar. De kostendekkende premie wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur per 1 januari 2017 en op basis van de onvoorwaardelijke aanspraken, waaronder de in de toekomst te verlenen onvoorwaardelijke toeslag van 2,0% per jaar.

De gedempte kostendekkende premie wordt conform de wettelijke voorschriften na afloop van het jaar berekend op basis van de feitelijke kosten voor de pensioenopbouw en de risicodekkingen in het jaar en de feitelijke uitvoeringskosten in het jaar. In de berekening wordt conform de wettelijke voorschriften rekening gehouden met een voor deze premieberekening bepaald lange termijn verwacht rendement van het pensioenfonds, dat voor het jaar 2017 ongeveer overeenkomt met 5,3%. De gedempte kostendekkende premie wordt berekend op basis van de onvoorwaardelijke aanspraken (de in toekomst te verlenen onvoorwaardelijke toeslag van 2,0% per jaar) plus een in de toekomst daarbovenop te verlenen voorwaardelijke toeslag van 1%.

De wettelijk voorgeschreven toetsing van de toereikendheid van de feitelijke premie vindt plaats ten opzichte van de gedempte kostendekkende premie. De feitelijke premie was in 2017 ruim hoger dan de gedempte kostendekkende premie als gevolg van de bovengenoemde verschillende berekeningsuitgangspunten.

De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2017	2016
Inkoop onvoorwaardelijke aanspraken	79.796	66.806
Risicopremie	2.227	2.081
Solvabiliteitsopslag	17.881	15.431
Uitvoeringskosten -/- vrijval uitbetalingskosten	4.456	4.572
	<u>104.360</u>	<u>88.890</u>

De samenstelling van de gedempte kostendekkende premie is als volgt:

	2017	2016
Inkoop onvoorwaardelijke aanspraken	23.380	22.413
Risicopremie	904	957
Uitvoeringskosten -/- vrijval uitbetalingskosten	4.456	4.572
Voorwaardelijke onderdelen	8.940	8.618
	<u>37.680</u>	<u>36.560</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is als volgt:

	2017	2016
Inkoop aanspraken (inclusief 3% toekomstige toeslag)	46.926	44.965
Risicokoopsom overlijden	1.188	847
Risicokoopsom arbeidsongeschiktheid	626	913
Solvabiliteitsopslag	10.918	11.120
Kosten verslagjaar	7.756	7.520
	<u>67.414</u>	<u>65.365</u>

De samenstelling van de feitelijke premie is bepaald op basis van een indicatieve/benaderde uitsplitsing.

8. Beleggingsresultaten

2017	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	9.359	42.638	-2.372	49.625
Aandelen	4.297	89.937	-947	93.287
Vastrentende waarden	27.292	-21.957	-3.948	1.387
Derivaten	12.733	27.703	-61	40.375
Overige beleggingen	92	8.633	-351	8.374
Overige opbrengsten en lasten	-	-	-209	-209
	<u>53.773</u>	<u>146.954</u>	<u>-7.888</u>	<u>192.839</u>

Op de directe beleggingsopbrengsten vastgoed zijn de exploitatiekosten ad 966 in mindering gebracht (2016: 811).

2016	Directe beleggings-opbrengsten	Indirecte beleggings-opbrengsten	Kosten van vermogens-beheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	9.635	36.250	-2.689	43.196
Aandelen	4.838	80.452	-938	84.352
Vastrentende waarden	29.700	76.306	-4.029	101.977
Derivaten	11.513	78.998	-25	90.486
Overige beleggingen	-36	6.043	-210	5.797
Overige opbrengsten en lasten	16	-	-232	-216
	<u>55.666</u>	<u>278.049</u>	<u>-8.123</u>	<u>325.592</u>

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het pensioenfonds in rekening zijn gebracht. Deze kosten bestaan uit beheervergoedingen, performance-gerelateerde vergoedingen, kosten voor fiduciair beheer en bewaarloon.

In aanvulling op de kosten vermogensbeheer zoals deze bovenstaand zijn gespecificeerd is er tevens sprake van transactiekosten en kosten die ten laste zijn gebracht van de indirecte beleggingsopbrengsten van beleggingsfondsen.

Het aandeel van het pensioenfonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen over 2017: 13.880 (2016: 12.834).

Transactiekosten, deels geschat, zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn eveneens onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2017: 4.718 (2016: 4.247).

9. Pensioenuitkeringen

	2017	2016
Ouderdomspensioen mannen	30.362	25.176
Ouderdomspensioen vrouwen	14.852	16.118
Weduwenpensioen	3.575	4.053
Weduwnaarspensioen	1.937	1.139
Wezenpensioen	179	187
Afkopen	845	579
	<u>51.750</u>	<u>47.252</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 467,89 (2016: € 465,94) per jaar overeenkomstig de WvB (artikel 78).

10. Uitvoeringskosten

	2017	2016
Administratiekosten	3.899	3.872
Controle- en advieskosten	480	493
Bestuurskosten en kosten deelnemersraad	560	576
Overige kosten	677	675
Subsidie Deelnemersvereniging Pensioenfonds Fysiotherapeuten	233	230
	<u>5.849</u>	<u>5.846</u>

Ingevolge artikel 382a Titel 9 Boek 2 Burgerlijk Wetboek wordt gemeld dat de accountantskosten als volgt kunnen worden gesplitst:

	2017	2016
Onderzoek van de jaarrekening	76	75

De in de tabel vermelde honoraria voor het onderzoek van de jaarrekening 2017 (2016) hebben betrekking op de totale honoraria voor het onderzoek van de jaarrekening 2017 (2016), ongeacht of de werkzaamheden al gedurende het boekjaar 2017 (2016) zijn verricht.

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2017 als 2016 uitgevoerd door KPMG Accountants N.V.

Overeenkomstig artikel 104 van de Wvb wordt vermeld dat het pensioenfonds in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.

Vacatievergoeding

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst. In totaal is aan presentiegelden (vacatiegelden, reistijdvergoeding en leesvergoeding) € 492.000 (2016: € 517.000) aan de bestuurders en aspirant bestuurders uitgekeerd. In de presentiegelden is naast de bestuurderswerkzaamheden tevens begrepen de urenbesteding voor werkzaamheden in de verschillende commissies (incl. beleggingsadviescommissie), vertegenwoordiging van het pensioenfonds, bijeenkomsten alsmede het volgen van cursussen en deskundigheidstrainingen.

Personeelsleden

Bij het pensioenfonds zijn geen werknemers in dienst.

11. Mutatie technische voorziening

	2017	2016
Pensioenopbouw	77.698	64.995
Rentetoevoeging	-8.070	-1.929
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-51.562	-47.197
Onttrekking voor uitvoeringskosten	705	537
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-	12
Wijziging marktrente	-46.684	352.705
Wijziging actuariële uitgangspunten	-	29.746
Overige wijzigingen	-1.050	-263
	<u>-28.963</u>	<u>398.606</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariële berekende waarde van de in het verslagjaar opgebouwde onvoorwaardelijke aanspraken op ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen.

Dit is inclusief de onvoorwaardelijke toeslag van 2,00%.

Toeslagen

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden te verhogen voor zover de financiële positie van het pensioenfonds dit toelaat. Deze voorwaardelijke verhoging per 1 januari 2018 bedraagt 0,00% (1 januari 2017 0,00%).

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,217% (2016: -0,06%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2016.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de uitbetaling van pensioenen van de verslagperiode.

Onttrekking voor uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Onder toelichting 12 is de wijziging uit hoofde van overdracht van rechten opgenomen.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële uitgangspunten zijn in 2017 niet gewijzigd ten opzichte van die van ultimo 2016.

Overige wijzigingen

Onder overige wijzigingen wordt onder andere opgenomen het resultaat op overlevingskansen en het resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid.

Het resultaat op overlevingskansen ontstaat doordat het aantal overlijdensgevallen in het jaar afwijkt van hetgeen met de gehanteerde overlevingstafels wordt verondersteld. In algemene zin geldt dat, indien minder personen overlijden dan verondersteld (ondersterfte), dit een verlies oplevert op het ouderdomspensioen en een winst op het partnerpensioen. Bij oversterfte is het omgekeerde het geval.

Het resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid ontstaat doordat er een premievrijstelling geldt bij beroepsarbeidsongeschiktheid.

Specificatie overige wijzigingen

	2017	2016
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op overlevingskansen	-3.863	916
Resultaat op beroepsarbeidsongeschiktheid	1.336	684
Resultaat op mutaties	1.231	167
Overige resultaten	246	-2.030
	<u>-1.050</u>	<u>-263</u>

12. Saldo waardeoverdrachten

	2017	2016
Inkomende waardeoverdrachten	-	9

Dit betreft de ontvangst van of betaling aan pensioenfondsen of pensioenverzekeraar van respectievelijk de vorige of nieuwe pensioenuitvoerder van de opgebouwde pensioenen van deelnemers die bij verandering van werkomgeving zijn opgebouwd.

	2017	2016
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten: - toevoeging aan de technische voorzieningen	-	12

Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:
- de overgenomen pensioenverplichtingen

	2017	2016
	-	-3

Belastingen

De activiteiten van het pensioenfonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming van saldo van baten en lasten

Het bestuur heeft besloten het resultaat over het boekjaar te muteren op het fondsvermogen.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten heeft de jaarrekening 2017 vastgesteld in de vergadering van 13 juni 2018.

Tilburg, 13 juni 2018

Het Bestuur

T.P.J.A.van den Heuvel Voorzitter

R. van Pommeren Secretaris

W.J.T. Sillen

M.P.G. Hofmans

J.H. Sluis

A. Barszczowski

C. Vermeulen

OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Bestemming van saldo van baten en lasten

De wijze waarop het resultaat van het boekjaar moet worden verdeeld is niet opgenomen in de statuten van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten.

2 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten te Amersfoort is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Wet verplichte beroepspensioenregeling over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten, zoals vereist conform artikel 143 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 17 miljoen (0,5% van het pensioenvermogen). Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 0,85 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 142 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 121 tot en met 135 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- ┆ De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- ┆ De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- ┆ Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 121 tot en met 135 van de Wet verplichte beroepspensioenregeling, met uitzondering van de artikelen 126 en 127.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat voor drie achtereenvolgende jaareinden.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 13 juni 2018

drs. R.T. Schilder AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het Bestuur van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen jaarrekening 2017

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarrapport opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten per 31 december 2017 en van het resultaat en de kasstromen over 2017, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten ('de Stichting') te Amersfoort gecontroleerd.

De jaarrekening omvat:

- 1 de balans per 31 december 2017;
- 2 de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht over 2017; en
- 3 de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

MATERIALITEIT

- Materialiteit van EUR 17 miljoen
- 0.5% van het pensioenvermogen

KERNPUNTEN

- De waardering van beleggingen
- De waardering van technische voorzieningen

GOEDKEUREND OORDEEL

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 17 miljoen (2016: EUR 15 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen per 31 december 2017 (circa 0,5%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de beleidsdekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven de EUR 850 duizend rapporteren aan het bestuur alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Voor de controle van de uitvoeringskosten hebben wij met het Bestuur afgesproken een lagere materialiteit te hanteren van EUR 50 duizend.

KPMG Accountants N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33253553, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International”), een Zwitsers entiteit.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen in vastgoed en infrastructuur uitbesteed aan Sweco Capital Consultants B.V. en van de overige beleggingen aan Achmea Investment Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan Achmea Pensioenservices N.V. De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door Sweco Capital Consultants B.V. en Achmea Investment Management B.V. en informatie over de technische voorzieningen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door Achmea Pensioenservices N.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van Sweco Capital Consultants B.V. en Achmea Pensioenservices N.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (ISAE 3402 type II-)rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij de in de ISAE 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2017 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan Sweco Capital Consultants B.V. en Achmea Pensioenservices N.V..

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten van directe beleggingsopbrengsten uit beleggingen in vastgoed en infrastructuur, premiebijdragen en uitkeringen hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen in vastgoed en infrastructuur, beleggingsstromen ten aanzien van beleggingen in vastgoed en infrastructuur, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en uitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants. Achmea Investment Management B.V. heeft op grond van de overeenkomst met de Stichting aan een onafhankelijk accountant opdracht gegeven de informatie inzake beleggingen ten behoeve van de jaarrekening van de Stichting te controleren.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel bij de jaarrekening zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de controlewerkzaamheden van deze accountant. In dit kader hebben wij de accountant schriftelijke instructies gegeven omtrent de aard en omvang van de uit te voeren werkzaamheden. De accountant heeft, op onze instructie, de controle uitgevoerd met een

KPMG Accountants N.V. is ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33233533, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International”), een Zwitserse entiteit.

materialiteit van EUR 17 miljoen en daarbij ook bijzondere aandacht besteed aan het hierna genoemde kernpunt van onze controle voor de waardering van beleggingen met schattingen.

De accountant heeft zijn bevindingen aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken, het controledossier van de accountant beoordeeld en aanvullende eigen controlewerkzaamheden uitgevoerd waaronder aansluiting van de vermogensbeheerrapportage met de financiële administratie en de jaarrekening.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemersgegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de technische voorzieningen, premiebijdragen en uitkeringen verkregen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkst waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

De waardering van beleggingen

Omschrijving

De beleggingen vormen een significante post op de balans van de Stichting. Alle beleggingen dienen conform de Wet verplichte beroepspensioenregeling te worden gewaardeerd op marktwaarde. Uitnoot 1 bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 1,2 miljard (32%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen en dat voor EUR 2,5 miljard (68 %) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op onafhankelijke taxaties, nettocontantewaardeberekeningen en intrinsieke waarde. De beleggingen waarvan de waardering is gebaseerd op nettocontantewaardeberekeningen bestaan voor EUR 0,2 miljard uit vastrentende waarden. De beleggingen waarvan de waardering is gebaseerd op intrinsieke waarde bestaan voor EUR 0,6 miljard uit vastgoedbeleggingen, EUR 1,0 miljard aandelen, EUR 0,4 miljard vastrentende waarden en EUR 0,3 miljard overige beleggingen. Het bepalen van de marktwaarde voor deze beleggingen is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van deze beleggingscategorie een kernpunt in onze controle.

In de toelichting op pagina 90 tot en met 95 geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot 1 zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de ISAE 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van betrouwbare fondsmanagers enerzijds en de betrouwbare aanlevering van, en toereikende evaluatie op, periodieke performancecijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op onafhankelijke taxaties, nettocontantewaardeberekeningen en intrinsieke waarde onderzocht.

KPMG Accountants N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33253633, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International”), een Zwitserse entiteit.

De waardering van vastgoedbeleggingen gebaseerd op intrinsieke waarde hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van het beleggingsfonds alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant.

Voor beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op nettocontantewaardeberekeningen en overige beleggingen gebaseerd op intrinsieke waarde hebben we gebruik gemaakt van de werkzaamheden van een andere onafhankelijke accountant.

De accountant van Achmea Investment Management B.V. heeft zijn bevindingen met betrekking tot zijn controle op de vermogensrapportage aan ons gerapporteerd. Wij hebben de rapportage geëvalueerd, de bevindingen met de accountant besproken en, wanneer nodig geacht, een dossierreview op het controledossier van de accountant verricht. Wij hebben vastgesteld dat de gecontroleerde vermogensbeheerrapportage aansluit met de financiële administratie en de jaarrekening.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Wij hebben eveneens geconstateerd dat de toelichtingen op de beleggingen adequaat zijn.

Wij vinden de waardering van de beleggingen evenwichtig bepaald.

De waardering van de technische voorzieningen

Omschrijving

De technische voorzieningen vormen een significante post op de balans van de Stichting en worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde). De waardering van de technische voorzieningen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt tegen de marktrente (rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank).

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariële deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de technische voorzieningen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad, vormde de waardering van de technische voorzieningen een kernpunt in onze controle.

Het bestuur heeft in de toelichting op pagina 93 en 94 de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de technische voorzieningen opgenomen. Vanaf pagina 105 (risicoparagraaf) is de gevoeligheid van de berekening van de technische voorzieningen voor schattingen uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaire die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaire over de te volgen aanpak, de aandachtspunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaire. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaire geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het resultaat in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaire.

Onze observatie

Wij vinden de waardering van de technische voorzieningen evenwichtig bepaald en de toelichting toereikend.

KPMG Accountants N.V. is ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33253653. is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International“), een Zwitserse entiteit.

Verklaring over de in het jaarrapport opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarrapport andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;
- de bijlagen;

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie zoals vereist door Titel 9 Boek 2 BW.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

KPMG Accountants N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33253653, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International”), een Zwitserse entiteit.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

KPMG Accountants N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 32253553, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative („KPMG International”), een Zwitserse entiteit.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Utrecht, 13 juni 2018

KPMG Accountants N.V.

S. van Oostenbrugge RA

KPMG Accountants N.V., ingeschreven bij het handelsregister in Nederland onder nummer 33263663, is lid van het KPMG-netwerk van zelfstandige ondernemingen die verbonden zijn aan KPMG International Cooperative ("KPMG International"), een Zwitserse entiteit.

BIJLAGEN

1 VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

Actieve deelnemers inclusief premievrijgestelden wegens beroepsarbeidsongeschiktheid

	2017		2016	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Stand per 1 januari	9.110	11.734	8.849	11.437
Bij: toegetreden deelnemers	646	754	584	721
andere oorzaken	-	-	-	-
Af: overleden deelnemers	-10	-7	-10	-4
gepensioneerde deelnemers	-4	-1	-	-
uitgetreden deelnemers	-365	-492	-307	-415
andere oorzaken	-5	-9	-6	-5
Stand per 31 december	9.372	11.979	9.110	11.734
Opgebouwd recht ultimo in miljoenen euro's (incl. verhoging per 1 januari volgend boekjaar)	37,4	34,0	38,2	33,8

Gewezen deelnemers

	2017		2016	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Stand per 1 januari	2.332	5.403	2.205	5.221
Bij: toegetreden vanuit de				
actieve deelnemers	365	492	307	415
andere oorzaken	-	-	-	-
Af: overleden gewezen deelnemers	-5	-10	-3	-7
gepensioneerde gewezen				
deelnemers	-194	-241	-139	-149
afkopen	-47	-81	-38	-76
overdrachten				-1
andere oorzaken	-	3	-	-
Stand per 31 december	2.451	5.566	2.332	5.403
Opgebouwd recht ultimo in miljoenen euro's (incl. verhoging per 1 januari volgend boekjaar)	7,0	12,8	6,6	12,8

Pensioengerechtigden

Ouderdomspensioenen

	2017		2016	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Stand per 1 januari	1.729	1.969	1.623	1.854
Bij: wegens pensionering	198	242	139	149
andere oorzaken	-	-	-	-
Af: wegens overlijden	-37	-41	-33	-33
afkoop klein pensioen	-4	-7	-	-1
andere oorzaken	-	-	-	-
Stand per 31 december	1.886	2.163	1.729	1.969

Jaarlijks ouderdomspensioen ultimo in miljoenen
euro's (incl. verhoging per 1 januari
volgend boekjaar)

28,4	18,2	26,0	16,2
------	------	------	------

Nabestaandenpensioenen

	2017		2016	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Stand per 1 januari	223	510	207	478
Bij: wegens overlijden partner	25	37	22	41
andere oorzaken	-	-	-	-
Af: wegens overlijden	-3	-10	-4	-9
afkoop klein pensioen	-1	-1	-1	-
andere oorzaken	-1	-	-1	-
Stand per 31 december	243	536	223	510

Jaarlijks nabestaanden-
pensioen in miljoenen euro's (incl.
verhoging per 1 januari volgend boekjaar)

1,2	4,1	1,2	4,2
-----	-----	-----	-----

Wezenpensioen

	2017	2016
Stand per 1 januari	147	155
Bij: wegens overlijden deelnemers	28	27
andere oorzaken	-	-
Af: wegens afloop	-8	-
andere oorzaken	-31	-35
Stand per 31 december	136	147
Jaarlijks wezenpensioen in miljoenen euro's (incl. verhoging per 1 januari volgend boekjaar)	0,2	0,2

Premie-overname bij beroepsarbeidsongeschiktheid

	2017		2016	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
Deelnemers van wie de premiebetaling is overgenomen per 31 december	96	147	103	162

2 BEGRIPSOMSCHRIJVINGEN

Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (Abtn)

Pensioenfondsen moeten op basis van de Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling een nota opstellen waarin wordt ingegaan op:

- * interne beheersingssysteem;
- * administratieve organisatie en interne controle;
- * procedures en criteria voor aansluiting bij het fonds;
- * aanspraken van deelnemers;
- * risico's;
- * financiële opzet;
- * financiële sturingsmiddelen.

Actuaris

De adviserend actuaris adviseert over financiële en actuariële zaken die de financiële positie van het fonds beïnvloeden, zoals de hoogte van de premie en het verlenen van indexatie. De adviserend actuaris stelt hiervoor onder andere de pensioenvoorziening vast en bepaalt periodiek of de aanwezige middelen voldoende zijn tegenover de aangegane verplichtingen. Verder heeft de adviserend actuaris een actieve rol bij de inrichting en de uitvoering van de ALM-studie en adviseert de adviserend actuaris bij de vaststelling van het premie- en indexatiebeleid.

Certificerend actuaris De certificerend actuaris toetst jaarlijks de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen, de kostendekkende premie en de financiële situatie van het fonds. Hij geeft hiervoor een actuariële verklaring af en stelt een actuariële rapport op. De taken van de adviserende en certificerend actuaris zijn gescheiden

Actuariële waarde

De contante waarde van een reeks toekomstige uitkeringen of bijdragen berekend op basis van actuariële grondslagen. Het gaat bij die grondslagen bijvoorbeeld om de rekenrente of de marktrente, de kansstelsels (sterftekansen, arbeidsongeschiktheids- en revalidatiekansen, frequenties van gehuwd zijn, etc.) en de kostenopslagen (bijvoorbeeld voor administratiekosten en/of uitbetalingskosten).

Asset Liability Management (ALM)

Het afstemmen van de beleggingsmix op de verplichtingen. Een ALM-studie is een integrale analyse van pensioen-, toeslag-, financierings-, en beleggingsbeleid. Hierbij wordt rekening gehouden met de risico's voor alle belanghebbenden. Zowel voor de korte als de lange termijn en in aansluiting op de verplichtingenstructuur. Een ALM-studie helpt een pensioenfonds bij het kiezen van de juiste beleggingsmix.

Assetmix/beleggingsmix

Verdeling van de beleggingsportefeuille over verschillende beleggingssoorten. Bijvoorbeeld aandelen, obligaties, vastgoed en liquide middelen.

Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM is toezichthouder op het gedrag van en de informatieverstrekking door alle partijen op de financiële markten in Nederland.

AG-prognosetafels

Periodiek publiceert het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) sterftetafels die zijn gebaseerd op waarnemingen van sterfte in de bevolking. Deze sterftetafels zijn nog niet geschikt voor gebruik door actuarissen: het verloop van de sterftekansen is nog te grillig en bepaalde belangrijke wetmatigheden zijn nog niet opgenomen. Om die sterftetafels geschikt te maken voor actuariële gebruik worden ze aangepast door het Actuariële Genootschap. Deze aangepaste tafels krijgen de naam 'AG-tafels'. Tot 2007 werden tafels gepubliceerd die geen toekomstige sterfte-ontwikkeling bevatten. Met ingang van 2007 wordt de waargenomen ontwikkeling (verbetering) in de sterftekansen als toekomstige sterfte-ontwikkeling in de sterftetafels meegenomen. Dit zijn de AG-prognosetafels.

Beleggingsbeleid

Een pensioenfonds is verplicht om op prudente wijze te beleggen. Het beleggingsbeleid van een pensioenfonds is enerzijds gericht op het zoveel mogelijk uitsluiten van beleggingsrisico's en anderzijds op het behalen van een zo hoog mogelijk rendement. Bovendien moet de afstemming van

beleggingen op de verplichtingen juist zijn: het pensioenfonds moet op het juiste moment aan haar verplichtingen kunnen voldoen. Om optimaal aan deze uitgangspunten te voldoen is een juiste samenstelling van de beleggingsmix noodzakelijk, die met behulp van een ALM-studie kan worden vastgesteld.

Bepaalde partnersysteem

Een bepaald partnersysteem is een systeem voor reservering van partnerpensioen. Hierbij reserveert een pensioenfonds alleen dan voor partnerpensioen als de deelnemer daadwerkelijk gehuwd is, een geregistreerd partnerschap is aangegaan of een vrijwillig verzekerde partner heeft.

Benchmark

Een benchmark is een objectieve maatstaf waartegen een pensioenfonds de rendementen van de beleggingen afzet. De maatstaf is vaak een marktindex.

Beroepspensioenfonds

Bij een beroepspensioenfonds gaat het om een pensioenfonds voor vrije beroepsbeoefenaren, zoals notarissen of fysiotherapeuten. Als er een beroepspensioenfonds is voor een bepaald beroep dan zijn alle beroepsgenoten verplicht om zich bij dat pensioenfonds aan te sluiten.

Beroepspensioenvereniging

Een beroepspensioenvereniging is een vereniging waarvan beroepsgenoten lid zijn en die volledige rechtsbevoegdheid bezit. Het statutaire doel omvat uitsluitend het verzorgen van een beroepspensioenregeling. Hierbij komt het lidmaatschap niet automatisch voort uit het lidmaatschap van enig andere organisatie. Het doel van de beroepspensioenvereniging is het behartigen van de belangen van de pensioenen van de beroepsgenoten.

Commodities

Commodities zijn grondstoffen. Een onderverdeling van commodities is: energie, metalen en agrarische producten. Beleggingen in commodities kan plaats vinden met derivaten.

Corporate governance

Bij corporate governance gaat het om goed ondernemerschap. Hierbij inbegrepen zijn integer en transparant handelen door het bestuur, goed toezicht op het handelen door het bestuur en het afleggen van verantwoording voor het uitgeoefende toezicht.

Custodian

Een custodian is een bewaarder van effecten. Bij dit pensioenfonds is dit KAS BANK N.V. en Bank New York Mellon.

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad van een pensioenfonds geeft de verhouding weer tussen de bezittingen en de verplichtingen van een pensioenfonds. Dit verhoudingsgetal geeft weer in hoeverre het pensioenfonds kan voldoen aan zijn verplichtingen.

Dekkingstekort

Situatie dat de middelen van het pensioenfonds niet langer toereikend zijn om te voldoen aan het minimaal vereist vermogen.

Derivaten

Een financieel instrument waarvan de waarde is afgeleid van één of meer onderliggende waarde.

DNB (De Nederlandsche Bank)

Orgaan dat toezicht houdt op de financiële degelijkheid van financiële instellingen, onder andere van pensioenfondsen. Op basis van de Pensioenwet en de Wet financieel toezicht controleert DNB de pensioenuitvoerders.

Duration

Hierbij gaat het om de gewogen gemiddelde looptijd van een obligatie in jaren. Duration is een maatstaf voor de rentegevoeligheid van obligaties. Hoe langer de duration, hoe sterker obligatiekoersen reageren op een renteverandering.

Emerging markets

Emerging markets (opkomende markten) zijn de financiële markten van ontwikkelingslanden. Deze markten kenmerken zich vaak door een snelle, maar ook onstabiele economische groei. Beleggers beschouwen een belegging in een emerging market vaak als risicovol vanwege (mogelijke) politieke

problemen en economische instabiliteit. Het risico, maar ook het verwacht rendement van een dergelijke belegging, is daarom gemiddeld hoger dan van een belegging in ontwikkelde landen.

Financieel toetsingskader (FTK)

Het financieel toetsingskader is het (nieuwe) financiële toezichtregime en maakt deel uit van de Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling. Het FTK is van toepassing op de financiële positie en het financiële beleid van pensioenfondsen en is vanaf 1 januari 2015 van kracht.

FIRM (Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode)

FIRM is een geïntegreerde methode voor de analyse van risico's bij alle typen ondernemingen waarop DNB toezicht houdt. Het bestuur gebruikt de risicoanalyse om inzicht te krijgen in de risico's van de activiteiten en de mate waarin deze risico's een potentiële bedreiging zijn voor de toezichtdoelstellingen.

Future

Bij een future gaat het om een op de beurs verhandeld termijncontract met verplichte levering van onderliggende waarden/goederen in de toekomst tegen een vooraf vastgestelde prijs. De onderliggende waarde kan een obligatie zijn, een aandelenindex, een geldmarktrente of een commodity. Met futures kan een belegger beleggingsrisico's afdekken.

Fondsvermogen

Het totale vermogen dat aanwezig is bij het pensioenfonds.

Franchise

Na de 67-jarige leeftijd bestaat het inkomen in principe uit een ouderdomspensioen en een AOW uitkering. Bij de opbouw van het pensioen wordt al rekening gehouden met deze AOW uitkering door het gebruik van een franchise. De franchise is het deel van het inkomen waarover geen pensioen wordt opgebouwd in verband met de vanaf 65 jarige leeftijd te ontvangen AOW uitkering. Bij dit pensioenfonds heeft het bestuur echter zelf de franchise vastgesteld en deze is niet gekoppeld aan de AOW.

Hedge funds

Hedge funds (hedgefondsen) maken gebruik van een breed scala aan beleggingsstrategieën en – instrumenten om onder alle marktomstandigheden een absoluut (positief) rendement te halen.

Herstelplan

Plan van aanpak waarin het pensioenfonds laat zien welke maatregelen het neemt om de dekkingsgraad te verbeteren. Het herstelplan bevat maatregelen om binnen tien jaar weer te beschikken over het vereist eigen vermogen.

Intern Toezicht

Het kritisch beoordelen van het functioneren van het (bestuur van het) pensioenfonds door onafhankelijke deskundigen.

Het gaat daarbij vooral om het beoordelen van beleids- en bestuursprocedures en -processen, om de checks and balances, om de wijze waarop de uitvoering van de regeling wordt bestuurd en aangestuurd en om de wijze waarop wordt omgegaan met de risico's op de langere termijn voor (de dekkingsgraad van) het pensioenfonds. De verplichting tot het hebben van een intern toezicht maakt deel uit van de principes voor goed pensioenfondsbestuur. Het doel van het intern toezicht is het beter functioneren van het pensioenfonds(bestuur).

Kostendekkende premie

Per 1 januari 2007 moeten pensioenfondsen een zogenoemde kostendekkende premie hanteren. Dit betekent dat de pensioenpremie hoog genoeg moet zijn om de onvoorwaardelijke en - in voorkomende gevallen – voorwaardelijke onderdelen van de pensioenovereenkomst in dat jaar en voor de langere termijn na te komen. In deze premie zit ook een opslag voor solvabiliteit, een opslag voor uitvoeringskosten en de actuariael benodigde premie voor het voorwaardelijk deel van de pensioenovereenkomst.

Marktwaaarde

Marktwaaarde is de waardering van activa tegen de verkoopwaarde.

Obligatie

Een obligatie is een bewijs van een geldlening aan een overheid, supranationale organisatie of bedrijf. Dit bewijs geeft recht op rentevergoeding (coupon) en aflossing van de hoofdsom aan het einde van de looptijd. Een obligatie is meestal beursgenoteerd.

Overrendement

Het rendement dat wordt gerealiseerd boven het rendement dat nodig is om de voorziening pensioenverplichtingen op te renten.

Outperformance/underperformance

Er is sprake van outperformance als het met een beleggingsportefeuille bereikte rendement hoger is dan het rendement van de benchmark. Underperformance betekent dat het rendement van de portefeuille lager is dan het rendement van de benchmark. Bij een negatief beleggingsrendement is sprake van outperformance als het rendement van de benchmark nog negatiever is.

Over the counter (OTC)

Over the countercontracten zijn contracten die buiten de beurs verhandeld worden.

Performance

De performance van (een deel van) het vermogen is het totale rendement op marktwaarde.

Private equity

Beleggingen in niet beursgenoteerde ondernemingen.

Rating

De rating van een belegging of een onderneming geeft een beoordeling weer van het kredietrisico van een bepaalde belegging. De rating wordt vastgesteld door gespecialiseerde bureaus die, afhankelijk van de kredietwaardigheid van een onderneming, een AAA, AA, A, BBB etc. geven. Vastrentende waarden kunnen als hoogste rating AAA krijgen. De investeringsgrens wordt vaak gelegd bij een minimale rating van BBB.

Rendement

Het positieve of negatieve resultaat dat een pensioenfonds, vermogensbeheerder of

verzekeringsmaatschappij behaalt met de belegging van daartoe beschikbare middelen.

Renteswap

Een renteswap of interest rate swap (IRS) is een afspraak tussen twee partijen om in een bepaalde periode (een tot tien jaar) rentebetalingen over een bepaalde hoofdsom uit te wisselen.

Rentetermijnstructuur

Grafiek die het verband weergeeft tussen enerzijds de looptijd van een vastrentende belegging en anderzijds de daarop te ontvangen marktrente.

Service Level Agreement (SLA)

Overeenkomst waarin de mate van dienstverlening van de opdrachtnemer ten opzichte van de opdrachtgever gespecificeerd is. In de SLA's staan afspraken over de kwaliteits- en tijdigheidseisen waaraan de dienstverlening moet voldoen.

Securities lending

Het voor een bepaalde periode uitlenen van effecten, waarbij de uitlener een leenvergoeding ontvangt van de lener.

Solvabiliteit

Het vermogen van de pensioenuitvoerder om op langere termijn aan verzekerings- of pensioenverplichtingen te kunnen voldoen.

Technische voorziening

Het vermogen dat naar verwachting nodig is om alle lopende verplichtingen te kunnen dekken.

Toeslag

Verhoging van ingegane pensioenen (na pensioeningang) en/of (premienvrije) pensioenaanspraken (voor pensioeningang) met een vast percentage gelijk aan bijvoorbeeld inflatie of een percentage dat gelijk is aan de loonstijging.

Toezichthouders

Er zijn twee organisaties die toezicht houden op pensioenfondsen en -verzekeraars. De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM) hebben beide hun eigen toezichtgebied.

Uitruil(factor)

Uitruil is de mogelijkheid voor de deelnemer om het opgebouwde partnerpensioen om te zetten in extra ouderdomspensioen. Ook kan uitruil inhouden dat de deelnemer een deel van het ouderdomspensioen omzet in (extra) partnerpensioen. De uitruilfactor is de factor waarmee het pensioenfonds de ene pensioensoort vermenigvuldigt om deze om te zetten in de andere pensioensoort.

Vastgoedbelegging

Bij vastgoedbeleggingen gaat het om beleggingen in kantoren, woningen, winkels en bedrijfsruimten. Er bestaat zowel beursgenoteerd als niet-beursgenoteerd vastgoed.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden zijn bijvoorbeeld obligaties, hypotheeklen en banktegoeden. Ze geven recht op een vaste rentevergoeding en aflossing aan het einde van de looptijd.

Volatiliteit

Volatiliteit is een maatstaf voor de beweeglijkheid van de koers van een effect. Een hoge volatiliteit betekent dat de koers van een fonds sterk stijgt en daalt in een relatief korte periode. De volatiliteit geeft mede aan wat voor risico een belegger loopt met een bepaald fonds.

Waardeoverdracht

Het overdragen van de contante waarde van de pensioenaanspraken om pensioenverlies te voorkomen wanneer een pensioengerechtigde van pensioenregeling wisselt.

Welvaartsvastheidsbescherming

Doelstelling dat het pensioen meegroeit met de ontwikkeling van de lonen.

Wet verplichte beroepspensioenregeling (Wvb)

Wet waarin onder meer de voorwaarden zijn opgenomen, waaraan beroepspensioenregelingen moeten voldoen.